

**The Journal of Turkic
Language and Literature
Surveys (TULLIS)**

ISSN: 2536-4510

Uluslararası Hakemli Dergi

Yıl: 2019/ Aralık

Cilt:4/ Sayı: 2

International Refereed Journal

Year: 2019 / December

Volume: 4/ Number: 2

Editörler / Editors

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ziya AVŞAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof.. Dr. Semra TUNÇ	Selçuk Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tofiq ABDÜLHASANLI	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir ÇINAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe DEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan MERMER	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. M. Fatih KANTER	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Şahika KARACA	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Can DİLBER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK	Afyon Kocatepe Üniversitesi

Hakemler / Referees

Prof. Dr. Sadık YAZAR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mücahit KAÇAR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan YALAP	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman EROĞLU	Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan SOLMAZ	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat EFE	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Okan Celal GÜNGÖR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Ahmet KAVAKLIYAZI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hüseyin AKSOY	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Mustafa DUMAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Yusuf ATASEVEN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dergimizin Tarandığı İndeksler ve Veri Tabanları

MLA, DRJI, SCIENTIFIC INDEXING SERVICES, ACADEMIC KEYS, RESEARCHBIB, COSMOS IMPACT FACTOR, SYSTEMATIC IMPACT FACTOR, İSAM, ADVANCE SCIENCE INDEX, ROOT INDEXING, ASOS INDEX, GOOGLE SCHOLAR, JOURNAL FACTOR, EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX, CITEFACTOR, SCIENTIFIC WORLD INDEX, BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE (BASE), INDEX COPERNICUS, ROAD, CROSSREF, OPENAIRE, KAYNAKÇA.INFO, WORLDCAT, SOBİAD

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS), yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi bünyesinde hizmet vermektedir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS) is international refereed journal which is publishing biannual. The journal services in the TUBITAK ULAKBİM Academic Turkish Journal Park System. Responsibility of the publishing studies is concern writers.

ISSN: 2536-4510

İletişim / Correspondance

tullisjournal@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/tullis>

<https://www.facebook.com/Tullis-Journal-880249812102808/?fref=ts>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörlerden / Editorialv

Makaleler / Articles

BOLAT, YUNUS EMRE-KUŞDEMİR, ORHAN FATİH

DOĞUM ÂDETLERİ VE ZİYARET FENOMENİ: TOKAT ERBAA ÖRNEĞİ

CUSTOMS OF BIRTH AND PHENOMENON OF VISIT:

TOKAT ERBAA CASE 64-78

GIYNAŞ, KAMİL ALİ-ATASEVEN, YUSUF

BURSA İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ “GE5052” NUMARALI
MECMUANIN MESTAP’A GÖRE TASNİFİ

CLASSIFICATION OF BURSA İNEBEY MANUSCRIPT LIBRARY POETRY

COLLECTION NUMBERED “GE5052” ACCORDING TO MESTAP 79-92

KOCATÜRK, OLCAY

MEHMED ŞEMSEDDİN EFENDİ’NİN *EZHÂR-I ŞEMSİ* ADLI BURSALI
ŞAİRLER TEZKİRESİ

MEHMED SHAMSADDİN EFENDİ’S TEZKİRE OF POETS FROM BURSA

NAMED *EZHAR-I SHAMSİ* 93-114

UYSAL, İDRİS NEBİ

“SALÂH BEY” SÖZLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DENEME

AN ESSAY ON “SALÂH BEY” DICTIONARY 115-127

UZUN, ADEM

LÜTFULLAH B. EBÎ YÛSUF EL-HALÎMÎ’NİN İSTANBUL
KÜTÜPHANELERİNDEKİ FARŞÇA-TÜRKÇE MANZUM VE MENSUR
SÖZLÜK NÜSHALARI

LÜTFULLAH B. EBÎ YÛSUF EL-HALÎMÎ’S PERSIAN-TURKISH

DICTIONARY MANUSCRIPTS IN VERSE AND PROSE IN THE LIBRARIES

OF ISTANBUL 128-149

Kitap Tanıtımları/ Book Reviews

AKSOY, HÜSEYİN

AYKAÇ, Onur (2019). Geçmişten Günümüze Ortaoyunu Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları. 255 s. 150-154

GIYNAŞ, KAMİL ALİ

TÖKEL, Dursun Ali (2019). Divan Şairi Diyor ki. İstanbul: Ketebe Yayınları, 263 s. 155-158

Editörlerden / Editorials

Merhaba,

Türk Dili ve Edebiyatı alanındaki bilimsel çalışmalara yer veren dergimizin, yılın ikinci yarısında yayımlanan yeni sayısı ile karşınızdayız.

Dergimiz dördüncü yılını doldurarak ve sekizinci sayısını çıkararak sürekliliğini korumaya devam etmektedir. Tullis, Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılan çalışmaların gün yüzüne çıkmasına imkân vererek, herhangi bir maddi çıkar gütmeyen Türk dili ve edebiyatının bilimsel birikimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, gerek daha önceki sayılarımızda, gerekse bu sayımızda yazılarıyla, hakemlikleriyle özverili bir şekilde derginin yayımlanmasına katkı sağlayan bilim insanlarıyla birlikte çalışmaktan mutluluk duyuyoruz.

Bu sayımızda 5 makale ve 2 kitap tanıtımı bulunmaktadır. Dergimize yazar ve hakem olarak katkıda bulunan kıymetli bilim insanlarına teşekkür ediyor, dergimizin yeni sayısının bilim âlemi için hayırlı olmasını diliyoruz.

Önümüzdeki sayılarda siz değerli araştırmacıların yazar ve hakem olarak katkılarınızı bekliyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Hello,

We are here with the new issue of our journal which includes scientific studies in the field of Turkish Language and Literature published in the second half of the year.

Our magazine continues to maintain its continuity by completing its fourth year and issuing its eighth issue. Tullis aims to contribute to the scientific accumulation of Turkish language and literature without any material interest by allowing the studies in the field of Turkish Language and Literature to come to light. For this purpose, we are pleased to work with the scientists who contributed to the publication of the journal with their writings and referees in our previous issues and in this issue.

This issue includes 5 articles and 2 book presentations. We would like to thank the valuable scientists who contributed to our journal as authors and referees, and wish that the new issue of our journal will be beneficial for the scientific community.

We are waiting for your contributions as authors and referees of our esteemed researchers.

Editörler/ Editors

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER

DOĞUM ÂDETLERİ VE ZİYARET FENOMENİ: TOKAT ERBAA ÖRNEĞİ

Yunus Emre BOLAT* - Orhan Fatih KUŞDEMİR**

Özet

İnsan hayatının en önemli dönüm noktalarından olan geçiş dönemlerinde inanış ve uygulamalar daha etkin bir biçimde ortaya çıkar. Bu dönemlerde özellikle kutsala bağlı ritüeller ağırlık gösterir. Bu dönemler "doğum, evlenme ve ölüm" şeklinde sınıflandırılır; ancak kimi zaman bunlara "askerlik ve hac" uygulamaları da eklenir. Birçok yörede insanlar bu dönemlerde tanrısal bir güce ihtiyaç duyar ve çeşitli inanışlara bağlı olarak uygulamalar geliştirir. Bu uygulamalardan bir kısmı da yöredeki ziyaret yerlerinde yapılır. İnsanlar ziyaret yerlerinde kimi zaman orada metfun olan kişinin ya da o bölgedeki mekânın kutsiyetinden yararlanarak belli temennilerde bulunur. Edilen birçok duanın ziyaret yerlerinde daha kutsal ve kabul edilebilir olduğu düşünülür. İnsanların en çok temennide bulunduğu ve kutsal mekânları bu amaçla ziyaret ettiği geçiş dönemlerinden biri ise doğum dönemidir. Bu çalışmada da Tokat'ın Erbaa ilçesinde geçiş dönemlerinden "doğum" âdetlerine bağlı inanış ve uygulamaların ziyaret fenomeni ile olan ilişkisi incelenecektir. Bu incelemelerin sonucunda inanış ve uygulamaların tarihsel ve mitolojik kökenine inilecektir. Çalışmanın hazırlanmasında gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Erbaa, ziyaret fenomeni, doğum âdetleri, geçiş dönemleri.

CUSTOMS OF BIRTH AND VISITING PHENOMENON: EXAMPLE OF TOKAT ERBAA

Abstract

During the rites of passage, which are one of the most important turning points of human life, beliefs and practices emerge more effectively. During these periods, especially the rituals connected to the sacred are predominant. These periods are classified as "birth, marriage and death"; but sometimes "military and pilgrimage" applications are added to these practices. In many regions, people need divine power during these times and develop practices depending on various beliefs. Some of these applications are also done in the places of visit in the region. People make certain wishes at the shrines, sometimes taking advantage of the holiness of the person who is there or the space in that region. Many prayers are considered to be more sacred and acceptable in places of visit. One of the rites of passage in which people wish the most and visit the sacred places for this purpose is the birth period. In this study, the relationship between beliefs and practices related to the "birth" customs during the transition periods in Erbaa district of Tokat and the visiting phenomenon will be examined. As a result of these studies, historical and mythological origins of beliefs and practices will be discussed. Observation and interview methods were used in the preparation of the study.

Key Words: Tokat, Erbaa, visiting phenomenon, customs of birth, rites of passage.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

e-posta: bolatyunusemre@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: orhanfatih71@hotmail.com

Giriş

İnsanoğlu doğayı, kendini, yaşamı ve hayata dair birçok unsuru anlamlandırmaya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlarının maddî ve manevî iki ayrı kısmı bulunur. İnsanın manevî anlamlara yönelik arayışı ve kendi manevî yaşamı, hayatının diğer alanlarını da ilgilendiren bir etkiye ve güce sahiptir (Adam, 2017: 47). Bu durumda insan manevî ihtiyacına cevap ararken de olağanüstülüğü düşünür ve bizzat şahit olup göremediği unsurları da bir ya da daha fazla kutsala bağlar. Bu kutsal, insanların inanışlar geliştirmesini ve bu inanışlara bağlı uygulamalar üretmesini sağlar. Bu inanışlar dinî inançlara da bağlı olarak hayat bulur. Nitekim inanış genellikle "inanılan şey" şeklinde açıklansa da inanç ve inanışı bu bağlamda ayırmak gerekir. Genel anlamda bir kutsal kitaba bağlı olarak insanların inandığı din "inanç" kavramını karşılarken, insanların çok kadim dönemlerden köklerini alarak kültürel belleğinde sakladığı, bazen bozularak kısmen de değişerek günümüze getirdiği ve günümüz inançlarıyla harmanlayarak kutsal bir zemine oturttuğu düşünce ve inanma şekli "inanış" kavramını karşılamaktadır. Çoğu zaman birbirleri yerine kullanılan bu kavramlar birbirleriyle yakından ilişkili olmalarına karşın aynı anlamı karşılamamaktadırlar. Örnek olarak ziyaret yerlerinde, metfun olmuş ve dine büyük hizmetler etmiş bir insanın ruhu için sure ve dualar okumak inançla ilgiliyken, aynı duaların belli temennilere bağlı olarak ve yatırım etrafında belli sayıda dönme esasına göre okunması inanışla ilgilidir. Yalnız "halk inancı" kavramı "inanış" kavramını belirtir. *"Halk inanışı; tabiatüstü, insanüstü bir gücün, varlığın, varlıkların mevcudiyetine, bunlarla ilgili görev ve kaçınımların bulunduğu, bunlara riayet edildiğinde yarar sağlayabileceğine, ihlal ve ihmal edildiğinde zarar görüleceğine inanmadır."* (Eroğlu, 2017: 21). Günümüz insanı bu inanışları çoğu zaman inanca bağlar ya da inanca bağlayamadığı inanışlara "batıl" der. Bu "batıl" kavramının ortaya çıkma sebebi de aslında inanışların büyük bir kısmının dinde yer almıyor olmasıdır. İnanışlar, insanların en eski inanç sistemlerinden beslenir, güncel inançlarıyla da iç içe girerek yeni düzene ve kutsala ayak uydurur. Bu nedenle inanışlar bir şekilde kültürel bellekte yaşamaya devam eder (Eroğlu, 2017: 21).

İnanışlar, insan hayatının her aşamasında olabileceği gibi bazı dönemlerde daha fazla ağırlık gösterir. İnsanın kutsala duyduğu ihtiyaç kendisini en güçsüz hissettiği zamanda ortaya çıkar. Öyledir ki insan tek başına üstesinden gelemeyeceğini anladığı bir sorunda kutsala sığınır ve kutsalın gerektirdiği inanış ve uygulamaları hayata geçirir. İnsan hayatında da belli başlı geçiş dönemleri yer alır ve bu dönemler insanların kendilerini en güçsüz hissettiği dönemlerdendir. Bu dönemlerde ümit ve kaygılar daha belirgin bir hale gelir. Geçiş dönemlerinin insan üzerinde bir tedirginlik oluşturduğu gözlemlenir. İnsan kendisini ve çevresindekileri her türlü tehlikeye karşı savunmasız bir halde görür (Eroğlu, 2017: 258).

1909 yılında Arnold van Gennep "The Rites of Passage" (Geçiş Ritüelleri) adlı çalışmasıyla "geçiş dönemleri" kavramının oluşmasını ve bu alanda geçiş dönemlerine olan eğilimin artmasını sağlamıştır. Bununla beraber çalışmasında

insanlığın başlangıcından sonuna kadar ayrılık törenlerinin, mekân/hal değişimi törenlerinin ve uyum ritüellerinin olduğunu belirtmiştir (Gennep'ten aktaran Ozan, 2011). Buradan hareketle insan hayatındaki doğum, düğün ve ölüm şeklinde sınıflandırılan geçiş dönemleri önemli görülmüş ve konu üzerinde çeşitli çalışmalar üretilmiştir. Bu geçiş dönemlerine bazı araştırmacılar "askerlik ve hac" uygulamalarını da eklemişlerdir. Sayılan tüm bu geçiş dönemlerinde insanlar çok çeşitli âdetleri hayata geçirir ve geçmişten gelen inanışlarını yaşatır. Örnek olarak doğum ile ilgili âdetler çocuk henüz dünyaya gelmeden önce başlar. Tüm geçiş dönemi âdetlerinin daima öncesi, esnası ve sonrası vardır. İnsanın bu dönemlerin öncesinde, esnasında ve sonrasına kutsala duyduğu ihtiyaç, onu çeşitli inanış ve uygulamalara yönlendirir. İşte bu inanış ve uygulamaların bir kısmı da her dönem için ziyaret yerlerinde gerçekleşir. Bugün örnek olarak çocuğunun olmasını isteyen bir anne ya da baba, ziyaret yerlerine giderek çeşitli uygulamalar gerçekleştirir. Askere yeni gidecek olan gençler tüm türbeleri gezerek dualar ederler. Sünnet olan ya da olacak olan çocuk kimi ziyaret yerlerine götürülür ve belli başlı uygulamalara tâbi tutulur. Kısmet bulamayan erkek ya da kadın ziyaret yerlerinde çeşitli ritüelleri uygulayarak evleneceğine inanır. Tüm bunların ziyaret yerlerinde gerçekleştirilme sebebi, orada yatan kişinin veya o mekânın, eşyanın ve simgenin kutsal olduğu düşüncesidir. Buradan hareketle tüm geçiş dönemlerinin ziyaret fenomeniyle ilişki içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Ziyaret fenomeni bir ziyaret yeri etrafında şekillenen tüm inanış ve uygulamaları kapsayan bir kavramdır. Kutsal olanın tezahür etmesi ve yaşanması şeklinde tanımlanır. Bu kutsal, bir mekân ve o mekâna ait eşyalar, simgelerdir. Bu kapsamda görülen mekânlar yalnızca türbeler değil, kendisine kutsallık atfedilen tüm mekânlardır. Bu mekân bir taş, bir ağaç, bir çeşme, bir kaynak, göl ve dağ olabilmektedir (Günay ve diğerleri, 2001: 9-10). Bu anlamda "ziyaret" kavramıyla anlatılmak istenen yalnızca türbeler olmasa da en fazla ziyaret edilen mekânlar türbeler olduğundan akla ulu bir kişinin mezarı gelmektedir. Nitekim mezar dışında da belirtilen ve ziyaret fenomeni kapsamında değerlendirilen tüm eşya ve simgeler ulu bir kişiyle bağlantılı olabilmektedir. Tüm mekân, eşya ve simgeler değerlendirildiğinde ziyaret fenomeninin toplum içinde geçmiş dönemlerden beri kutsal olarak yaşadığı ve toplumda önemli bir yer edindiği görülür. Ziyaret fenomeni sosyokültürel yaşamı temsil eder ve devamlılığını sağlayarak da yaşatır (Selçuk, 2010: 63).

Türklerin en kadim dönemlerinde de kutsal bir ruhla ilgili inanış, oraya bir höyük yapılmasını sağlamaktaydı. Her oymağın bir koruyucu ruhunun olduğuna inanılır ve o ruhun yerini ancak şaman bilebilirdi. İnsanlar o ruhun yerini bulduklarında oraya höyük yapmışlar ve kurban kesip dinî törenler düzenlemişlerdir (İnan, 2015: 60). Burada da belli temennilere yer verilmiş ve mekânın, içinde yatan ruhun kutsiyeti kullanılmıştır. Kendini mitolojiden besleyen kültürlerde simgeler çok etkin bir şekilde yaşar. Her bölgede belli başlı doğüstü koruyucular vardır ve insanlar bunlar hakkında hikâyeler anlatır. Bu hikâyeler herkesçe bilinir. Bu nedenle oralarda türbeler bulunur. *"Nerede bir kahraman doğmuş, bir iş yapmış ya da hiçliğe geçmişse, o yer belirlenir ve kutsanır"* (Campbell, 2013: 56). Günümüzde de benzer şekilde, kutsal bir ruha sahip olduğu bilinen kişinin bir

türbesi olur ve orası kutsal mekân sayılır. O mekânda insanlar temennilerde bulunur, çeşitli inanış ve uygulamalar geliştirir.

Geçiş dönemlerinde ziyaret yerlerindeki inanış ve uygulamalar alelade bir şekilde gerçekleşmez. Aynı zamanda bazı âdetler her ziyaret yerinde gerçekleşebilirken bazı âdetler için de belli ziyaret yerleri bulunur. Örneğin bir türbenin çocuğu olmayanlara çare olacağı söylenirken, başka bir türbenin de evlenmek için kısmet bulamayanlara çare olacağı söylenir. Bu tercihlerde, metfun olan kişinin yaşamında göstermiş olduğu kerametler de etkilidir. Tüm bu durumlar da değerlendirmeye alınarak bu çalışmada Tokat'ın Erbaa ilçesindeki ziyaret yerleri örneğinden, geçiş dönemlerinden olan doğum âdetlerine bağlı, ziyaret yerlerindeki inanış ve uygulamaların tespiti, bunların tarihsel ve mitolojik kökeni, insan ve toplum hayatındaki önemi tespit edilmek istenmektedir. Bir ilçe örneği üzerinden incelediğimiz inanış ve uygulamaların, çeşitli bölgelerde de benzerlik göstereceği düşünülmektedir.

1. Geçiş Dönemi Âdetleri ve Ziyaret Fenomeni

Anadolu'nun birçok yerinde, keramet sahibi olduğu düşünülen, hayatı boyunca İslam dinine hizmet etmiş, çeşitli talebeler yetiştirmiş insanların mezarları türbe halini alır. Bu türbeler insanlar tarafından -genel anlamda- belirli zamanlarda bazen de alelade bir zamanda ziyaret edilir. Bu ziyaretlerin genel amacı orada metfun olan ve mübarek sayılan zatın ruhu için sureler okumak ve dünyevî hayatla ilgili problemler için mekânın ya da kişinin kutsiyeti kullanılarak temennilerde bulunmaktır. İnsanlar dualarını en çok kendilerini yalnız ve çaresiz hissettiklerinde ederler. Bu duaları da belirli bir mekân ve insana bağladıklarında kabul edilme ihtimalinin daha güçlü olacağına inanırlar. Bu ziyaret yerleri de bu anlamda toplum hayatında önemli yer tutmaktadır.

Geçiş dönemlerinde (doğum, evlenme ve ölüm; ya da ek olarak askerlik ve hac) insanlar kendilerini zayıf hissetmektedirler. Bu dönemde bir aşamadan bir aşamaya geçilir. İnsanlar anne karnında oluşmaya başlar, doğduktan sonra yeni aşamaya geçmiş olur. Bu süreç anne baba için her ne kadar mutluluk verici olsa da belli sıkıntıları da beraberinde getirir. Bu sebeptendir ki bu dönemlerde kişinin ve çevresinin "bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden" korunması adına birçok uygulama gerçekleştirilir (Örnek, 1995: 131). Erkek çocuklar sünnet olduktan sonra ya da askere gittikten sonra yine bir başka aşamaya geçer. Burada özellikle askere giden erkeğin hayata tam anlamıyla atıldığı ve birçok konuda hazır olduğu düşünülür. Evlenen insanlar artık hayatın bir başka aşamasına doğru geçiş yapmış olur ve her canlıda olduğu gibi insanın da son geçişi ölümle olur. Tüm bu dönemler insan hayatında önemli yer tutar. Aynı zamanda geçiş dönemleri yalnız muhatabı ilgilendirmez. Kişinin çevresini de olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyen durumlarla karşılaşılır. Bu dönemlerdeki zayıflık, bazı kutsal değerlerle aşılma istenir. Ziyaret yerleri de insanın yalnızlığına psikolojik bir çare olur ve onun zayıf döneminde sığınacağı bir liman yerine geçer. "*Çocuğu olmayanlar, hasta olanlar, askere giden kişinin geri gelmesi gibi*

nedenlerle içerisinde muhterem bir kişinin yattığı düşünülen türbelere gidilir." (Yeşil, 2014: 286).

Birçok yörede olduğu gibi Tokat'ın Erbaa ilçesinde de ziyaret yerleri vardır. Bu ziyaret yerleri birçok farklı amaçla insanlar tarafından bir başvuru yeridir. Geçiş dönemlerinde de ziyaret edilen, çeşitli inanış ve uygulamalara ev sahipliği yapan bu mekânlar, genel ve ağırlıklı olarak doğum ve evlenme âdetlerinde, daha seyrek olarak ise sünnet, askerlik, hac ve ölüm âdetlerinde rağbet görmektedir. "*Erbaa'da türbelere askere gidecek olan gençler, çocuğu olmayan kadın ve erkekler, sınava girecek öğrenciler gelir*" (KK4). Aşağıda doğum âdetleri ve ziyaret fenomeni ilişkisi daha detaylı inceleneceğinden, burada diğer geçiş dönemi âdetlerinin ziyaret mekânları açısından ilişkisi incelenecektir.

İnsanlar çocuklarını sünnet ettirdiklerinde artık ona "Adam oldun, erkek oldun" diyerek yeni bir döneme adım attığını dile getirirler. Bu dönemde de çocuklar için bazı zorlu süreçler vardır. Bu süreçlerin aşılmasında her ne kadar modern tıbbın olanaklarına başvuruluyorsa da toplumsal belleğin getirdiği bazı inanış ve uygulamalar da yaşatılır. Sünnet olan çocuğun sünnetinin hayırlı bir şekilde kabul olması, sünnet öncesinde ya da sünnet sonrasında acıların azalması, yaralarının tez zamanda iyileşmesi, yeni girdiği dönemin ona uğurlar getirmesi için ziyaret yerlerine başvurulur. Anadolu'nun birçok yerinde de olduğu gibi Erbaa'da da sünnet olacak çocuk tüm türbelere götürülür. Burada ailenin maddî imkânı da önemlidir. Çocuğa kirvelik eden kişi bu konudaki bazı masrafları üstlenebilir. Bu ziyaret yeri gezilerine ailenin tüm fertleri ve davetliler de katılabilir. Çoğu zaman davetliler için büyük bir araç kiralanır. Sünnet için gidilen ziyaret yerlerinde herhangi bir farklı uygulama yapılmaz. Dualar edilir ve iki rekât namaz kılınır.

Askerlik de erkek çocuklarının yeni bir döneme girişini temsil eder. Askerlik görevini ifa eden genç artık düzenli iş ve aile hayatı kurmak zorundadır. Geleneksel toplumlarda düğünün de bir ön şartı olması nedeniyle askerlik görevini tamamlamak önemlidir. İlçede askere gidecek olan gençler yine sünnet geleneğinde de olduğu gibi elindeki şartlar neticesinde tüm ziyaret yerlerini gezer. "*Köyde askere gidecek gençler bir araya gelirler. Gitmeye son bir ay kala işlerini güçlerini bırakırlar. Tekkeleri gezerler, büyüklerin yanına ziyarete giderler*" (KK1). Asker adayları ziyaret yerinde, askerliğini sağ ve salimen tamamlaması, askerlikle sıkıntılar çekmemesi için dualar ederler. Bunların üzerine iki rekât da namaz kılarlar. Bir türbedarın konuyla ilgili açıklaması şu şekildedir: "*Askere giden gençler ve diğer ziyaretçiler, mescitte namazlarını kılarlar ve türbenin yakınına gidip dua ederler. Bu uygulamalar belirli bir kurala dayanmamaktadır*" (KK4). Bizzat gözlem yöntemiyle elde ettiğimiz bilgilere göre de türbelere genç yaşta erkekler gelmişlerse, türbedarlar onlara "Askere mi gideceksin, o yüzden mi geldin?" şeklinde sorular yöneltirler.

Askerlikle ilgili tüm türbelerdeki ortak uygulamaların dışında, Hazret Baba (Hz. Mehmed-i Behrullah) türbesinde bulunan türbedar, türbeden alınan yeşil bir bezi askere gidecek olan gence verir (Görsel: 3). Askere gidecek olan genç o bezi yanında taşır. Olası bir sorunun ya da tehlikenin yaşanacağı zaman o bezin kişiyi koruyacağına inanılır (KK6). İnsanların bu inanışı bazı türbelerde uyarılır ve

uygulanması istenmez. Örnek olarak Ballıbağ köyünde metfun olan ve yukarıda zikrettiğimiz Hazret Baba'nın da yanında yetişen Ali Osman Efendi'nin türbesinde "Lütfen yeşil örtüleri kesmeyiniz" şeklinde bir uyarı yazısı bulunur (Görsel: 2).

İlçede evlilik âdetleri çerçevesinde ziyaret yerlerinin önemi genel manada evlilik öncesinde yaygındır. Evlilikten sonra ziyaret yerlerindeki inanış ve uygulamalar nispeten daha azdır. Evlilik öncesi sorun ve temenniler için sayabileceğimiz, evde kalma, hayırlı kısmet bulamama, tanıştığı kişilerle evlilik yolunda anlaşamama, nişan atma durumlarında ziyaret yerlerine başvurulur. Aynı zamanda bazı insanlar istediği kişiyle evlenme temennisiyle ziyaret yerlerine gider ve çeşitli ritüeller gerçekleştirir. Karayaka'da bulunan Mehmed Dede Türbesi, hem doğum hem de evlilik âdetlerinde ziyaretçilerin uğrak yeridir (Görsel: 4). "*Çocuğu olmayan anne ve babalar, evlilik temennisinde olan genç kızlar ve erkekler de Mehmed Dede türbesine gelerek çare aramaktadırlar*" (KK4).

İlçede asıl adı Şeyh Muhittin Efendi olan "Bun Dede" olarak bilinen ve bir evin zemin katında metfun olan zatın türbesi genel olarak perşembe günlerinde temennisi bulunan insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu türbeye çoğunlukla evde kalan kızlar gelmekte ve buraya adak adamaktadırlar. Aynı zamanda türbe dışında bir taş vardır. Bu taşın üzerine yerden rastgele taşlar alınarak çift haline getirmek suretiyle konulur. Taşların tek geldiği durumlarda dileğin kabul olacağı, çift geldiği durumlarda ise kabul olmayacağı düşünülür. Bu inanışa göre kabul olunan temenniler için kurban kesilmektedir (Keskin, 2000: 214).

İlçede hacı adayları da çok yaygın olmamakla birlikte hac görevlerini bir problem yaşamadan yerine getirme temennisiyle bazı ziyaret yerlerine giderler. Kimi hacılar da sağ salım döndüklerinde Allah'a şükretmek için bazı ziyaret yerlerinin mekânsal bağlamını kullanırlar. Ölüm âdetleri içinde de ziyaret yerlerinde gerçekleştirilen uygulamaların çok büyük bir yeri yoktur. Yalnızca türbeleri gezen ziyaretçiler orada namaz kılıp dua ederken, ölmüş geçmişleri için rahmet okuyup onların günahlarının affolunması için dualar ederler.

2. Doğum Âdetleri ve Ziyaret Fenomeni

Doğum âdetlerindeki inanış ve uygulamalar incelenirken ilgili çalışmaların genelinde "doğum öncesi, doğum sırası, doğum sonrası" şeklinde sınıflandırılır. Bu çalışmada doğum âdetleri ile ziyaret yerleri ilişkisinin daha çok doğum öncesi ve sonrasında yaygın olduğu tespit edilmiş ve doğum sırası sınıflandırmaya dâhil edilmemiştir. Yörede doğum âdetleri çerçevesinde ziyaret edilen türbeler daha çok Koçak, Keçeci, Aydınsofu, Yukarı Çandır ve Çevresu köylerindeki türbelerdir.

2.1. Doğum Öncesi Âdetler ve Ziyaret Fenomeni

Doğum öncesi âdetler içerisinde en çok dikkati çeken konu kısırlığı giderme ve gebe kalmadır. Çocuk sahibi olmak ve özellikle erkek bir çocuk sahibi olmak aileler için önemli ve gerekli görülür (Acıpayamlı, 1974: 14). Geleneksel erkek egemen kesimde doğumla ilgili birçok problemin kadın kaynaklı olduğu

düşüncesi, öncelikle kadınların belli uygulamalara tabii tutulmasını gerektirir. Sedat Veyis Örnek'in belirlemelerine göre bu uygulamalar üç başlık altında incelenir: 1. Dinsel-büyüsel nitelikte olanlar 2. Halk hekimliği kapsamına girenler 3. Tıbbî sağaltma alanına girenler (Örnek, 1995: 132). Bu anlamda çalışma için en önemli alan dinsel ve büyüsel nitelikli uygulamalardır. Kısmen de olsa bu uygulamalar gerçekleşirken belli kişilerin kaynaklık etmesi ve bu işlerde ehil kişi olduklarının düşünülmesi, konunun halk hekimliği kapsamına da girmesini sağlamaktadır. Sedat Veyis Örnek "dinsel-büyüsel nitelikte olanlar" şeklinde belirlemiş olduğu başlığı iki alt gruba ayırmış ve bunlardan birini şu şekilde yorumlayarak aslında konunun dâhil olduğu grubu açıklamıştır: "*a) Yatırlara, türbelere, ziyaretlere gidilir. Buralarda dua edilir, kurban kesilir, adak adanır. Özellikle kısır kadınlara yardımcı olduğuna inanılan yatır, ziyaret ve tekkeler yeğlenir.*" (Örnek, 1995: 133). Bu açıklamasına dipnot veren Örnek, ziyaret yerlerinin bu amaçla kullanımının ülkemizde çok yaygın olduğunu da vurgulayarak bu mekânların birer sağlık ocağı işlevi de gördüğünü belirtmiştir (Örnek, 1995: 133). Bu anlamda ziyaret fenomeni dâhilindeki uygulamaların şifa temennisine dönük inanışları yaşamaktadır.

Doğum öncesi âdetlerde çok çeşitli temenniler için ziyaret yerlerine gitmek yaygındır. En çok da çocuksuzluk problemi için ziyaret yerlerine gidilir. Bu ritüeller yalnız Anadolu'da değil tüm Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde yaşamaktadır. Ulu olduğuna inanılan kişiden yardım bekleme inancı, İslamiyet ve veli kültü bağlantısıyla da ilişkilidir. Bu anlamda velilerin Allah katında çok farklı ve önemli bir yerinin olması, insanların çocuk istemede o velilerin mekânını kullanmalarında etkilidir (Kalafat, 2002: 8). Suların, ağaçların ve dinî şahsiyetlerin mezarlarının kutsal sayılmasında en önemli etken eski Türk dinidir. Bu gelenek ve inanışlar daha sonra İslamileşmiştir. Bu kültürel değerlerin devam etmesinde ve sürekliliğinde türbede yatan zatlar hakkında anlatılan menkıbeler de önemli bir yer tutmaktadır (Günay, 2000: 285). Çok kadim dönemlerde bu işi kutsal sayılan şaman da yapmaktaydı. Örnek olarak Yakutlar'da Tanrı'dan çocuk isteyen biri ak şamana başvurmak zorundaydı. Bu istek genelde erkek çocuklar için daha önemliydi (İnan, 2015: 166).

Türk dünyasının birçok bölgesinde, çocuk temennisıyla ziyaret yerlerine gidilmektedir. Bulgaristan'ın Deli Orman bölgesindeki Demir Baba Türbesi'ne çocuk sahibi olma temennisıyla hem Müslüman hem de Hristiyan Türkler ziyarete gider (Tacemen, 1995: 138). Yine Hazara halkı arasında da çocuğu olmayan kadınları kutsal mekânlara götürme geleneği yaşar. Aynı zamanda çocuk doğduğunda da bu ziyaret yerlerine gidilerek kurban kesilir, adaklar adanır (Kalafat, 2002: 8). Karakalpakistan'da çocuğu olmayan ya da çocuğu yaşamayan aileler, atalarının ve evliyalarının kabirlerine giderek çeşitli dualar ederler (Kalafat, 2002: 59). Bayır bucak Türkmenleri arasında da benzer uygulamalara rastlanır. Bir kadının çocuğu olmuyorsa, "bazı zamanlar üzerine nur indiğine" inandığı mekânları ziyaret eder. Bu mekânlarda da kan akıtma ve çaput bağlama yaygındır (Kalafat, 1996: 24).

İlçede, doğum âdetleri çerçevesinde ziyaret fenomeninin önemi doğum öncesinde oldukça artar. Doğum öncesi yaşanan problemler için ziyaret yerlerine gitmek

yaygındır. İnsanların birçok biyolojik sebepten dolayı çocuk sahibi olmamalarına bu ziyaret yerlerinde çareler aranır. Çocuksuzluk, karnında çocuk durmaması, sürekli düşük yapma gibi doğum öncesi problemlerin çözümü için bazı türbeler özel görülse de hepsini gezmenin daha faydalı olacağı düşünülür. Yine de insanlar tarafından en faydalı olduğu düşünülen türbelere ya da çeşmeye, göl, dağa, ağaca gitmeye önem ve öncelik verilir. Bir kaynak kişi "*Çocuğumuz olsun diye tekkelere ve ebelere giderdik*" (KK2) şeklindeki açıklamasıyla, insanların köy ebelerinde ya da tekkelerde çare aradığını belirtmektedir. Aynı zamanda çocuksuzluk problemi için insanların kurban kesmesi, bu kurbanların da türbelerin etrafında kesilmesi dikkat çekicidir. "*Erkek çocuğu olmasını istiyorsan erkek kurban, kız çocuğu olmasını istiyorsan dişi kurban kesersin. Bunları tekkede kesersin. Iravak'ta olur, Eksel'de olur, Yukarıçandır'da olur*" (KK3). Ölmüş insanların ruhu için kesilen kurbanlar, köklerini en kadim dönemdeki inanışlardan almaktadır. Bu uygulamalar Şamanizm'in etkisiyle inançlarımızın ve geleneklerimizin birleşmesi sonucu kendini göstermektedir. Türbelerde kesilen kurbanlarda, orada metfun olan kişiyi ululaştırma ve temenniler için o zata saygıdan da dolayı çareler arama düşüncesi vardır (Kuşdemir, 2004: 11).

İlçeye bağlı Çevresu köyünde bulunan "Ravak Baba" -yöresel ağızda Revvak Baba ya da Iravak Baba- adıyla anılan türbeye yaygın olarak çocuksuzluk ve düşük problemi için gidilmektedir. Kaynak kişilerden birisi bizzat şahit olduğu olayı şu şekilde özetlemektedir: "*Gebe kalmak için hocaya gidersin, köy ebesine gidersin. Hocaya "hamaylı" yazdırırsın, muska yazdırırsın. Iravak tekkesine çocuk için gidilir. Semiha ile Pembe'yi Iravak'a götürdük. Orada bir kadın var. O kadın kolla ovar ve yeşil giydirir. Seni sorutturuyordu ortaya, yeşil bir şey doluyordu vücuduna. Tekkenin yeşili olduğu için doladığı şey de yeşil renktedir. Sonra kol gibi bir şey vardı taş, onu alıyordu, döndürdü döndürdü Semiha ile Pembe'yi ovmuştu*" (KK2). Aynı kaynak kişi bir başka çocuksuzluk problemi yaşayan kadını Koçak'a (Eksel) götürmüştür. İki farklı ziyaret yerinde yapılan uygulama aynıdır. Kol şeklindeki bir taşın, temennide bulunan kişiye teması esasına dayanan bir uygulama gerçekleştirilmektedir. "*Eksel'e de Elifi götürmüştük. Orada da yapıyormuş demek ki. Oradaki kadın "Mekki Hoca olsaydı seni ovardı" dedi*" (KK2). İki ziyaret yerinde de örneği görüldüğü gibi, bu işi yapan ve kendilerine güvenilen belli kişiler bulunmaktadır. O kişiler, türbedeki zatın ve genel olarak mekânın kutsiyetinden yararlanarak insanlara şifa dağıtmaktadırlar. Bu sırada da benzer fizikî özelliklerdeki taşı ve yeşil türbe örtüsü kullanılmaktadır. Bu işleme "ovma" adı verilir ve çocuksuz problemi için çare olarak görülür. Kutsalın etki ettiği düşünülen taşlar bu anlamda önemlidir.

İlçede çocuksuzluk problemi için gidilen bir başka türbe ise Keçeci Baba'dır. Ünü tüm Anadolu'ya yayılan Keçeci Baba türbesinde de yaklaşık bir metre boyunda bir taş bulunur (Görsel: 1). Bir rivayete göre bu taş Keçeci Baba'nın Horasan'dan çıkarken fırlatarak gönderdiği değneğidir. Bu taşın adı "satı taşı"dır. Bu taşın çocuğu olmayan kadınlar için şifa olacağı düşünülür. Bu taş o kadınlarca öpülür, dilekler dilenir. Kadınlar çoğu zaman bu taşın önünde eğilirler. "*Bazen, burada, kaynanaları tarafından temsili bir şekilde, başka bir kadına satılır. Böylece çocuğun olacağına inanılır.*" (Keskin, 2000: 216). Ziyaret yerlerinde

gerçekleştirilen *"dilek tutarak taş atma, taş yapıştırma"* tüm ziyaret yerlerinde görülebilen yaygın uygulamalardır (Arık, 2017: 79). İnsanlar taşın sirayet etmesiyle şifa bulacaklarına inanırlar. Şifayı vermekte olan asıl gücün ise türbede metfun olan ve mübarek görülen zatın *"manevî kuvvet, güç, feyz ya da bereketi"* olduğu düşünülür (Arık, 2017: 79). Kadim dönemlerde de Türkler için "taş" birçok anlamda önemli bir yer tutmuştur. Mitolojik anlatılarda yaratılış tasvirleri yapılırken daima bir taştan bahsedilir ve Tanrı'nın bu taşın üzerinde oturarak yaratma işlemini yaptığı anlatılır. Bu anlamda ilk yaratılışta taşın olması önemlidir. Taş yeniden yaratılmayı ve oluşumu simgeler.

Altaylılar'da kutsal sayılan bazı taşlar bulunmaktadır. Bu taşların kutsal sayılmasında, günlük hayatta insanların işlerinde sağladıkları kolaylıklar dikkat çeker. Bazı taşlarla insanlar yağmur yağdırabilirler. Bazı taşlar kısırlığa sebep olurken, bazı taşlar da doğumu kolaylaştırır, birçok hastalığın tedavisinde kullanılır (Seyidoğlu, 2017: 49). Buradan anlaşılacağı üzere kadim dönemlerde de taşın sirayet etmesiyle doğumun kolaylaştırılması söz konusudur. Yine benzer taşlar kısırlık için de kullanılmıştır. Aynı zamanda taşların insana teması kadim dönemlerde de çok büyük bir anlam ve önem taşımaktadır. Yine Altaylılar'da "taşlar ve dağlara yakın olmak, onların oluşmasını sağlamış olan Tanrıya ve tanrılara yakın olmak anlamına gelir" (Seyidoğlu, 2014: 48). İnsanların da türbelerdeki taşlara verdikleri önem ve o taşlarla problemlerine çare bulunacağına dair inanış, bu mitolojik yorumla açıklanabilecektir.

İlçede insanların uğrak yerlerinden biri de evliyalar diyarı olan Koçak (Eksel) köyüdür. Burada Şamlı Evliya olarak da bilinen Muhammed Emin ve Muhammed Sait türbelerine çocuğu olmayan insanlar çok sık giderler. Burada esas olan üç perşembe ya da üç cumartesi arka arkaya ziyarette bulunmaktır. Bu ziyaretler esnasında çocuğu olmayan kadınlar dileklerini dilerken mum da yakarlar. Bir miktar toprak alan insanlar, kendilerine şifa olacağı düşüncesiyle bu toprakları yutarlar (Keskin, 2000: 215). Bu türbede de insanlar tarafından kurban kesilir. *"Buraya gelen insanlar, dualarını ederler, Allah'tan çocuk dilerler. Mezarların üzerine su dökerler, namaz kılarlar. Bu merdivenden çıkarken dua etmeye başlarlar. Burada kurban da kesilir, başka yiyecekler de getirilir"* (KK5).

Koçak köyünde bulunan Hz. Doğan Şah türbesi, yaygın bir inanışa göre çocukları olmayan ailelerin sıklıkla ziyaret ettiği bir türbedir. Buradaki uygulamalar, yöredeki diğer tüm türbelerde yapılan uygulamalarla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Özellikle Doğan Şah türbesinde yapılan uygulamalarda ziyaretçilerin gizlilik esası dikkat çekmektedir (Bolat, 2012: 33). Diğer tüm türbelerde olduğu gibi Doğan Şah türbesinde de iki rekât namaz kılmak, uygulamaların merkezini oluşturuyor. Kılınan namaz, benzer bir şekilde Fatıha Suresi, Kevser ve İhlas surelerini okumak suretiyle eda ediliyor. Türbede aynı zamanda ziyaretçilerin adakları için kurban kesme bölümü bulunuyor (Görsel: 6). Burada kutsal olduğuna inanılan, kesmeye kalkanlara da büyük zararlar veren ağaçlar da bulunmaktadır. Bu ağaçların bir kerametinin olduğu düşünülerek eller ağaçlara sürülmektedir. Yörede bu ağaçlara çaput bağlama geleneği yoktur. Kimi ziyaretçiler böyle bir uygulama yapmayı isteseler de türbede bulunan kişiler bunun uygun olmayacağını belirtmektedirler (KK7). Türklerin en eski inanç

sistemlerinde ağaç, Tanrı'dan ayrılmış bir parça olarak görülür. Şamanların davulunda da ağaç figürünün olması bununla ilgilidir. Ağaç, Altay Türklerinde de kutsal sayılır, Dede Korkut'ta, Manas'ta, Oğuz Kağan Destanı'nda ağaçların varoluşu "*inanma ihtiyacının ağaç merkezli yansımaları*"dır (Yonar, 2011: 102-103). Oğuz Kağan Destanı'nda ağaç, doğurganlığın da bir simgesi olarak karşımıza çıkar. Destanda Oğuz Kağan'ın av esnasında ağaç içinde bir kız görmesi ve orada kızın gebe kalması, ağacın bereket ve doğurganlıkla ilgili inanış yönünün destana yansımalarıdır (Ergin, 1988: 16). Ağaç, insanın arzularını yansıtır ve bu nedenle de bereketli bir yanı vardır. Cambell'in ifadesiyle "*Dünya Ekseni*"dir (Campbell, 2013: 241). Yine ağaç, yakında dünyaya gelecek, doğacak olan şamanın bir belirtisidir. Örnek olarak Sagay Şamanları, yeni bir şamanın doğacağına işaret alabilmek için kutsal ağaçların etrafını gezerlerdi (Sagalayev, 2017: 142). Çocuksuzluk ve diğer problemlere şifa amaçlı yapılan türbe ziyaretlerinde ağaçların şifa veren bir özelliğinin bulunduğu inanılır. Doğu Türkistan'da yaşayan ve Müslüman olan kamlar da hastalık tedavilerinde çevrelerinde sürekli kayın ağacı bulundururlar. Şamanist inanç sisteminde en kutsal sayılan ağaçların başında yine kayın ağacı gelir (İnan, 2015: 64). "*Tepeler ve ağaçların kendi doğaüstü koruyucuları vardır.*" (Campbell, 2013: 56). İnsanlar bu yüzden bazı ağaçlara yaklaşırken çekimser davranırlar. Bunlardan bir kısmı da kutsal mekânlarda, ziyaret yerlerinde bulunan ağaçlardır. Bunları kesmeye kalkan kişilerle ilgili doğaüstü hikâyeler anlatılagelir.

İlçede insanların çocuksuzluk problemi için gittiği diğer bir ziyaret yeri ise eskiden köy olup daha sonradan ilçeye bağlı bir mahalle konumuna getirilen Evyaba'dadır. Buradaki türbenin yanında bulunan su şifalı sayılır ve suyun içine temennilere göre çeşitli maddeler bırakılır. Tekkenin ve suyun etrafındaki ağaçlara belli temenniler için bez de bağlanır. Çocuksuzluk problemi için ise ailedeki karı ve kocanın atletleri birbirine bağlanır. Bu bağlanan atletler suyun içine atılır ve problemin çözüleceğine inanılır (KK1). Yine suyun belli bir türbenin yakınında olması önemlidir. "*Su kaynakları kutsiyetlerini çeşitli şekillerde kazanır. Bazen bu sular bir velinin kerâmeti ile ilişkilendirilir. Ancak çoğu suyun kutsiyetini nereden kazandığına dair bilgiler bulunmaz. Bazı sular müstakil olarak kutsal kabul edilirken, mezar ya da ağaç motifiyle bütünleşmiş sular da vardır*" (Arık, 2017: 81). İşte bu bölgedeki su ikinci madde olarak zikredilen mezar ve ağaç motifiyle beraber bütünleşmiş bir sudur. Su kaynakları genel manada bölgedeki bir evliya kültürüyle bağlantılıdır. Bu kaynakların, şifa verme güçlerinden ötürü kutsallık karakterleri yüksektir. (Boratav, 2012: 114).

Karayaka'da bulunan Hüseyin Gazi türbesine de evde kaldığını düşünenler, bir an önce yuva kurmak isteyenler gitmektedir. Çocuk temennisi için de ailelerin gittiği bir ziyaret yeridir. Hüseyin Gazi türbesinde en çok dikkat çeken uygulama, türbe içerisine şeker ve çikolata gibi gıda maddelerinin atılmasıdır (Görsel: 5). İnsanlar buraya gelip çocuk temennisinde bulduktan sonra, getirdikleri şeker ve çikolataları yerlere atmaktadırlar. Bu uygulamanın zemininde yatan sebep, temenninin çabucak gerçekleşmesi yönündedir. Burada bir de dünya nimetlerinden kendini soyutlama, dünya ile ilişkiyi kesme düşüncesi yer alır. Türbede bu uygulamaya geçilmeden önce gerçekleşen diğer olaylara göz atmakta

fayda vardır. Türbeye gelen ziyaretçiler, abdestli olmak kaydıyla kaosun hâkim olduğu dünyadan kendilerini sıyrarak sağ ayakla içeri girmektedirler. İçeri girildiğinde mermerden yapılmış mezara eller sürülür. Ardından iki rekât namaz kılınır. Daha sonra bu gıda maddeleri oralara sürülerek yere bırakılır. Dikkati çeken diğer unsur, gıda maddelerinin tatlı olması yönünde bir genel kabulün bulunmasıdır. Yukarıda da zikredildiği gibi dünyanın nimetleri insanlara tatlı gelir. O nimetler insanı gaflete düşürür. Ziyaretçilerin burada şeker ve çikolata gibi tatlı gıda maddelerini kullanması, kendini soyutladığı bu dünya nimetlerinin de tatlı oluşunu gösterir. Bu tatlı nimetleri terk etmesi zordur. Bu zorluğa karşın temennide bulunulan durum için her şey göze alınmıştır.

2.2. Doğum Sonrası Âdetler ve Ziyaret Fenomeni

Doğum âdetleri çerçevesinde doğum sonrası gelenekler arasında da ziyaret yerlerinin önemi kendisini korumaktadır. Öyle ki doğum süreci her zaman normal ilerlememekte ve dünyaya gelen çocuk da her zaman normal olmamaktadır. Çocuklarla ilgili problemler için Erbaa'da Aydın Baba Türbesi çok tercih edilir. Bu türbe, genel anlamda çocuğu çok ağlayanlar tarafından ziyaret edilen bir mekândır. Çok ağlama problemi yaşayan çocuk, ebeveynleriyle beraber buraya getirilir. Çocuğu burada ağlaması için zorlarlar. Çocuğu ağlatmayı başırırsalar artık iyileşeceğine, düzeleceğine inanırlar (Keskin, 2000: 2015). Yine Anadolu'da farklı örnekleri de görülen "çocuk ağlayınca iyileşecektir" inancı yaygındır. Zayıf ve güçsüz olan çocukların, türbelerin yanına getirilerek dualar edilmesi ve bu dualar sonucunda da çocuğun ağlayıp ağlamama durumuna bakılması geleneği Yozgat'ta da yaşamaktadır (Yeşil 2014: 136).

Doğum sonrasında çocukların ilk çocukluk döneminde göstermiş olduğu çeşitli ruhsal bozukluklar ve aileyi, çevreyi rahatsız eden aşırı davranışların tedavisi için Keçeci Baba'ya gidilir. Bu türbede toprakla temas edilir, kutsal sayılan şifalı sudan içilir. Daha sonra türbe içinde bulunan özel bir odada el ve ayaklar zincirle bağlanır. Gece orada bırakılan kişinin iyileştiğinde kendiliğinden çözüleceğine dair bir inanış yaşar (Keskin, 2000: 216). Bu türbede "Ayakbastı Taşı" denilen bir taş bulunur. Bu taşta Keçeci Baba'nın ayak izi bulunur ve buradan su çıkmaktadır. Yürüyemeyenler ve felçlilerin burada derman bulacağına inanılır. Bu sebeptendir ki yürüyemeyenler o taşın üzerine bastırılır (Maden, 2014: 153). Geç yürüyen çocuklar için de burada şifa aranır.

Doğum sonrası ad verme işlemlerinde de ziyaret yerlerinin önemi büyüktür. Özellikle bir köyde metfun olan dinî kişiliğiyle ön plana çıkmış bir zat varsa, o köydeki çocukların birçoğuna onun adı verilir. Çocuğun olmasını sağladığı düşünülen türbedeki zatın ismi ya da bu zatın akrabalarının ismi yeni doğan çocuğa verilmektedir. Bu durum çok yaygın bir gelenektir (Yeşil, 2014: 119). Bunun en büyük örneklerinden biri de Ballıbağ köyünde metfun olan ve türbesi bulunan "Ali Osman Efendi"dir. Ali Osman Efendi'ye saygı ve hürmetten dolayı, ismi köy halkınca çocuklara konulmak suretiyle yaşatılmaktadır. Aynı zamanda bu ismi veren insanlar, henüz bebek yaşta olan evlatlarının, ismini aldığı zata benzemesi, onun ahlakını, erdemini, ilmini taşımasını arzulamaktadırlar.

Doğum sonrası âdetlerinde göbek bağı konusunda da ziyaret fenomeniyle olan ilişki kuvvetlidir. Yeni doğanların göbek bağları alelade bir şekilde atılmaz ve kutsal sayılır. Anne ile çocuk arasındaki ilişkinin en somut göstergesi olan bu bağın manevî bir yönü de bulunur ve gelecek tayininde kullanılır. Bu anlamda göbek bağları çeşitli türbelerin bahçelerine, kutsal sayılan bazı ağaçların altına gömülür. Bununla beraber kutsal olduğu bilinen ve etrafında çeşitli anlatılar oluşmuş su kaynaklarına da bırakılabilir. Göbek bağı özellikle türbelerin bahçelerine gömüldüğünde, yeni doğanın ömrü boyunca orada yatan zatın şefaatinde yararlanacağına ve iyi ahlaklı bir birey olarak yaşamını sürdüreceğine inanılır.

Sonuç

Tüm geçiş dönemi âdetleri çerçevesinde insanlar ziyaret yerlerindeki inanışlarını ve uygulamalarını ortaya çıkarırlar. Ziyaret yerlerine giden insanlar çok çeşitli uygulamaları belli inanışlar çerçevesinde gerçekleştirirler. Geçiş dönemlerinde insanların ziyaret fenomeniyle en fazla bağ kurduğu dönem ise doğum dönemi olarak belirlenmiştir. Doğum dönemi içinde de doğum sırasında ziyaret yerleriyle ilgili inanış ve uygulamaların olmadığı, en çok ise doğum öncesinde olduğu tespit edilmiştir. Tokat'ın Erbaa ilçesindeki doğum âdetlerinin, ziyaret fenomeniyle olan ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, ziyaret mekânlarının türbelerin, ağaçların, suların ve ziyaret fenomenine bağlı çeşitli eşya ve simgelerin doğum âdetleri açısından çok önemli bir yerde olduğu, insanlar tarafından başvurulmuş ilk yerlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Bu ziyaret yerlerinde genel manada "çocuk temennisi"ne bağlı inanış ve uygulamaların uzun yıllardan beri toplumsal bellekte saklandığı ve insanların bunları bugün dahi yaşattığı tespit edilmiştir.

Türbelerde doğum âdetlerine bağlı olarak gerçekleştirilen inanış ve uygulamalar arasında, türbede kurban kesmek, türbedeki taşlarla temas sonucu dilek dilemek, yeşil giymek, namaz kılmak, çeşitli dualar etmek, su kaynaklarına eşya bırakmak, göbek bağını ziyaret yerlerine gömmek, türbedeki zatın adını doğan çocuğa vermek yaygındır. Tüm türbeleri ziyaret etmenin faydalı olacağı düşüncesinin yanında, bazı türbelerin belli temenniler için daha çok tercih edildiği belirlenmiştir. İlçedeki türbelerde doğum âdetleri ve ziyaret fenomeni ilişkisinde taşların, ağaçların ve suların çok önemli yer tuttuğu gözlenmiştir. Tespit edilen inanış ve uygulamaların tarihsel ve mitolojik kökenleri bulunmaktadır. Çalışmada da bu uygulamaların çeşitli kaynaklardaki yeri tespit edilerek kökenine inilmiştir. Bu anlamda türbede gerçekleştirilen ritüellerin daima bir kökten beslendiği ve bu köklerin çok kadim zamanlara kadar indirilebildiği belirlenmiştir.

Sonuç olarak bugün, eski dönemlerden beri var olan geleneklerin bazen azalarak, bazen bozularak devam ettiği, tarihsel ve mitolojik bir kökten beslendiği, halk inanışlarıyla inanç unsurlarının iç içe girerek birbirleriyle beraber toplum hayatında önemli yer edindiği belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmalar sayesinde toplumun inanış, düşünüş ve yaşayış tarzı hakkında tespitlerin yapılması, uzun yıllar sonra da toplumu anlama ve kavramanın kolaylaşmasını sağlayacaktır. Burada tespit edilen ziyaret fenomenine bağlı olarak gerçekleştirilen doğum

âdetlerinin, Anadolu'da hatta Türk dünyasında çok daha fazla, aynı ya da benzer şekillerine rastlanabilmektedir.

Kaynakça

- ACIPAYAMLI, Orhan (1974). *Türkiye'de doğumla ilgili âdet ve inanmaların etnolojik etüdü*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ARIK, Durmuş (2017). "Kutsal mekân ve ziyaret fenomeni". Durmuş Arık ve Ahmet Hikmet Eroğlu (Ed.), *Halk inanışları el kitabı* (s.70-95). Ankara: Grafiker Yayınları.
- ADAM, Baki (2017). "Kutsal nedir?". *Halk inanışları el kitabı*. Durmuş Arık ve Ahmet Hikmet Eroğlu (Ed.), *Halk İnanışları El Kitabı* (s.45-66). Ankara: Grafiker Yayınları.
- BOLAT, Yunus Emre (2012). *Erbaa yöresi yatırıları etrafında oluşan inanç ve uygulamalar*. Lisans Bitirme Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon.
- BORATAV, Pertev Naili (2012). *Türk mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- CAMPBELL, Joseph (2013). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. Sabri Gürses (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1998). *Oğuz Kağan Destanı (tercüme, metin, sözlük)*. Ankara: Hülbe Yayınları.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet (2017a). "Halk inanışlarına giriş". Durmuş Arık ve Ahmet Hikmet Eroğlu (Ed.), *Halk inanışları el kitabı* (s19-42).Ankara: Grafiker Yayınları.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet (2017b). "Geçiş dönemleri ile ilgili inanışlar". Durmuş Arık ve Ahmet Hikmet Eroğlu (Ed.), *Halk inanışları el kitabı* (s.257-282). Ankara: Grafiker Yayınları.
- GÜNAY, Nasuh (2000). "Isparta'daki halk inanışlarında eski kültürlerin izleri". *Isparta'nın dünü, bugünü ve yarını sempozyumu II bildirileri* (s. 283-291).
- GÜNAY, Ünver, GÜNGÖR Harun, SAYIM Huzeyfe, TAŞTAN Abdulvahap (2001). *Ziyaret fenomeni üzerine bir din bilimi araştırması -Kayseri örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- İNAN, Abdulkadir (2015). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KALAFAT, Yaşar (1996). *Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen halk inançları*. Ankara: Bayır Bucak Türkleri Derneği Yayınları.

- KALAFAT, Yaşar (2002). *Balkanlardan uluğ Türkistan'a Türk halk inançları -I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KESKİN, Mustafa (2000). "Tokat yöresindeki Sünnî ve Alevi topluluklarında halk dindarlığının bir boyutunu oluşturan ziyaret inanç ve uygulamalarındaki benzer ve farklılıklar". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 209-227.
- KUŞDEMİR, Orhan Fatih (2004). *Türk Dünyası halk inançlarında karşılaştırmalı doğum motifi ve Dr. Yaşar Kalafat'ın halk bilimi çalışmaları*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- MADEN, Fahri (2014). "Keçeci Baba ocağı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71, 147-169.
- OZAN, Meral (2011). Geçiş ritüelleri ve halk masalları. *Millî Folklor*, 91, 72-84.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995). *Türk halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SAGALAYEV, Andrey Markoviç (2017). *Ural-Altay mitolojisinde arketipler ve semboller*. Ali Toraman (Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- SELÇUK, Ali (2010). Dede mezarındaki sır: ziyaret fenomeni ve kutsalın tezahürleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 56, 61-72.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2017). *Mitoloji üzerine araştırmalar (metinler ve tahliller)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- TACEMEN, Ahmet (1995). *Bulgaristan Türkleri inanışları veya Türk kimliği*. Ankara: Niğde Üniversitesi Yayınları.
- YEŞİL, Yılmaz (2014). *Türk Dünyasında geçiş dönemi ritüelleri (doğum- evlenme-ölüm gelenekleri)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- YONAR, Gönül (2011). *Türk Edebiyatında fantastiğin kökenleri*. Ankara: Ötüken Yayınları.

Kaynak Kişiler

Kaynak Kişi 1: Fatih KÖKLÜ, elektrik-elektronik mühendisi, Evyaba.

Kaynak Kişi 2: Nevriye KURU, ev hanımı, Çatalan.

Kaynak Kişi 3: Nuriye UZUNÖZ, ev hanımı, Aşağı Çandır.

Kaynak Kişi 4: Zülkayır ÖZTÜRK, emekli, Karayaka.

Kaynak Kişi 5: Fazlı GÜN, çiftçi ve türbedar, Koçak.

Kaynak Kişi 6: Mekki GÜN, türbedar, Koçak.

Kaynak Kişi 7: Feyyaz GÜN, çiftçi ve türbedar, Koçak.

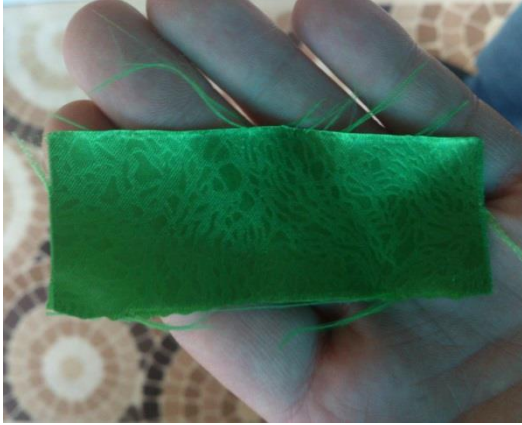
Görsel Tablosu

Görsel: 1 Keçeci Baba Türbesi'nde Bulunan Taş

Görsel: 2 Ali Osman Efendi Türbesindeki Uyarı

Görsel 3: Hazret Baba Türbesi'nde Verilen Yeşil Bez

Görsel: 4 Mehmed Dede Türbesi

Görsel: 5 Hüseyin Gazi Türbesi ve Yerdeki Şekerler

Görsel: 6 Doğan Şah Türbesi Kurban Kesme Bölümü

BURSA İNEBEY YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ “GE5052” NUMARALI MECMUANIN MESTAP’A GÖRE TASNİFİ

Kamil Ali GIYNAŞ* -Yusuf ATASEVEN**

Özet

Dinî ya da din dışı birçok konuda manzum veya mensur şekilde ortaya konulan mecmuaların içerisinde şiir mecmuaları klasik Türk edebiyatı alanında çalışanların son dönemde oldukça ilgisini çekmektedir. Biyografik kaynaklarda izine rastlayamadığımız şairlerin şiir(ler)iyle karşılaşma imkânı bulduğumuz şiir mecmuaları, aynı zamanda bazı şairlerin divanlarında yer almayan eserlerine ulaşma imkânı da sağlamaktadır. Öte yandan bu tür çalışmalar ışığında mecmuanın derlendiği dönemin edebî zevki hakkında da ipuçlarına ulaşılmaktadır. Bu minvalde MESTAP adıyla anılan proje sayesinde mecmular bir araya getirilerek klasik Türk şiirinin –bir anlamda- hafızası ortaya çıkarılmakta, birçok şair ya da eser literatüre kazandırılmaktadır. Bu proje kapsamında incelediğimiz mecmua GE5052 katalog numarasıyla Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde bulunmaktadır. Adı geçen şairlerden hareketle 16. yüzyıl ya da daha sonrasına ait olduğunu düşündüğümüz mecmuada bilindik şairler olduğu gibi adı duyulmamış şairler de yer almaktadır. Mecmuada Ahmed adına kayıtlı şiirler özellikle dikkat çekmektedir. Bu şaire ait şiirler Ahmed Paşa divanında bulunamamıştır. İkisinin de aynı kişi olup olmadıkları belli değildir. Bu çalışmada Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde GE5052 numarayla kayıtlı şiir mecmuası ayrıntılı olarak tanıtılmış ve MESTAP’a göre tablo hâline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, mecmua geleneği, şiir mecmuaları, MESTAP.

CLASSIFICATION OF BURSA İNEBEY MANUSCRIPT LIBRARY POETRY COLLECTION NUMBERED “GE5052” ACCORDING TO MESTAP

Abstract

Among the journals written in verse or prose about religious or non-religious subjects, lately poetical journals excite interest of people work in the field of classical Turkish literature. Poetical journals, in which we find an opportunity to encounter with the poem(s) of the poets untraceable in biographical sources, as well give the chance to reach the works of some poets, which don't exist in their own divans. On the other hand, in the light of such works it is possible to get the tips about the literary joy of the era in which the journal was published. In this context, owing to the project called “MESTAP” it is being revealed -in fact- the memory of classical Turkish poetry by collecting the journals and several poets and works are being gained to the literature. The journal we study as a part of this project exists in pressmark GE5052 With reference to the poets given, in the journal we think that dates back to 16th century or later, take part famous and infamous poets. In the journal especially the poems registered in the name of Ahmed draw attention. The poems belong to this poet

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: kagiynas@gmail.com

** Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: ysfataseven@kmu.edu.tr

can not be found in the divan of Ahmet Pasha. It is not clear, whether they are the same person or not. In this study, the poetry collection registered with the number GE5052 in Bursa İnebey Manuscript Library has been introduced in detail and made a table according to MESTAP.

Keywords: Classical Turkish Literature, tradition of collection, poetry collections, MESTAP.

Arapça'da cem' masdarından türeyen, bir veya daha çok şair ve müellifin gerek dinî gerekse din dışı konularda yazdıkları düz yazı ya da şiirlerden oluşan derleme kitapları (Uzun 2003: 265) anlamına gelen mecmuaların manzum ya da mensur birçok türü bulunmaktadır (Gıynaş 2011: 245). Hadis mecmuaları, fetva mecmuaları, tarih mecmuaları, şiir mecmuaları gibi.

Nazım türü veya şekli hususunda bir ortaklık gözetilmeksizin bir araya getirilmiş manzum metinlerden oluşan şiir mecmuaları (Köksal 2012: 411) klasik edebiyatın tarihî seyrini irdelemek adına oldukça önemlidir. Bu edebiyatın ürünlerini zikrederken göz ardı edemeyeceğimiz şiir mecmuaları, bir bakıma edebiyatımızın şiir hafızasını da yansıtmaktadır. Tertip edildikleri dönemin edebî zevki hakkında bilgiler veren (Tunç 2005: 12); kimi zaman şairlerin divanlarında bulunmayan şiir/lerinin gün ışığına çıktığı kimi zaman da divanlarda yer alan şiirlerin sahibini farklı bir kaynaktan teyit etme imkânı bulduğumuz "toplumsal bir kaygıyla hareket eden" (Gürbüz 2012: 103) şiir mecmuaları bazen de hiç tanınmamış, adı-sanı bilinmeyen, edebiyat tarihi içerisinde habersizce yok olmaya yüz tutan isimlerle tanışabilmemiz açısından da önemlidir.

Divan şiirinin bir dönemine ışık tutması amacıyla Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi (MESTAP)¹'ne uygun şekilde ele aldığımız mecmua altı şairin şiirlerini kapsamaktadır. Buna göre toplamda 147 gazel, 9 tuyuğ, 4 kaside, 3 mesnevi ve 2 müfredin yer aldığı mecmuanın şairlere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1: Mecmuadaki Şiirlerin Şair ve Nazım Şekline Göre Dağılımı

Şair Adı	Şiir Adedi ve Nazım Şekli
Ahmed	32 gazel
Ahmed Paşa	5 gazel
'Atâyî	70 gazel, 9 tuyuğ, 3 kaside
Na'imî	16 gazel
Usûlî	1 gazel
Vefâyî	21 gazel
Şairi belli olmayanlar	3 mesnevî, 2 gazel, 2 müfred, 1 kaside

¹ Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi (MESTAP), Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL'ın önerdiği (Köksal 2012: 409-431) bir projedir. Proje kapsamında şimdiye kadar birçok makale ve yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Proje hakkında ayrıntılı bilgiye www.mestap.com sitesinden ulaşılabilir.

15. yüzyıl şairlerinden Ahmed Paşa ile 'Atâyî, 16. yüzyıl şairlerinden de Na'îmî ve Usûlî'nin yer aldığı mecmuada Ahmed ve Vefâyî adlarında iki şairin de şiirleri yer almaktadır. Ancak bu şairlerle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ahmed mahlasını taşıyan şairin şiirleri Ahmed Paşa'nın yayımlanmış divanında (Tarlan 2005) bulunmamıştır. Buradan hareketle şiirlerin Ahmed Paşa'nın divanında yer almayan ama ona ait şiirler mi yoksa aynı mahlası taşıyan başka bir şaire mi ait olduğu hakkında kesin bir kanaat oluşturmak mümkün değildir. Bu veriler ışığında mecmuanın 16. yüzyıl ya da daha sonrasına ait olduğunu düşünüyoruz.

Mecmuadaki şiirlerde kullanılan vezinler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Hangi veznin ne sıklıkta kullanıldığına dair istatistiği şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 2: Mecmuada Kullanılan Aruz Kalıplarının Dağılımı

Kullanılan Vezin	Kullanım Sayısı
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	29
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	24
mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	20
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	13
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	11
mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün	11
mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün	9
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	9
mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün	7
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	5
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	2
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	1
müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün	1
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	1
mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün	1
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün	1
müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün	1

Kahverengi deri bir ciltle kaplı, derleyeni belli olmayan mecmuanın epeyce tahrif olduğu göze çarpmaktadır. Bu yıpranmaların kimi zaman sayfa kayıplarıyla

sonuçlandırıldığı görülmektedir. Şiirlerin çoğunda başlık yer olsa da 12 şiirde başlık bulunmamaktadır. 90a, 90b, 91a, 97b ve 98a numaralı sayfalar boştur. Türkçe şiirlerin yanı sıra mecmuada dört de Farsça şiir bulunmaktadır.

Mecmua, Na‘îmî’nin bir gazeliyle başlamaktadır. Bu gazelin matla beytinin başı okunamamaktadır. Genel olarak düzenli bir şekilde, aynı şaire ait şiirlerin peş peşe sıralandığı mecmuada yalnızca Atâyî’nin şiirleri mecmuanın farklı yerlerine serpiştirilmiştir. 18b, 19b ve 21b numaralı sayfalarda Vefâyî’ye ait gazellerin sayfa eksikliğinden dolayı makta beyitleri bulunmamaktadır. 19a ve 20a numaralı sayfalarda da yine Vefâyî’ye ait gazellerin matla beyitleri eksiktir. 34a numaralı sayfada Atâyî’ye ait bir gazelin matla beyti yer alırken şiirin devamı bulunmamaktadır.

Matla beyti eksik olan gazellerden birisi de Ahmed Paşa’ya aittir. Başlığı bulunmayan bu şiir mecmuanın 75a numaralı sayfasında yer almaktadır. 92a numaralı sayfada ise Atâyî’ye ait bir gazelin matla beytine tesadüf edilememiştir.

Eserde sayfa eksiklikleri kimi zaman şairlerin sırasını takip etmeyi de güçleştirmektedir. Örneğin, 96b’de Atâyî’nin bir gazeline ait matla beytinin ardından 97a’da Usûlî’ye ait gazelin makta beytine rastlanmaktadır.

Yukarıda bahsedilen eksikliklerle birlikte bazı şiirlerin de kime ait olduğu tespit edilememiştir. Buna göre 3 mesnevî, 2 gazel, 2 müfred, 1 kasidenin şairi belli değildir.

Sonuç

Klasik edebiyat ürünlerinden biri olan şiir mecmuaları, onları derleyenlerin şiir zevkini ortaya koyduğu gibi dönemin edebî zevki hakkında da ipuçları vermektedir. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan GE5052 katalog numarasıyla kayıtlı mecmuanın -tespit ettiğimiz şairlerden yola çıkarak- 16. yüzyıl ya da daha sonraki bir döneme ait olduğu görülmektedir. Buradan hareketle çoğunlukla Atâyî ve Ahmed mahlaslı şairlere ait şiirlerin yer aldığı mecmuayı derleyen kişinin özellikle bu iki şaire ilgi duyduğu açıktır.

Klasik edebiyat alanında çalışanların mesnevî, dîvan türündeki çalışmalarını destekleyici nitelikte olan şiir mecmualarına yönelip, MESTAP kapsamında bu eserleri bir araya getirmeleri oldukça önemlidir. Biyografik kaynaklarda yer bulamamış şairlere ya da eserleri ortaya çıksa da bazı şiirleri dîvanlarında yer almayan şairlerin şiirlerine bu mecmualarda rastlanabilmesinden dolayı mecmuaların daha fazla üzerinde durulması gerektiği aşikârdır.

Tablo 3: Bursa İnebey GE5052 Numaralı Şiir Mecmuasının MESTAP'a Göre Muhteva Tablosu

Yer Nu.	Bursa İnebey, GE5052					
Vrk ve Syf. Nu.	Mahlas	Matla' Beyti / Bendi	Mahlas / Makta' Beyti	Nazım Şekli-Türü / Birim Sayısı	Vezin	Açıklamalar
1b	Na° İmī	--- (?) pūşide haṭṭuñ şafha-i māhı Çekme ° amelüm defterine haṭṭ-ı günāhı	° İzzet harem-i cāhı-y-ıla mahrem ü mūnis Devlet şeref-i hizmet ü ṭav° ıyla mübāhī	gazel/7	--- /.-. /.-. /.-.	Başlık: Min kelām-ı Na° İmī Çelebi Aḥsenallāhu İleyhī
2a	Na° İmī	Yā Rab nigār zūlfine iren şabā ḥaḳı Cān u dile irürdügi bü-yı vefā ḥaḳı	Al mā ü men hevāsın kibr ü riyā ḡamın Benden celāl ü debdebe-i kibriyā ḥaḳı	gazel/13	--- /.-. /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
3a	Na° İmī	Dilā refīḳ-i sefer saña derd ü āh yiter Bu yolda miḥnet ü ḡam cāna zād-ı rāh yiter	Eger yaḳarsa cihānı şavā'ik-i fitne Ne ḡam penāh bize sāye-i llāh yiter	gazel/9	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
4a	Na° İmī	Ol ruḥ öñinde kimseye degmez ki ura nefes Ko ey güneş bu lāfi vü ey şubḥ sözi kes	Şol deñlü ağladı ḡamuñ-ıla Na° İmī kim Vir bir dürüd gözine Ceyḥūn-ıla Aras	gazel/7	--- /.-. /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
4b	Na° İmī	Cān fidā zūlf-i perişānuñ-içün Ki dil āşüfte-durur anuñ-içün	Göz yaşın itdi Na° İmī deryā Dilberā şol leb [ü] dendānuñ-içün	gazel/7	... /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
5a	Na° İmī	Gözlerüñ kim cāna her dem tiḡ-ı bürrān gösterür Āfet-i cān u dil ü āşüb-ı devrān gösterür	Ey Na° İmī ° alemün āmalın ihyā idiser Göresin ol luṭfi kim sultān-ı devrān gösterür	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
5b	Na° İmī	Ġamzeñi görüp şular kim zaḥm-ı peykāndan kaçar Derdi ḳadrin bilmemiş-durur ki dermāndan kaçar	Raḥm idiserdür Na° İmī gözlerüñ yaşına yār Ġam yime cün kim yigitdür lā-cerem ḳandan [kaçar]	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
6a	Na° İmī	Zūlfüñün ° aḳdinde kim ḥayrān olup cānlar yiter Ḥalka-i sevdā durur ki anda perişānlar yiter	La° lūñ-içün şol ḳadar dökdi Na° İmī göz yaşın Ḳanda kim baḳsam görürem la° l ü mercānlar [yiter]	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
6b	Na° İmī	Ṭutdı müşḡ-i Ḥotenī dāyiresin nesterenüñ Oldı haṭṭuñ yine ārāyişi berg-i semenüñ	Dür dişüñ nazmını vaşf itdi Na° İmī cün kim Nazm-ı dür-bārı durur zineti her encümenüñ	gazel/7	... /.-. /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
7b	Na° İmī	Bülbülüñ vaḳt-i şeḫer hem-nefesi eḡāndur Cān anuñcün yañaḡuñ ḳarşusına nālāndur	Āşinā düşdi Na° İmī seg-i küyuñla meger Bu ḳadar mertebeler aña ya bes ḳandandur	gazel/7	... /.-. /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
8a	Na° İmī	Ay yüzünüñ şevḳile āhum Süreyyādan geçer Dür dişüñ vaşfında gözüm yaşı deryādan geçer	Ger seg-i küyuñ-ıla ola Na° İmī āşinā Lezzet-i dünyā degül Firdevs-i a° lādan geçer	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
8b	Na° İmī	Ḳaddüñün öñinde laf urmaḡa servüñ cānı yok Beñzedürdüm ḥaddüñe gül-bergi lākin ḳanı yok	Tañ degül gül yüzüne ḳarşu Na° İmī ağlasa Var mı bülbül kim güle ḳarşu anuñ eḡānı yok	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
9a	Na° İmī	Sāḳiyā yāruñ lebi yādına şun peymāneyi La° l-i şırından bilürsin cün ḳalan efsāneyi	Ey Na° İmī külb-i aḫzānda ḥoş geç kim cihān İdiser ma° mür bir gün ḥāne-i vīrāneyi	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
9b	Na° İmī	Ne ° İsidür lebüñün nükte-dānı Ki dir mercāna biñ sırr-ı nihānı	Lebüñ yādına ḳan ağlar Na° İmī Ḳaçan kim içe cām-ı ergāvānı	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
10b	Na° İmī	Göñlüme zūlfün hevāsıdır cihānda hem-nefes Cānuma yāduñdan özge yok-durur feryād-res	Yazdı zūlfüne Na° İmī göñlinüñ aḫvālini Lāki yok ° arz itmege bir ḳaşıd-ı müşḡin-nefes	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān
11a	Na° İmī	Yüzünüñ kim güneş pervānesidür Dil ü cān āteşine yanasıdır	Na° İmīñün şıyan peymān ü ° ahdin Nigārā leblerüñ peymānesidür	gazel/7	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Ve lehu eyzān

11b	Vefâyî	Kirpügün oğlarına sîne nişan eylemişem Kaşlaruñ yayına qurbân ² dil ü cân eylemişem	Uş Vefâyî yem ü cevri ile cefân oğlarına Her zamân biñ dil ile cânı nişan eylemişem	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Min Kelâm-ı İbni Cezerî Aşlahallâhu Şânehu
12b	Vefâyî	Şol müşevveş zülfün itdi dil perişan tâ beni Muhtarib-hâl itdi bu gîsü-yı ° anber-sâ beni	Dâne-i hâlün Vefâyî hırmenin yaqdı idüp Devr-i gamda nokta gibi bî-ser ü bî-pâ beni	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
13a	Vefâyî	Nefes-i bād-ı şabâ hem-dem-i cân oldı yine Zülf-i dildâr meger müşg-feşân oldı yine	Uş Vefâyî dün ü gün süsen-i âzâdeñi Vaşf-ı hâlinde dilün raṭb-ı lisân oldı yine	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
13b	Vefâyî	Ey dil çü bād gülşene ° anber-feşân-durur Câm iç ki vaqt-i cām-ı mey-i ergavân-durur	Olahıdan Vefâyî bu ° âlemde âşikâr Biñ dürlü süz u derd dilinde nihan-durur	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
14b	Vefâyî	Cân şîrîn lebûne mâyil-iduğma delîl Budur ey döst ki el-cinsü ile ° l-cinsi yemîl	Defterin itdi Vefâyî bigi gayruñdan pāk Her ne dil ki itdi senün nüşa-i ° işkuñ taḥşîl	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
15a	Vefâyî	Şükr kim virdi cilâ âyine-i cânâ yine Perdesüz pertev-i ruḥsäre-i cânâne yine	N'ola ger döst Vefâyî si-le dest-be-dest Vara seyr eyler ise şalınu bostâna yine	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
15b	Vefâyî	Âh kim cân u gönül haste vü zâr oldı yine Derd-ile münis ü sevda-y-ıla yâr oldı yine	Kıl Vefâyî ruḥuñı hâk-i semendi sümüne Devlet atına çün ol şâh süvâr oldı yine	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
16b	Vefâyî	Varalum yâr kapusına murād isteyelüm Heçr elinden daḥı ol kapuda dād isteyelüm	° Arza kılmağa Vefâyî dilümüz derdlerin Seyr idüp ° âlemi bir pāk-nihâd isteyelüm	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
17a	Vefâyî	Tutuḡ-ı gaybdan el-hamd ki cânân bu gice Eyledi ° arza-i ruḥsäre-i tâbân bu gice	Yudi eşk-ile sarâyımı Vefâyî gözünüñ Demidür ger ola şeh kulına miḥmân bu gice	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
17b	Vefâyî	Seyr kıl sebze kim lâl-e hamrâ demidür Geşt kıl gülşene kim verd-i muṭarrâ demidür	Ol Vefâyî içüben cām ---(?) rüsen-dil Çün şafâ ayı-y-içün ğırra-i ğarrâ demidür	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
18b	Vefâyî	Hâbîbümüz ki ruḥı şem° -i cem° -i meclîsdür Kavâ° id-i sitem-i cevri çün mü° essesdür ³		gazel(?)	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
19a	Vefâyî		Egerçi hâl-i şevk olmaz beyân lîkin bilür ° ârif Vefâyî hâlini süz-ı suḡandan kim beyân kıldı ⁴	gazel(?)	.../.../.../.../.../...	
19b	Vefâyî	Niçe niçe nâşihâ ° aşıkâ bu nuş u pend İde mi ° ârif olan nuşı vü pendî pesend	Tâ ki saçuñdan şehâ oldı perişan gönül Eylemedi hiç kâr cân-ı Vefâyî ye pend	gazel/5	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
19b	Vefâyî	Yüz gösterüben şi° rûmi rengin ü ter eylersin Zülfün göricek gönülümü âşüfte-ter eylersin ⁵		gazel(?)	(?)	Başlık: Ve lehu eyzan
20a	Vefâyî		Vefâyî kanımı dökmezse gamzeñ N'ola kim sançlusına kan bağışlar ⁶	gazel(?)	.../.../.../.../.../...	
20a	Vefâyî	Kıl biz kuluña luṭf yüzünden nazâr ey döst Vir devletümüzün günine nür u fer ey döst	Şol gün ki Vefâyî yi kulum diyü añasın Sultân-ı cihân olsa gerek mu° teber ey döst	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
21b	Vefâyî	Dil virelden berü şevk-i leb-i cânâneye ben Virmiş olam niçe peymânları peymâneye ben	Uş Vefâyî yem ü merdâne nişâr eylemişem Naḡd-i bâzâr-ı cihânı ser-i ḡum-hâneye ben ⁷	gazel/5	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan
22a	Vefâyî	Ger vaşl metâ° ma bahâ cân u cihândur Biñ cânla aña müşterî dil-i nigerândur	Çün muşaf-ı ḡüsñünden oḡur ° işk rümüzün Ey döst Vefâyî ye bu taḥşîl hemândur	gazel/7	.../.../.../.../.../...	Başlık: Ve lehu eyzan

² “Ok torbası” anlamındaki “kurban” da beyte uygundur.

³ Sayfa eksik.

⁴ Sayfa eksik.

⁵ Sayfa eksik.

⁶ Sayfa eksik.

⁷ Burada sayfa karışıklığı olmuştur. Şiir ikinci beyitten itibaren 48a'da yer almaktadır.

22b	Vefāyī	Zülfünî senden temennâ itmîşem ° Aşıkam sevda tevellâ itmîşem	Tâ Vefāyī bildi ağzuñ müşkilin Didi kim hall-i mu° ammâ itmîşem	gazel/7	---/---/---	Başlık: Ve lehu eyzân
23a	° Aṭāyī	Çü gösterür yine bülbül çemende dürlü nağam Revân u dilde ne teşvîş olur muķim ne ğam	Eger °Aṭāyī ye Hallāk-ı ‘âlem ola mu°in Ne bāk olur-ısa olsun aña ‘adū ‘âlem	gazel/11	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
24a	° Aṭāyī	Şorar-ısañ ‘aql murğ-ı aşıyanumdur benüm Çarḫ-ı nîlî-reng gerd-i âsitânumdur benüm	Her zevâyasındaki âvāze bu şeş sū ḫubbenüñ Ey °Aṭāyī nağme-i şavt-ı terānemdür benüm	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
24b	° Aṭāyī	Bir zamān mey-kede küncini maķām eyleyelüm Muṭribi vā°iz ü sākīyi imām eyleyelüm	Ger ḫalāl itmese kanımı °Aṭāyī gözünüe ‘İşkdan aña dem urmağı ḫarām eyleyelüm	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
25b	° Aṭāyī	Didi dilber saç ayağuma güher didüm be-çeşm Didi yollarımı kıl eşk ile ter didüm be-çeşm	Didi kim gönçem °Aṭāyī diler-iseñ kim güle Dök gözünden ebrveş her dem güher didüm be-çeşm	gazel/8	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu
26a	° Aṭāyī	Ben perde-i ‘ademde ki evvel nihan-idüm Mihrüñle şems gibi cihānda ‘avān-idüm	Şimdi bu gerçek ü ezeli ‘ışk-ısa sebep Cevr itdügüne baña ḫo cevri ben yalan-idüm ⁸	gazel/9	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
27a	° Aṭāyī	Nağme-i çeng ile ğam-ğın dilümi şād ideyim ‘İş esāsına demidür yine bünyād ideyim	Bunca yıldur ki °Aṭāyī saña ḫul oldu veli Dimedün bir gün anı ğuşşadan āzād ideyim	gazel/6	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu ⁹
27b	° Aṭāyī	İdeli cânında sevda-yı ḫatun pinhān kalem Oldı zülfün bigi ‘anber-rizü müşğ-efşān kalem	Tâ ki tolaşdı °Aṭāyī gibi piçān zülfünüe Bî-dil ü bî-cān yürür ol bî-ser ü sāmān kalem	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu
28b	° Aṭāyī	ḫalḫ-ı ‘âlemden ne ğam bilsün budur yārum benüm Ĝam-kūsārum münisüm maḫbûb u dil-dārum benüm	ḫılmađı yārî sitārem kim irem ol meh-ruḫa ḫuftedür ṭālî° ne ḫılsun baḫt-ı bîdārum benüm	gazel/6	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu
29a	° Aṭāyī	Dil aşıfteñ-durur şalma nazardan ḫabîr ol dā°imā ol bî-ḫaberden	Çü ‘ayb oldu hüner şimdi hüner ‘ayb Daḫı urma °Aṭāyī dem hünerden	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu
29b	° Aṭāyī	Şubḫ-ı vaşl ire gide bu şeb-i hicrān bir gün Gele yörenmek için ḫalībın ol cân bir gün	Virbiye ḫücreye ol dilber-i ‘İsî-nefesi Ki °Aṭāyī nün ide derdine dermān bir gün	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
30a	° Aṭāyī	Biz cânı dirîğ eylemezüz dilberümüzden Serden geçevüz geçmeyevüz serverümüzden	Ger âteş-i hicrān bizi ḫāk itse °Aṭāyī Bu ‘ışk eseri ğitmeye ḫākisterümüzden	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu
31a	° Aṭāyī	Görene şüretüñi şüret-i cāndur görinen Baḫana ḫāmetüñe serv-i revāndur görinen	Baḫduğınca yüzine şulḫ için ol cenginüñ Bu °Aṭāyī ye hemān tîr ü kemāndur görinen	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu
31b	° Aṭāyī	Bulma bir gün şeb-i hicrāna pāyān ğam yime Vuşlatuñ ḫurşidine maṭla° ola cân ğam yime	Çün siperdür saña cân u dil °Aṭāyī ḫılma ḫavf Ĝamzesi atduḫça atsun tîr-i bārān ğam yime	gazel/9	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
32b	° Aṭāyī	Gül ḫayādan kızarur dōst çü gülzāra gele Kendüden serv gider yār ki refṭāra gele	Lebüñe āḫir irem diyü °Aṭāyī cânı Çıkmaya ümmidle biñ def°a lebe vara gele ¹⁰	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
33a	° Aṭāyī	Zülfünden ey ‘anberîñ-şemāme Bir şemme irişdi bu meşāma	Kim ilede nāmeñi °Aṭāyī Şeh ḫazretine meger ḫamāme	gazel/9	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu
34a	° Aṭāyī	Zāhid ihlāş-ıla gel secde kıl işbu şaneme Var riyy-y-ıla heves itme ṭavāf-ı ḫareme ¹¹		gazel/(?)	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
34b	° Aṭāyī	Ne ğam şādî varursa kem bizümle Ki çok yārîlîğ eyler ğam bizümle	°Aṭāyī ‘ışk olalı maḫremümüz Fiğān u nāledür hem-dem bizümle	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
35a	° Aṭāyī	Zülfü düşürür bir kıl-ıla sünbülü bende Lü°lüyü ḫılur ḫurde-y-ile dişleri bende	Çün yār saçı bendine tütildi °Aṭāyī Vā°iz sözi uzatma ki uymaz daḫı pende	gazel/7	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu ‘afā ‘anhu

⁸ Mısranın vezni bozuk.

⁹ Divanda yok.

¹⁰ Mısranın vezni bozuk.

¹¹ Sayfa eksik.

35b	° Atāyī	Ahvālūmi 'arż eyleyeyüm bād-ı şabāya İ'lām ide şāyed vara ol mäh-liķāya	La'lünden it ey yār 'Atāyīye 'atāyī Kim cāni iñen meyl ider anuñ bu 'atāya	gazel/9	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
36a	° Atāyī	Dudağūñ şerbet-i cān derdine emdür dañı ne Anı ben hāste-dile luft idüp emdür dañı ne	N'ola görürse 'Atāyīyi rakībinden kem İtlerinden aña 'aşıkları kemdür dañı ne	gazel/7	.../.../.../...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
36b	° Atāyī	Görelı şol perde olan la'l-i gevher üstine Gözlerüm sım-i müzāb aķıdır uş zer üstine	Diline alsa 'Atāyīnün qalem ahvālını Kanlu yaşları aķar evrāk u defter üstine	gazel/7	.../.../.../...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
37a	° Atāyī	Zülfı fikrı kıldı cāni vālīh ü şeydā yine Bālī uğradı belāya şol kad-i bālā yine	Göñlini gizler 'Atāyī yār-ı şehr-ārāyına 'Alemler ser-tā-ser iste yūri şehr ara yine	gazel/7	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
38a	° Atāyī	Gözlerüm nūri vü 'ömrüm hāşılı vü devletüm Saña kıl olmak yiter dünyāda benüm 'izzetüm	Nāşihā kes pendı benden kim 'Atāyīyem bugün Bī-riyālıķıdır hemān takvā vü zühd ü tā'atüm	gazel/5	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
38a	° Atāyī	Her ne cān kim gözleründen mest ü lā-ya'kıl degül 'Āķıl u dīvāneler katında ol 'āķıl degül	Vaşl-ı cismāniyi men' itse 'Atāyīden rakīb Vaşl-ı rühāniye çün kevn ü mekân hāyil degül	gazel/8	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
39a	° Atāyī	Kılalı tecellı gözūme nūr-i cemālün Hüb añlamışam ğāyetini hüsni kemālün	H'oş resm ile itdüñ söze bünyād 'Atāyī Āfākı dutısar sentün ol sıhr-i halālün	gazel/8	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
39b	° Atāyī	Hezārān şıkr ü minnet Zü'l-celāle Kim irdük sen büt-i şāhib-cemāle	Yoluñda kalmaya cānā 'Atāyī Begüm hāşā ki 'aşık cāna kala	gazel/7	.../.../.../...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
40a	° Atāyī	Turre-i müşğın çün bu vech ile pıçān ola Ey niçe aşūfte miskın her gice bī-cān ola	Meh cebinün mihr[i] şevkiyle 'Atāyīnün dili Zülfün uci gibi bi'llāh niçe ser-gerdān ola	gazel/7	.../.../.../...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
40b	° Atāyī	Var ise luft-ı kāmete ğāyet hemin ola Yāhūd olursa hüsne nihāyet hemin ola	Keş it bugün 'Atāyī-i dervīşe haddüñi Kim uğradı rakıbe riyażet hemin ola	gazel/5	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
41a	° Atāyī	İrmedi derdā ki la'lünden baña kāmum dañı Eşk-i mey-gün dürdi ile tolıdur cāmum dañı	Ol hüma-tal'atlı şeh dirse 'Atāyī bir nefes Nāme-i ikbālden fekk olmaya nāmum dañı	gazel/7	.../.../.../...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
41b	° Atāyī	Dil Halil olalı yāra yiri ātes oldı Çekmez 'ışķdan el derd ü belā-keş oldı	Bu 'acebdür ki kılan fire 'Atāyī subhım Şol ruħı mihr-şıfat çihresi mehves oldı	gazel/5	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
42a	(?)	Bes ki yāķūt aķıdır la'l hāyāliyle gözüm Şafha-i rüy-ı zer-endüd u münakkaş oldı		müfred/1	... /... /... /...	
42a	° Atāyī	Gül yüzünde görelı hañt-ı cefākārlıķı Her 'aziz alınna çekdi rakam-ı h'ārlıķı	Döst cevriñi 'Atāyīye işidüp düşmen Gitdi şanmış aradan kā'ide-i yārlıķı	gazel/5	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
42b	° Atāyī	Gözüm ki evvel bu sım-endāma düşdi Görüp cān murğ[i] zülfün dāma düşdi	'Atāyī sünbülün vaşfin yazarken Olup vālīh elinden hāme düşdi	gazel/7	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
43a	° Atāyī	Böyle kim mecrüh ider şol tıķ-ı gamzeñ hā beni Görmezem beñzer dañı şıhhat yüzini vā beni	Döst eydür kim 'Atāyī baña cānuñ kıl nişār Çünkü cān olmaz iki anı kabül it yā beni	gazel/7	.../.../.../...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
43b	(?)	Nāleme her dün-nazar ta'n itse n'ola ola kim Mülk-i vaşla kula vālī himmet-i vālā beni		müfred/1	.../.../.../...	
43b	° Atāyī	Şol rāh-zen ki kesdi bize yol ne cānikı Cismümde mihrı ile anuñ oldı cān iki	Hem-rāhmış belāsı hevāsına halvet it Cān u dili 'Atāyī gelür mihmān iki	gazel/6	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
44a	° Atāyī	Ser-derd-i ser gelür baña añsuz revān dañı Cān murğına kafeş görünür bu cihān dañı	Şeyh'i sözinden eyd ki ş'i'rüm melihdür Lezzet virür 'Atāyī çü ş'i're yalan dañı	gazel/7	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
44b	° Atāyī	Āh kim düşmen işin itdi baña yār dañı Döstlar bencileyin olmasun aģvār dañı	Çünkü ş'i'rāya irişdürdi 'Atāyī ş'i'ri Sözine irmez anuñ luft ile eş'ār dañı	gazel/7	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
45a	° Atāyī	Ney gibi her nefes beni nālān ider dirġ Göñlümü zülf bigi perişān ider dirġ	'Adline şıģmur idi zulm-i zamāneden Şimdi 'Atāyīye güci sultān ider dirġ	gazel/7	... /... /... /...	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
45b	° Atāyī	Cān u göñülden geçmişem çün bulmuşam cānāneyi Sākī bu devri h'oş geçür gezdür tolu peymāneyi	N'ola 'Atāyīnün eger yapsāñ bu yıķık göñlini Taħşil-i hāşil itmesen virāneden virāneyi	gazel/5	.../.../.../...	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu

46a	° Aṭāyī	Sākīyā қо zāhidūñ peymānñ al peymāneyi Meclisi germ it ki mihmān kılmışuz cānāneyi	Key perişāndur 'Aṭāyī zūlfüne tolaşalı Mest ü hayrāndur görelden sen gözi mestāneyi	gazel/7	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
46b	° Aṭāyī	Virmemek dil dilberūñ gīsūsına Şıǵmaya 'āşıkıların nāmūsına Ser fidādur ğamze-i cādūsına Cān dağı kırbān kemān ebrūsına		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu fi'r-rubā'ıyyāt
46b	° Aṭāyī	Dide-i 'ırfānı aç bīdār iseñ 'İşk cāmın nüş kıl huşyār iseñ Olma ğāfil ṭālib-i dīzār iseñ Serden el yu server-i serdār iseñ		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
46b	° Aṭāyī	'Arızı yāruñ cinān bustānidur Ḳaddi ṭūbāsı saçı reyḥānidur Kūyı cennet ehl-i dil Rıdṵvāmidur Pes rakīb ol aranuñ şeyṭānidur		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
47a	° Aṭāyī	'İşk ehl-i bī-ser ü sāmān gerek Düst zūlfı gibi ser-gerdān gerek Her kime kim mülk-i cāvīdān gerek Fitne ḳaşuñ yayına kırbān gerek		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
47a	° Aṭāyī	Göñlüm oldı 'ışkuñ avāresi Ġamzeññ ğitmez ciğerden yāresi Derdüme çok istedüm dermān velī Yoğ imiş la'lünden özge çāresi		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
47a	° Aṭāyī	Dōst cismüm mülkine sultān yiter Buyruğı anuñ baña fermān yiter Cān dağı ten mülkine ḥükim itmesün Çün bir iḳlīme hemān bir ḥān yiter		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
47b	° Aṭāyī	Başuma aǵalıdan sevdā-yı 'ışk Oldı cānum bī-ser ü bī-pāy-ı 'ışk Dil ḥarāb-ābādı ma'mūr olısar Çün kim oldı menzil-i me'vā-yı 'ışk		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
47b	° Aṭāyī	Dilberün ḥaddi gül-i ḥandān-durur Şol muṭarrā sūnbūli reyḥān-durur Cān eger tenden revān olsa ne ğam Ehl-i 'ışkuñ cānı cūn cānān-durur		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
47b	° Aṭāyī	Dōst Leylī göñlümüz Mecnūn-durur Fitnelü ḳaşıma cān meftun-durur Yār vaşlın almayan cān naḳdine 'İşk bāzārında key maǵbūn-durur		tuyuğ/1	-.--/-.--/-.--	Başlık: Ve lehu
48a	Vefāyī	Men ol ḳulam ki dergeh-i sultāna gelmişem Mūram ki pāy-ı taḥt-ı Süleymāna gelmişem	Bārī Vefāyī zulmi elinden güzellerün Eydür ki 'adl ü dād uma sultāna gelmişem	gazel/6	---/---/---/---	Başlık: Ve lehu eyzān
49a	(?)	Ḥuşūşā ki irdi fūrḳat nāgehānī Ḳarañu kıldı gözüme cihānı	Muḳārın kevkübüne baḥt-ı pīrüz Saña ḳadr ola şeb 'ıd ola her rüz	Mesnevi(?)	-.--/-.--/-.--	
51a	(?)	Merḥabā ey berid-i müşğīn-bāl Ḥayr-maḳdem eyā nesīm-i şimāl	Çok yaşa devlet ü sa'ādetle Baḥt u iḳbāl ü zevḳ ü şoḥbetle	Mesnevi(?)	..--/..--/..--	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu

56a	(?)	Elā ey bād-ı şubh-ı nev-bahārī Dil ü cān b̄y-ı cān-baḥşuñ nişārī	Vücūdün müstedām olsun hemişe Hemān hükmüne revān olsun hemişe	Mesnevi(?)	---/---/--	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
59b	Aḥmed	Farsça		gazel/7	(?)	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
60b	Aḥmed	Ehl-i dil kim zülf ü ḥālūni mu'anber bulalar Cān dimāgını nesiminden mu'aṭtar bulalar	Ḳanlu yaşından yazılmış Aḥmed ün her güşede Ḳışsa-i hecründe yüz dīvān ü defter bulalar	gazel/7	---/---/--/---	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
61a	Aḥmed	Fürkat oḳı kār eyledüḡi cāna ne müşkil Yandüḡi ciḡer āteş-i hicrāna ne müşkil	Ol māh-ruḥuñ niçe zamān mahremi iken Aḥmed bugün olur ise b̄ḡāne ne müşkil	gazel/7	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
61b	Aḥmed	Ġamzeñ içelden şarābın fitnenün ḡanum bigi Aldı benden rāḡat ü 'aḳl u dili cānum bigi	Sen gül-i ḡandān fırāḡında Aḥmed ün ḡālın görüp Aḡladı 'ālem ḡamu bu çeşm-i giryānum bigi	gazel/7	---/---/--/---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
62b	Aḥmed	Ey şüretün āyine-i envār-ı İllāhī Kim anı taşavvur kılmaz 'aḳl-ı kemāhī	Suç sevgüñ ise evvel alan Aḥmed olırsar Kim çoḡudur anuñ ḡamudan ey dōst ḡünāhı	gazel/7	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
63a	Aḥmed	Nefes-i bād-ı şabā hem-dem-i cān oldı yine Zülf-i dildār meḡer müşḡ-feşān oldı yine	Raḡm ḡıl Aḥmed -i şürıdeye kim ° işḡuñla Şōhre-i ° ālem ü rüsvā-yı cihān oldı yine	gazel/7	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
63b	Aḥmed	Ġamzeler t̄ḡim çeküp ° āşıḡlarından cān diler Şād ol ey ḡam-ḡın ḡōñül kim cānuñ cānān diler	Rāzumı ḡōzüm yaşı vü āhum ider ḡālḡa fāş Gerḡi ° işḡı sırrını Aḥmed anuñ pinḡān diler	gazel/9	---/---/--/---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
64b	Aḥmed	Āḡ āñā derd-i dilüm irmeye dermāna bugün Āhum odıyla gerek ° ālem içi yana bugün	İrmeden vaşluña Aḥmed viriser cānını kim Deşte-i hecrün İkin teşne-durur ḡana bugün	gazel/9	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
65b	Aḥmed	Sen şehden olursa bu ḡula bir nazar ey dōst Noḡşānı kemāl ola vü ° aybı hüner ey dōst	Men° eyleme ol ḡaste-dili serv boyuñdan Ki ayaḡuña baş ḡor şu gibi vü geḡer ey dōst	gazel/9	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
66a	Aḥmed Paşa	Sen şāhuñ ele girerse ḡāk-i derinden Yüz meretebe yig ° āşıḡa nūr-ı başarından	Vir ° işḡa ḡōñül ḡam yime ° āşıḡ midur Aḥmed Endişe kılan ° işḡ yolunuñ ḡatarından	gazel/7	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
66b	(?)	Görelı kemān ḡaşlaruñı āḡır oḳı Göḡlerün öte geḡdi yidi ḡat siperinden		müfred/1	--- /--- /--- /---	
66b	Aḥmed	Zülfüne bād-ı şabā tā ki hevā-dār oldı Nefesi ta° ne-zen-i nāfe-i Tatar oldı	Aḥmed isterdi ki virmeye ḡōñül ° işḡa velı N°eylestün kim dil-i dīvāne giriftār oldı	gazel/7	--- /--- /--- /---	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
67a	(?)	Şevḡ-i dīzārūñ ile tañ degül olsam b̄-hüş Kim-durur ki ol ḡadeḡi içdi vü huşyār oldı		müfred/1	--- /--- /--- /---	
67b	Aḥmed	Tır-i ḡadengi ḡamzeñün tā cān şikār olmış durur Ḳarşuña biñ cān u ḡōñül ḡayrān u zār olmış durur	Aḥmed ḡapuñda şol ḡadar kıldı fiḡān u nāle kim Şimdi mahalleñ itlerinden şerm-sār olmış durur	gazel/7	---/---/--/---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
68a	Aḥmed	Bugün ° ālemde dilber şol perıdūr Ḥüsn ü ḡulḡ ilinün serveridūr	Gel Aḥmed ° āşıḡ-ısañ terk-i ser ḡıl Bu ° işḡ işini şanma serseridūr	gazel/7	---/---/--	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
68b	Aḥmed	Bulmaduḡ vaşdan eşer n°idelüm Ṭoldı uş ḡan-ıla ciḡer n°idelüm	° İşḡ yolında şābit ol Aḥmed Ḥalḡ viriser ḡayr u şer n°idelüm	gazel/7	---/---/--	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
69b	Aḥmed Paşa	Hechrün ile çok zamāndur kim dil-fiḡār olmışam Miḡnet ile āşınā vü derd ile yār olmışam	Pertev-i nūr-ı tecellıye ḡo yansun cān u dil Varsın ey Aḥmed ki ben müştāk-ı dīzār olmışam	gazel/7	---/---/--/---	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
70a	Aḥmed	Her ḡaçan kim görmeyem sen dilberi El yuyup ° ālemden olur dil berı	Aḥmed ° işḡuñ yaḡup mahv eylese Meyl ide senden yaña ḡākisteri	gazel/7	---/---/--	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
70b	Aḥmed	° İşḡuñı kılduñ çü mülk-i cāna ḡavāle Ḥ°ān-ı vefādan dir̄ḡ ḡılma nevāle	Ol meh-i b̄-mihrün umma vaşlımı Aḥmed Düşmegil inen daḡı ḡayāl-i muḡāle	gazel/7	(?)	Başlık: Ve lehu tābe serāhu
71b	Aḥmed Paşa	ḡōñül bir dil-rübāya müftetendūr Ki bālāsı belā-yı merd ü zendūr	Cemāli pertevine per yaḡarsañ Yaḡ ey Aḥmed ki şem°-i encümendūr	gazel/7	---/---/--	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
72a	Aḥmed	Gözün kim zālīm ü b̄-bāk olupdur Ḥadenginden ciḡerler çāk olupdur	Raḡıbi kim girān-cāndur be-ḡāyet Gözinde Aḥmed ün ḡāşāk olupdur	gazel/7	---/---/--	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu

72b	Ahmed	Ey âfitâb tal ⁶ atuña bende mihr ü mâh V'ey mâh-tâb gün yüzün öninde hâk-i râh	Ahmed kemîne bendeñ olupdur kabûl kıl Çün işigüdüür iki cihânda aña penâh	gazel/9	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
73b	Ahmed	Tür-ı Müsîden işigüñ müntehâdur ° aşıkâ Ka° be-i küyuñda cân virmek şafâdur ° aşıkâ	Yâr yolında gel ey Ahmed vücûduñ tarh kıl Kim bu nağ° üzre fenâ° ayn-ı bekdâdur ° aşıkâ	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
74a	Ahmed	Fikrini ço gitmegün ey yâr-ı cânî gitme gel Rağm kıl boynuña alma bunca çanı gitme gel	Ey seri vü dîdesini Ahmed ün pür-nür iden Gözlerüme çarânu kılma cihâni gitme gel	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
74b	Ahmed	Tâ giriftâr eyledi ol zülf-i ° anber-sâ beni Sû-be-sû kıldı perîşân-hâl ü pür-sevdâ beni ¹²		gazel/(?)	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
75a	Ahmed Paşa		Cân nağdini şükranê virem sen güher-i pâk Kılsañ gözümün dürcini arâm-geh ey döst ¹³	gazel/(?)	--- /-.- /-.- /-.-	
75a	Ahmed	Ey pâdişâh-ı memleket-i hüsn ü dilberi Ğayruñdan itdi bendelerün cümle dil berî	Ahmed görelî şol leb ü dendanı dilberâ Gözden bıraktı dürr ile yâküt-ı ahmeri	gazel/9	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu 'afâ 'anhu
76a	Ahmed	Âh kim cân u gönül haste vü zâr oldı yine Derd ile münis ü sevda ile yâr oldı yine	Ahmed -i sühtenün ° âkıbeti hayr oluban Dilberün turre-i tarrârına dâr oldı yine	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
77b	Ahmed	Şükr kim bu mürde cismüme gene cân bulmuşam Gönlümün tahtına bir ° adl issi sultân bulmuşam	Hüsn câmin gözleri devr itdürürken cânibi Ahmed ün ol bezimde ser-mest ü hayrân bulmuşam	gazel/9	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
78b	Ahmed	Dil arzû kılar gene cânâ vişâlünü Vaşl ile ser-firâz kıl ol pây-mâlünü	Ahmed kaçan tamâm olsar şerh-i iştiyâk Taşdî° virme ço bu cevâb u su° âlünü	gazel/11	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
79b	Ahmed	Ey şeh-i nîkû-ı şîşâl ey husrev-i şîrîn-kelâm Hâzretüne cân u dilden biñ taşhiyyât u selâm	Döst katında dilerseñ tâ° atün maqbûl ola Cân ile idin işigin kıble vü ° ışkın imâm	gazel/10	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
80a	Ahmed	Ey peyk-i mübârek-quadem ey bād-ı bahārī Kı oldı hacil enfâsuñ-ıla müşğ-i Tatarī	Bu derd ü firâk ile eger hâk ola Ahmed Meyl eyleye andan yaña her zerre gubârı	gazel/9	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu 'afâ 'anhu
81a	Ahmed	Hezâr derd ile ol dilsitândan ayrıldum Gönül ne şabr ide ki arâm-ı cândan ayrıldum	Döküldüğü kamu berg-i hayâtum ey Ahmed Şu günde idi ki ol gülsitândan ayrıldum	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
81b	Ahmed	Ğurbete yüz dutdum ey sultân-ı hûbân elvidâ° Hasret ile gitdüm uş bî-° akl u bî-cân elvidâ°	Ahmed ün cân u dili dutdı işigüñde vâtan Derd ile gitdi teni üftân u hîzân elvidâ°	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu 'afâ 'anhu
82a	Ahmed	Ey nigâr-ı serv-quadem ey husrev-i şîrîn-liqâ Kı oldı hâk-i pâyüñ ehl-i dil gözine tütyâ	Dir ki Ahmed Hâkka yalvarup ki ey Hayy-ı Celîl Muştafâyı benden ayırma be-hâk-ı Muştafâ	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
82b	Ahmed	Ne dil ki ° işğ ile urılmadı aña bünyâd Harâb olsun u bir lağza olmasun âbâd	Velîk sırıña mahrem kim olırsar Ahmed Çanı zamâne bir pâk-tab° u pâk-nihâd	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
83a	Ahmed	Derde ki dilberden ire çäre gerekmez Sırrını dildârüñ âşikâre gerekmez	Ahmed e lutf ile dañı bir nazâr eyle Cevr ü cefâ böyle bir çarâra gerekmez	gazel/7	(?)	Başlık: Ve lehu 'afâ 'anhu
83b	Ahmed	Hayâlün idineli dil vilâyetini vâtan Gelüp şafâ vü çarab gitdi renc ü derd ü hazen	Şikâyet eyleme dilberden Ahmed ol şakir Ne gelse çün geçürür hem bu rüzgâr-ı miñen	gazel/11	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
85b	Ahmed Paşa	Tenüm bir kıla döndü ol mehün şevki hilâlinden Ne endişe kılam dañı raqîbün kıl ü kâlınden	Dili bî-rağm ol[an] sîmîn-berün gerçi ki âhendür Ola müm Ahmed ün bir dem işitse vaşf-ı hâlinden	gazel/7	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Ve lehu tâbe serâhu
86a	(?)	Ey dil gözünü aç u uyan kim degül şavâb Seyl-i fenâ güzergihin itmek mağâm-ı h'âb	Eyle ziyâde ° ilmin ü hilmin ° ale'l-huşuş Bâlî Efendinün ki kemâline var nuşuş	kaside	--- /-.- /-.- /-.-	Başlık: Hâzihi mersiyeye-i Muhammed Şâh el-meşhûr – (?)Fenârî

¹² Sayfa eksik.

¹³ Sayfa eksik.

89b	(?)	Farsça		(?)	(?)	
90a		Boş				
90b		Boş				
91a		Boş				
91b	° Atāyī	Reyhān haṭuñ mürekkebine müşg olalı zāc Dīvān nişānuñ eyledi tevķī'-i hūsne tāc ¹⁴		gazel/?	--- /-.- /.-. /-.-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
92a	° Atāyī		Hevādan men' kılmağa 'Atāyīyi heves itme Ki serd enfāsuñı vā'iz senüñ bād-ı hevā gördük ¹⁵	gazel/?	--- /-.- /.-. /.-.	
92a	° Atāyī	Gözüm yaşı ile 'ālem çü lālezār oldı Çemende bunı iştıdı vü lāle zār oldı	'Atāyī ile ne sırrı ki var idi 'ışkuñ Cihānda göz yaşı ucından āşikār oldı	gazel/7	.-. /.-. /.-. /.-.	
92b	° Atāyī	Gözlerüñ kıldı nergisi ser-mest Yüce boyuñ katında tūbā pest	Nitekim mestdür 'Atāyī bu dem Yine mestdi cānı vaķt-i elest	gazel/7	..- /.-. /.-.	
93a	° Atāyī	Odlara yakmağa beni 'ışkuñ delıldür Cān şem'i yansun aña ki gönülüm fetıldür	Ger bilmez ise derdüm ol yār ey şabā ¹⁶ Luṭf eyle tapusına irişdükte bildür	gazel/7	..- /.-. /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu
94a	° Atāyī	Andan ki tevaķķu' olınan luṭf u keremdür Niçün irişen bize 'aceb cevır ü sitemdür	Ġamzeñ oķı bīmi ile 'Atāyī ġarībūñ Peyveste kaşuñ yayı ġibi kāmety hāmdur	gazel/7	--- /-.- /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu
94b	° Atāyī	Gün bigi itdi tecellī çü baña ol mehveş Gönül āvīnesine tāb ġetürdi āteş	Göz ucından n'idelüm yandı 'Atāyī dil ü cān Bu meşeldür ki yanar ġuru yanınca niçe yaş	gazel/9	..- /-.- /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu eyzan
95b	° Atāyī	Yüzi nürü Hūdāya mażhardur Ki anuñla cihān münevverdür	Yüzinüñ hūsni şüret-i cānda Ahsen-i vech ile muşavverdür	gazel/5	..- /.-. /.-.	
96a	° Atāyī	İştirmek ile sevmiş idük yārı ġörmedin 'İşkına dil esīr idi dildārı ġörmedin	Mey-gün lebüñ ġayālī-le cānı 'Atāyīñ Mest olmış idi bāde-i hāmmārı ġörmedin	gazel/7	--- /-.- /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu
96b	° Atāyī	Cān 'azm-i sefer eyledi cānānı ġöreldeñ El-kıssa gönül el yudı cān anı ġöreldeñ ¹⁷		gazel/(?)	--- /-.- /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu
97a	Uşülī		ġamu nezzārede ebķār-ı ma'nī muntazırlardur Uşülī ġibi tā kim ola bir şāhib-nazar peydā ¹⁸	gazel/7	--- /-.- /.-. /.-.	
97b		Boş				
98a		Boş				
98b	° Atāyī	Yine 'azm-i rezm kıldı server-i hāver ġüneş Kim diyār-ı Hinde çekdi şubġ-dem leşker ġüneş	42. Buldı baġr-i dilde mihrüñden 'Atāyī nazmı zeyn 'Ādet-i meşhürdür olduġı dūr-perver ġüneş 44. Ṭal'atūñdan zīb ü zeyn olsun cihānuñ şüreti Tā ki vire 'ālemüñ hūsine nūr u fer ġüneş	kaside- medhiyye/44	--- /-.- /.-. /.-.	Başlık: Min medġ-i Sulṭān Murād bin Muġammed Ĥān ġullede mülkehu min kelām-ı emlaġu 'şu'arā Aġī çebebi ibni ġācī 'ıvaz paşa tābe serāhu
102b	° Atāyī	Didüm nedür bu zülġ ü bu ruġ ey meh-i Ĥoten Didi ki biri sünbül ü birisidür semen	19. Didüm ki hāris ola aña ġıfz-ı Zü'l-celāl Didi ki nāşır ola aña luṭf-ı Zü'l-minen	kaside/- medhiyye/19	--- /-.- /.-. /.-.	Başlık: Ve lehu tābe serāhu

¹⁴ Sayfa eksik.

¹⁵ Sayfa eksik.

¹⁶ Mısranın vezni bozuk.

¹⁷ Sayfa eksik.

¹⁸ Sayfa eksik.

104b	° Atāyī	Farsça		kaside/- medhiyye28	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
107a	° Atāyī	Farsça		gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
107b	° Atāyī	Enfās-ı nesīm itdi yine 'ālemi ihyā Göstermek için mürdelere mu'ciz-i 'İsā	'Arz eyle 'Atāyīye 'izāruñ ki münevver Kılmaz gözünü Vāmıkuñ illā ruḡ-ı 'Azrā	gazel/16	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
109a	° Atāyī	Cān boynına zūlfūñ şalalı halka-i sevdā Dil bī-ser ü pā oldı ḥıred vālih ü şeydā	Bu bezmeddür çünkü dil ü çeşm-i 'Atāyī Yanmağını bes şem' kosun cūşını şahbā	gazel/15	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
110b	° Atāyī	Ey dürc-i 'abırūñ bu fem-i nāfe-güşādur V'ey māye-i 'ıtr ol nefes-i ḡāliye-sādur	Gamzeñ ne kadar ki atdı 'Atāyīye hadengi Yazmadı birisi n'idelüm ḥük-m-i kaẓādur	gazel/11	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
111b	° Atāyī	Ol kim cemāl-i 'āşık-ı ḥūr u ferīstedür Tīnüm hevāsı āb ile anuñ sirīstedür	Serden geç ey 'Atāyī vü gözden nazar götür Ḥadden çü ser-güzeşti bularuñ güzeştedür	gazel/5	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
112a	° Atāyī	Göñlümi meftūn iden şol ḡamze-i fettān mıdur Cānı ser-gerdān kılan zūlfūñ mi yā devrān mıdur	Tut ki irişmez 'Atāyīnün devā iline eli Ḥaste-dil derdünden el çekmek senün dermān mıdur	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
112b	° Atāyī	Zūlfın ol şehhār kim geh pıç ider geh ḥam tatar Dil ki tatar anı şanki efsūn ile arḡam tatar ¹⁹	Teşne-dillikden 'Atāyī cāmı irdi çün lebe Dem-be-dem la'lın lebūñ yādına cām-ı Cem tatar	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
113a	° Atāyī	Aña kim burc-ı ḥüsn üzre bugün ḥurşīd ṭālī'dür Muḡārın kılduḡı bini sitārem ḥüsn-ṭālī'dür	Sözi nāşih ḡo kim itmez 'Atāyīye eşer pendūñ 'Abesdür sa'yler kılama emekler çekme zāyī'dür	gazel/8	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
114a	° Atāyī	Ey bād-ı şabā sen bize cānān ḡaberin vir Bī-dillere ol dilber-i fettān ḡaberin vir	Luṭf eyle 'Atāyīden öp ol servūñ ayaḡın Ol dilbere bu bī-ser ü sāmān ḡaberin vir	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu eyzān
114b	° Atāyī	Ḡubār-ı nāfe ki reyḡān ile mürekkebdür Bu meh-likā ḡaṭṭı olduḡı key mücerrebdür	'Atāyī gibi olalı sipih halka-be-güş Bu şeh-süvāra meh ü mihr na'l-i merkebdür	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
115b	° Atāyī	Ma'reke-i 'ışk ḡatar-nākdür Ḥaşm daḡı çāpük [ü] çālākdür	Gerçi 'Atāyī gönül āyinesi Buldı keder cām-ı nazar-pākdür	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
116a	° Atāyī	'Uşşāka nazar eyle ki divānelerūñdür Sen şem' ü bular bir niçe pervānelerūñdür	'İşk ile bilişdi bu 'Atāyī evet ol yār Yād eylemez anı yine bīḡānelerūñdür	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
116b	° Atāyī	Ḥūn-ı dilümle rüy-i zemīn nem tūtip-durur Bār-ı ḡamumla pūşt-i felek ḡam tūtip-durur	Düşdi yaḡası fūrkat eline 'Atāyīnün Ammā ümiz etegini muḡkem tūtip-durur	gazel/5	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
117a	° Atāyī	Dehenūñdür var ise dürc-i dürederden nāzük Dudaḡuñdur bulunur ise şekerden nāzük	Güş dut nazm-ı 'Atāyīye ki aşḡāb-ı nazar Sözünüñ gevherrini gördi güherden nāzük	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
118a	° Atāyī	Zamāne ḡuşşaları bī-kerān imiş bildük Velī devāsı mey-i erḡavān imiş bildük	Zevāhir-i şuvere baḡlama 'Atāyī gönül Bular ḡaḡāyık için tercemān imiş bildük	gazel/5	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
118b	° Atāyī	Cān eger binümse çeksün ḡuşşāñı kim ḡam degül Dil ki kılar şabr sinūñ derdūñe ol hem degül	Kimse zaḡmı ḡavırına ırmez 'Atāyī gönülün Virme zaḡmet ey ṭābīb ol ḡābil-i merhem degül	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
119a	° Atāyī	Mevsim-i güldür gülistān ḡaddi ḡandān oldı gel Ravza şaḡmı ḡıbtā-i Firdevs-i Rıdvān oldı gel	Çün 'Atāyī girdi meydanına 'ışḡuñ şīr-vār Pür-ı Zālūñ kışşası bir kurı destān oldı gel	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu
119b	° Atāyī	Götür niḡāz cihān şüretin münevver kııl Ṭaḡıṭ benefşe saçuñ meclisi mu' aṭṭar kııl	'Atāyī gibi şeker-riz olmaḡ isterseñ Müdām dōst lebi şerḡini mükerreñ kııl	gazel/7	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu 'afā 'anhu
120b	° Atāyī	Mey-gün lebūñ ḡalāveti ile şeker degül Lü' lü dişūñ leṭāfeti ile güher degül	Bu āh-ı āteşini 'Atāyīnün ey 'aceb Ol āhenin-dile niçün kār-ger degül	gazel/5	-. / .- / .- / .-	Başlık: Ve lehu ṭābe serāhu

¹⁹ Mısranın vezni bozuk.

Kaynakça

ASLAN, Üzeyir (2016). *İvaz Paşa Oğlu Atayı (ö. 1437) Divanı*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

GIYNAŞ, Kamil Ali (2011). “Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (25): 245-260.

GÜRBÜZ, Mehmet (2012). “Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. haz: Hatice AynurMüjgân Çakır-Hanife Koncu-Selim S. Kuru-Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Turkuaz Yayınları. 97-113.

İSEN, Mustafa (1990). *Usûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KÖKSAL, M. Fatih (2012). “Şiir Mecmualarının Önemi ve ‘Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi’ (MESTAP)”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. haz. Hatice Aynur-Müjgân Çakır-Hanife Koncu-Selim S. Kuru-Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Turkuaz Yayınları. 409-431.

TARLAN, Ali Nihat (2005). *Ahmet Paşa Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TUNÇ, Semra (2005), “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1985 Numaralı Şiir Mecmûası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18): 11-87.

UZUN, Mustafa (2003). “Mecmua”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 265-268.

MEHMED ŞEMSEDDİN EFENDİ'NİN *EZHÂR-I ŞEMSİ* ADLI BURSALI ŞAİRLER TEZKİRESİ*

OlcaY KOCATÜRK**

Özet

Mehmed Şemseddin Ulusoy, Bursa kültürüne ve tarihine büyük hizmetleri geçmiş bir müellif ve Bursa Mısrî Dergâhı'nda posta oturmuş son şeyhtir. Sayısı altmışı bulan eserlerinde Bursa'yı sokak sokak, hece hece anlatmıştır. Bunlar arasında *Ezhâr-ı Şemsî* onun Bursalı şairleri derlediği bir şua tezkiresidir. Bu esere gerek Bursa'da doğan, gerek mezarı Bursa'da bulunan, gerekse belli bir süre Bursa'da yaşamış, yani Bursa'yla bir biçimde bağı bulunan bütün şairleri dâhil etmiştir. Tezkire'deki şairler elifba düzenine göre sıralanmıştır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin eserde aktardığı bilgilerin önemli bir bölümü doğrudan tanıklıklara dayanır. Zaman zaman da anlattığı şair hakkında veya Bursa'da unutulmaya yüz tutmuş kimi âdetlere, çehresi değişmiş mekânlara ve kaybolup gitmiş hatıralara dair dikkate değer aktarımlarda bulunur. Bu bakımdan *Ezhâr-ı Şemsî*, gerek şiir tarihi gerekse şehir tarihi açısından zengin bir içeriğe sahiptir.

Bu çalışma, genel tarih araştırmalarının ve Osmanlı şiirinin temel kaynaklarından biri olan tezkirelere odaklanmaktadır. Çalışmada önce kısaca biyografi konusuna değinilecek, sonra da Osmanlı tezkire geleneğinin son örneklerinden birini kaleme alan Mehmed Şemseddin Efendi ve onun *Ezhâr-ı Şemsî* adlı tezkiresi üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Biyografi, tezkire, Bursalı şairler, Mehmed Şemseddin, Ezhâr-ı Şemsî

MEHMED SHAMSADDİN EFENDİ'S TEZKİRE OF POETS FROM BURSA NAMED EZHAR-I SHAMSİ

Abstract

Mehmed Shamsaddin Ulusoy is the last sheikh who has gone through great services to the culture and history of Bursa and who has mailed the post at the Mısrî Dervish Lodge in Bursa. In his sixty works, Bursa is described as street and street syllables. Among these, *Ezhâr-ı Şemsî* is a tezkire which he compiled poets from Bursa. This work includes all poets who were born in Bursa, whose grave was in Bursa and lived in Bursa for a certain period of time. The poets in Tezkire are listed according to the elifba order. Most of the information that Mehmed Şemseddin Efendi conveys in the work is based on direct testimonies. From time to time, he makes remarkable transfers about the

* Hakkında etraflı bir değerlendirme yazısı bulunmayan *Ezhâr-ı Şemsî*'ye dair daha önce, Mustafa Kara tezkiredeki sekiz şaire değindiği iki kısa yazı kaleme almıştır: Mustafa Kara (2018). "Bursa'nın Son Tezkiresi: Ezhâr-ı Şemsî". *İpek Dili*, (16): 4. Mustafa Kara (2018). "Bursa Şairleri ve Şemseddin Ulusoy". *İpek Dili*, (17): 4. Diğer bir çalışma ise tarafımızdan sunulan ve tezkiredeki Halvetî-Mısrî şairlerin değerlendirildiği bir bildiri metnidir: OlcaY Kocatürk (2019). "Niyâzî'nin Yolunda: Ezhâr-ı Şemsî ve Halvetî-Mısrî Miras". *Niyâzî-i Mısrî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Mustafa Efe-OlcaY Kocatürk. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları. 185-192. Bu çalışma, o bildirin epeyce genişletilmiş hâlidir.

** Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
e-posta: okocaturk@uludag.edu.tr

poet he tells or about some customs that have been forgotten in Bursa, the places whose faces have changed and the memories that have disappeared. In this respect, Ezhâr-ı Şemsî has a rich content in terms of both the history of poetry and the history of the city.

This study focuses on tezkires, one of the main sources of general historical research and Ottoman poetry. In this study, firstly biography will be mentioned and then Mehmed Shamsaddin Efendi who wrote one of the last examples of Ottoman tezkire tradition and his tezkire called Ezhar-ı Shamsî will be discussed.

Key words: Biography, tezkire, poets from Bursa, Mehmed Shamsaddin, Ezhar-ı Shamsî

Giriş

Bu gün olayların ve olguların odağında ne varsa, dün de o vardı. İnsan nasıl bu gün hem eylemin asıl öznesi hem de yine eylemin en çok ilgi duyduğu nesne ise, dün de öyleydi. Geçmişten bu güne insanın izini süren, onu arayan bütün çalışmalar, insanın aranışı olduğu kadar insanın arayışı olarak da tecelli edegeldi. Tarih dün yaşanan bir hayattı; ama bu gün artık uzanılmak istenen bir mesafe. Bu güne ait olmayan hiçbir şey, hayatın canlı bir parçası olamaz. Tarih olgusuyla perdesiz bir biçimde yüz yüze gelmek, içinde bulunduğumuz zamandan kalkıp tecrübe edebileceğimiz bir hâl değildir. Fakat bu bizi büsbütün bir kayba mahkûm etmez. Zira tarihle aramızdaki mesafe, bazen anlam için ihtiyaç duyulan genişliği ve açıklığı bize sağlayacak bir işlev üstlenebilir.

İnsanın göz ardı edilmemesi, sözünü ettiğimiz işlevin canlı kalması yolunda temel bir gereklilik olarak durmaktadır. Çünkü yeniden söylemek gerekirse, tarih bilimi (bilim olup olmadığı tartışmaları bir yana), bu gün artık burada olmayı irdeleyen bir metinler dünyasıdır; bu yönüyle metinlerarası, dilsel bir kuruluştur (Jenkins 1997: 19). Bu nokta, tarihi inşa eden özne olarak insanın hesaba katılması gereğinin en güçlü biçimde açığa çıktığı yönlerden birini oluşturur; insanın insana yöneldiği bir alanı.

İnsanın tarihteki insana uzanmasını mümkün kılan en önemli kaynaklardan biri, kuşkusuz biyografik eserlerdir. Biyografi taşıdığı önemin yanı sıra, ciddi ve özenli hareket edilmesi gereken de bir alandır. Küllî tarihin bir parçası olarak, kendi yöntemini, gereklerini ve sınırlarını dayatan güç bir daldır (Halkin 2000: 61). Türkçede daha çok “isim ve unvan verme, tanımlama, özet hâlinde sunma” gibi anlamları içeren *terceme* ya da *terceme-i hâl* sözleriyle karşılanan bu türün (Ahatlı 2011: 483) bir de özel birimleri, alt dilimleri vardır. Bu alanın Türk kültür ve yazı hayatındaki yaygın türlerinden biri ise şüara tezkireleridir. Şairlerin hayatı üzerine eğilen bu eserler, insanın merkezî konumunu teslim edencesine, sanatın kaynağındaki insanı sanata, kitabın sahibi olan yazarı da esere önceleyen bir tutum içinde kaleme alınırlar (İsen 2010: 24).

Tezkire yazarları yaygın olduğu üzere yatay (mekâna dayalı) sınırlandırmalara gitmeden, herhangi bir zaman aralığını çerçeve kabul edebildikleri gibi, daha az örneği görülen biçimiyle mekânı (şehri) sınırlayıcı bir düzlem olarak alıp, zamanı serbest bırakma yolunu da benimseyebilirler. *Semâhâne-i Edeb* gibi kimi örnekler

ise, belli bir zümreye bağlı şairleri anlatmayı amaç edinir (Bkz. Ali Enver 2010). Belirli bir şehrin şairlerini derleyen son dönem tezkire örnekleri arasında, Bursa Mısrî Dergâhı son şeyhi Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi'ye ait *Ezhâr-ı Şemsî* de yer almaktadır. Bizim bu çalışmamız da genel bir bakışla Mehmed Şemseddin Efendi'ye ve daha özel bir dikkatle *Ezhâr-ı Şemsî* üzerine eğilmeyi amaçlamaktadır.

1. Şair, Tarihi ve Bursa Mısrî Dergâhı Son Şeyhi Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi

1.1 Hayatı

Mehmed Şemseddin Efendi'nin hayatı hakkındaki birincil kaynak, yine kendisidir. Bursa Mısrî Dergâhı'nın tarihçesini ve onda posta oturmuş bütün meşayihın biyografilerini ayrıntısıyla içeren *Gülzâr-ı Mısrî* adlı eserinin son bölümünde, son şeyh olması itibarıyla kendi otobiyografisini de yazar (*Gülzâr-ı Mısrî* 1912: 568-575). Mustafa Kara bu otobiyografiden hareketle bir makale kaleme almıştır (Kara 1991: 99-105). Yine Mustafa Kara, Şemseddin Efendi'yle ilgili hazırladığı başka bir çalışmada, onu bizzat tanıyan dostlarının görüş ve anılarını bir araya getirmiştir (Kara 2016). Bu temel kaynaklardan hareketle özetlemek gerekirse, Mehmed Şemseddin Efendi'nin hayatı ana çizgileriyle şöyledir:

Mehmed Şemseddin Ulusoy, 1283 (1867) tarihinde Bursa'da doğar ve bizzat düşürdüğü bir tarihle kendi doğum yılını şöyle kesinler (Efe 2018: 14):

*Velâdet târihim Şemsî ne hoş ni 'me't-tesâdiiftür
Gelirken âleme rûhum muhibb-i Âl-i Beyt geldi 1283*

İlkokulu mahallesindeki Şeker Hoca Mektebi'nde tamamlar. Aynı zamanda 7-8 yaşlarına geldiğinde Kur'an hafızı da olmuştur. Çocukluk yıllarında babasıyla birlikte Aydın, İzmir gibi şehirleri dolaştıktan sonra, Bursa'ya dönüp orta dereceli eğitimini bitirir. Bu süreçte babası İsmail Efendi'den de çeşitli alanlarda dersler almıştır. Tarikatının usûl ve erkânını ise Atinalı Ali Rıza Efendi Dergâhı şeyhlerinden Mustafa Lütfullah Efendi'nin terbiyesinde öğrenmiştir.¹

Mehmed Şemseddin Efendi'nin Bursa Mısrî Dergâhı'na postnişin olması ise 1310 (1893) yılının başlarında gerçekleşir. Bundan sonra kendisinin çok çeşitli görev ve konumlarda bulunduğunu görüyoruz: Pınarbaşı İzzeddin Camii'nde hatiplik, Tarih Encümeni Üyeliği, Meşayih Meclisi Üyeliği, Donanma Cemiyeti Üyeliği, Cihat Komisyonu Üyeliği, Kütüphane Tetkik ve Teftiş Memurluğu, Bursa Halkevi'nde şube şefliği.

Şemseddin Ulusoy'un dört ayrı evliliği olmuştur. İkinci eşinden doğan üç çocuğundan ilkini sekiz yaşlarındaiken, eşini de son çocuğunun doğumundan kısa

¹ Lütfullah Efendi'nin, piri Niyâzi-i Mısrî'nin hayatını ve hatıralarını hoş bir üslûpla anlattığı bir eseri için bkz. Mustafa Lütfî Efendi, (*Bir Mısrî Şeyhinin Kaleminden*) *Hazret-i Niyâzi-i Mısrî*. İstanbul (2013): Revak Yayınevi.

bir süre sonra kaybeder ve ardından küçük oğlu da öte âleme göçer. Daha sonra yaptığı iki evlilikten ise beş çocuğu dünyaya gelmiştir.

Bu gün yerinde postane binası bulunan Mısrî Dergâhı başta olmak üzere, Şemseddin Efendi'nin Bursa'daki birçok tekke için fedakârca çabaları ve samimi hizmetleri olmuştur. Kendisine Mısrîye yolunun ulusu olan Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin kabrini ziyaret de nasip olan Şemseddin Efendi, tedavi için bulunduğu İstanbul'dayken 1936 yılında vefat eder (İbnü'l-Emin 2013: 2267). Vasiyeti gereği Merkez Efendi Kabristanı'na, Niyâzî-i Mısrî'nin kardeşi Ahmed Efendi'nin yanı başına defnedilir (Tatçı-Öztürk 2012: 135).

1.2 Eserleri

Mehmed Şemseddin Efendi'nin, sağlığındaiken Bursa'nın çeşitli dergâhlarına, mezarlıklarına çokça hizmetleri geçtiği en başta hayatıyla ortadadır. Ama asıl zaman çizgisi boyunca sönmeden ışımaya devam eden hizmeti, Bursa'nın neredeyse taşına toprağına kadar dökümünü verdiği, her köşesiyle tanıklıklarını kayda aldığı eserleridir². Kendisi de şair olan ve iki dîvân edecek çapta şiiri bulunan Şemseddin Efendi, mevcudu altmışı bulan kitaplarını, örneği pek görülmeyen bir biçimde her bir beytinde isimlerini verip niteliklerini belirterek şiirleştirmiştir. Bu şiir Şemseddin Efendi'nin hem *Eş'âr-ı Şemsî* adlı dîvânında “Âsârımın Esâmîsini Mübeyyin Manzûmedir” başlığıyla (Efe 2018: 24-31), hem de *Diyâr-ı Şemsî* namındaki eserinde “Manzûme-i Âsâr” adıyla kayıtlı bulunmaktadır. Yine arşivci hassasiyetinin vardığı dereceyi belgeleyen bir tutumla, bu şiirinde sıraladığı eserlerinin içeriklerine dair yukarıda adı geçen iki eserinde de ayrıca özet bilgiler de vermiştir.

Bütün bu kayıtlar sayesinde Mehmed Şemseddin Efendi'nin eserlerinin sayısı, isimleri ve bunların hangi konulardan bâhis olduklarıyla ilgili herhangi bir belirsizlik bulunmamaktadır. Ancak ne yazık ki aynı açıklık, bu gün bu eserlerden ne kadarının mevcut ve sağlam olduğu bahsi için geçerli değildir. Bununla birlikte, nüshasının günümüzde var olduğu tarafımızdan bilinenlere, varsa hakkında yapılmış/yapılan çalışmaları da belirtmek suretiyle işaret edilerek, bütün eserlerinin isimleri ve konuları, müellifin kendi ifadelerinden hareketle ve özetle şöyle sıralanabilir:³

Manzum Eserleri:

² Mehmed Şemseddin Efendi'nin bu güne ulaşan eserlerinin asılları Bursa'da, Ahmet Ö. Erdönmez'e ait şahsi koleksiyonda bulunmaktadır. Henüz tam sayısı ancak muhafızına malûm olan bu külliyattan, üzerinde çalıştığımız *Ezhâr-ı Şemsî* başta olmak üzere bu makalede adını verdiğimiz ve yararlandığımız bütün eserlere ait kopyaları, sözü geçen koleksiyondan temin eden ve böylece bizim de *Ezhâr-ı Şemsî*'nin müellif nüshasının varlığından haberdar olmamızı ve üzerinde çalışma yapmamızı mümkün kılan, değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Kara'dır.

³ Hazırlayanın ismini vermeden üzerinde çalışma yapılmakta olduğunu belirttiğimiz bütün eserler, Mustafa Kara ve/veya çalışma arkadaşları tarafından yeni harflere aktarılmaktadır.

(1) *Bâzâr-ı Şemsî*: Nasihat içerikli birçok mısra, beyit ve kıtanın derlendiği, seçki niteliği taşıyan bir eserdir. 1344 (1925-1926) tarihinde tamamlanmıştır.

(2) *Efkâr-ı Şemsî*: “Ey bedraka-i râh-ı Hudâ Hz. Haydar” mısraıyla başlayan, Hz. Ali hakkında bir medhiyedir. 1343 (1924-1925) tarihinde yazılmıştır.

(3) *Esmâr-ı Şemsî*: Bu da Hz. Ali hakkında yazılmış bir medhiye olup, 1343 (1924-1925) tarihinde kaleme alınmıştır. İlk mısraı, “Bütün esmâya mazharsın aceb nûr-ı Hudâ’sın sen” şeklindedir.

(4) *Eş’âr-ı Şemsî*: Türkçe şiiirlerden oluşan müretteb bir dîvândır. 1345 (1926) yılında son hâlini almıştır.⁴

(5) *Gam-güsâr-ı Şemsî*: Bursa Ulucamii hakkında 45 beyitlik bir manzumedir. 1345 (1927) yılında yazılmıştır.⁵

(6) *Güftâr-ı Şemsî*: Bu eser, *Sırru’l-esrâr*, *Nûru’l-envâr*, *Şemsü’l-ahyâr*, *Necmü’l-eshâr*, *Medhu’l-ebrâr*, *Feyzü’l-ekzâr*, *Dürrü’l-ebhâr* adlarındaki 7 manzumeden oluşan diğer bir dîvândır. Telif tarihi 1346 (1927)’dir.⁶

(7) *Hamse-i Ebrâr-ı Şemsî*: *Mesârr-ı Şemsî*, *Nigâr-ı Şemsî*, *Müşk-bâr-ı Şemsî*, *Nisâr-ı Şemsî*, *Bahtiyâr-ı Şemsî* adlarını taşıyan, sırasına göre Hz. Peygamber, Miraç, Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin hakkında yazılmış manzumelerden oluşan 5 ayrı eserdir. 1344 ilâ 1345 (1925-1927) tarihleri arasında yazılmışlardır.⁷

(8) *İftihâr-ı Şemsî*: Ehl-i Beyt hakkında nazil olan 44 ayet-i kerime ile 110 hadis-i şerifin ve Hz. Ali’ye ait 110 sözün tercümelerini içeren bir eserdir. İçinde birçok medhiye ve na’tın da yer aldığı eserde, İslâm’da tefrikaya yol açan hâller ve sebepler üzerine değerlendirmeler de mevcuttur. 1334 (1915-1916) tarihinde yazılmıştır.

(9) *İhtiyâr-ı Şemsî*: Müellifin, eski şairlerin şaheser mertebesinde gördüğü şiiirlerine yapılmış tahmislerin yazılı olduğu bir eserdir. 1344 (1925-1926) tarihinde tahrir edilmiştir.

(10) *İzhâr-ı Şemsî*: Mutaassıpların reddine dair, 1313 (1895-1896) tarihinde yazılmış bir manzumedir.

(11) *İzmâr-ı Şemsî*: Şer’î ve fennî 300’ü aşkın soru içeren 108 beyitten ibaret bir manzumedir. Yazım yılı 1345 (1926)’tir.

⁴ Bu eser doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Mustafa Efe, (2018). *Mehmed Şemseddin Ulusoy’un Eş’âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.

⁵ Bu manzume daha önce yayımlanmıştır. Bkz. Mustafa Kara (2011). *Bursa’da Dinî Kültür*. Bursa: Emin Yayınları. 129-135.

⁶ Eser hakkında yazılmış bir makale için bkz. Mustafa Efe (2018). “Mehmed Şemseddin Ulusoy’un *Güftâr-ı Şemsî Adlı Dîvân-ı*”. *TYB Akademi Dergisi* (24): 165-182.

⁷ Eser yayımlanmıştır. Bkz. Mustafa Kara (2007). *Mevlid*. Bursa: Uludağ Yayınları.

(12) *Murgzâr-ı Şemsî*: Müellifin 1299 (1881-1882) tarihinden itibaren derlediği gerek Arapça gerekse Türkçe ilâhî, gazel ve kasidelerden oluşan bir mecmuadır.

(13) *Mûsikâr-ı Şemsî*: Müellifin 1300 (1882-1883) tarihinden itibaren derlediği Arapça ve Türkçe ilâhîler ile hastalıklara yönelik çeşitli dua ve ilâçlar hakkındaki küçük bir mecmuadır.

(14) *Şâhvâr-ı Şemsî*: Müellif tarafından 1304 (1886-1887) tarihinden başlayarak derlenen hacimli bir mecmuadır. İçinde Türkçe, Arapça, Farsça seçme ilâhîler ile müellifin kendine ait bazı manzumeleri bulunur.

Mensur Eserleri:

(1) *Âsâr-ı Şemsî*: Ruhun ölümden sonraki durumundan ve inkârı mümkün olmayan bazı olağanüstü olaylardan bahseder. 1344 (1926) tarihinde telif edilmiştir.⁸

(2) *Bahâr-ı Şemsî*: Bu eserde, tekkesi olmayan Bursalı meşayih ile Bursa vefeyatlarının sonuncusu olan *Gülzâr-ı İrfân*'ın 1263 (1847) yılındaki telif tarihinden sonra Bursa'da yaşamış ulemâ, şuarâ ve bazı eşrafın hayat hikâyeleri anlatılır. Tamamlandığı sene 1353 (1935)'tür.⁹

(3) *Behre-dâr-ı Şemsî*: Vâridât türünde bir eserdir. 1337 (1918-1919) tarihinde kaleme alınmıştır.

(4) *Bergüzâr-ı Şemsî*: Çeşitli zamanlarda yazılmış dinî-tasavvufî ve içtimai konulardaki birçok makalenin bir araya getirilmesiyle oluşan bir eserdir. 1334 (1915-1916) tarihinde son hâlini almıştır.

(5) *Bîdâr-ı Şemsî*: Müellifin başından geçen, adalet ve terakki vesilesi olabilecek bir hatıradan ibarettir. 1345 (1926-1927) tarihli bir eserdir.

(6) *Cûybâr-ı Şemsî*: Hz. Peygamber'in risaletini inkâr edenlere karşı akli ve nakli delillerle mukabele eder mahiyette, 1344 (1926) tarihli bir eserdir.¹⁰

(7) *Çesmesâr-ı Şemsî*: İbret sebebi olan bazı olaylardan bahseden bir eserdir. 1332 (1913-1914) tarihinde yazımına başlanmıştır.

(8) *Devvâr-ı Şemsî*: Yerleri bilinen veya bilinmeyen 83 adet Bursa medreselerini anlatan bir eserdir. 1348 (1929-1930) yılında kaleme alınmıştır.

(9) *Dil-dâr-ı Şemsî*: Müellifin, Hz. Mısırî'nin kabrini ziyaret etmek üzere yedi kez gittiği Limni'ye seyahatlerini hikâye ettiği ve yolculuk sırasında çeşitli

⁸ Arzu Meral tarafından, *Hakikatperest Olalum* başlığı altında derlenip kitaplaştırılan dört risaleden biri olarak günümüz harflerine aktarılmıştır. Kitap 2019 yılında Revak Yayınevi'nce neşredilmiştir.

⁹ Yeni harflere aktarılmış olup basım aşamasındadır.

¹⁰ 2019 yılında yayımlanmıştır. Bkz. Meral, *age*.

şehirlerde tanıştığı birçok ulema ve meşayih hakkında bilgi verdiği eseridir. 1347 (1929) yılında kaleme alınmıştır.¹¹

(10) *Dil-figâr-ı Şemsî*: Hz. Ali'yi lekelemek kastıyla ortaya atılmış birtakım rivayetlerin akli ve nakli yollarla reddine dair bir eserdir. 1345 (1926) yılında yazılmıştır.¹²

(11) *Diyâr-ı Şemsî*: Bursa tarihinin çok yönlü olarak anlatıldığı bir eserdir. 1351 (1933) yılında telif edilmiştir.¹³

(12) *Esrâr-ı Şemsî*: Mısıriyye yolunun usûl ve erkânına dair soru ve cevaplar içeren ayrıntılı bir tarikat-nâmedir. 1328 (1910-1911) tarihinde telif edilmiştir.

(13) *Envâr-ı Şemsî*: Hz. Hüseyin için tutulan mateme karşı itirazkâr tavır takınan birinin makalesine yönelik yazılmış bir reddiyedir. 1344 (1925-1926) tarihinde kaleme alınmıştır.

(14) *Ezhâr-ı Şemsî*: Üç yüz sekiz adet Bursalı şair hakkında biyografik bilgi verilen bir şuaara tezkiresidir. Eser 1353 (1934) tarihinde son hâlini almıştır.¹⁴

(15) *Gam-hâr-ı Şemsî*: Birçoğu Bursa'da cereyan etmiş tuhaf vakalardan ve kıssalardan ibarettir. 1350 (1931-1932) tarihinde derlenmiştir.

(16) *Gûşvâr-ı Şemsî*: Kadınlara yönelik nasihatler içeren vecize değerindeki cümlelerden oluşan bir kitaptır. 1335 (1916-1917) tarihinde yazılmıştır.

(17) *Gülzâr-ı Mısrî-i Şemsî*: Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin hâl tercümesi, menkıbeleri ve torunları ile halifelerine dair yazılmış bir kitaptır. Eserin son şeklini aldığı tarih 1333 (1915) yılıdır.¹⁵

(18) *Hâksâr-ı Şemsî*: Bursalı meşhurların türbe ve kabirlerine dair 1349 (1930) yılında kaleme alınan bir eserdir.¹⁶

(19) *Hoş-güvâr-ı Şemsî*: Ebced değerleri birbirine denk düşen kelimeler hakkındadır. Telif tarihi 1349 (1930-1931)'dur.

(20) *Iktiyâr-ı Şemsî*: Başta 1 ilâ 12 arasındakiler olmak üzere, müellifin sayılara dair bir eseridir. Tek olup ikisi olmayan unsurlar, çift olanlar vb... Eserin telif senesi 1347 (1929)'dir.

¹¹ Eser hakkında ilkin bir makale kaleme alınmıştır. Bkz. Yusuf Kabakçı (2008). "Bursalı Mutasavvıf Tarihçi Mehmed Şemseddin Efendi ve Seyahatnamesi *Dildâr-ı Şemsî*". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (1): 263-282. Daha sonra ise Prof. Dr. Mustafa Kara tarafından *Şeyh Mehmed Şemseddin Mısrî/Niyâzî-i Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat Dildâr-ı Şemsî* künyesiyle yayıma hazırlanmış ve 2010 ile 2016 yıllarında Dergâh Yayınları'na iki ayrı baskısı yapılmıştır.

¹² 2019 yılında yayımlanmıştır. Bkz. Meral, age.

¹³ Eser üzerine Betül Tarakçı bir doktora tezi hazırlamaktadır.

¹⁴ Makalemizin de odağını oluşturan bu eser, yayıma hazırlanmaktadır.

¹⁵ Eser, basım aşamasındadır.

¹⁶ Eser, yayıma hazırlanmaktadır.

(21) *Izbâr-ı Şemsî*: 1283 (1866-1867) tarihinden sonra cereyan etmiş doğum, ölüm gibi günlük olayların ve meşhur bazı vakıaların kaydedildiği bir eserdir. 1305 (1887-1888)'te tamamlanmıştır.

(22) *Iztrâr-ı Şemsî*: İctimai hayatta görülen bazı usûlsüzlüklerin konu edildiği bir eserdir. 1347 (1929) yılında telif edilmiştir.

(23) *İctisâr-ı Şemsî*: Dinî hükümlerin içtimai hayatta ahlâkı temin etmesi bakımından onlara uymanın gereğini anlatan bir eserdir. 1350 (1931-1932) tarihli bir kitaptır.

(24) *İğbirâr-ı Şemsî*: Çekememezlik yüzünden kudemadan bazı zatların aleyhinde yazı yazıp söz söyleyen kimselere yönelik bir reddiyedir. Yazılış tarihi 1344 (1926)'tür.¹⁷

(25) *İğtirâr-ı Şemsî*: İslâm'ın yüceliği ve kaidelerine uymanın maddi manevi faydaları hakkında, 1352 (1933-1934) tarihinde yazılmış bir eserdir.

(26) *İhtâr-ı Şemsî*: Eski devir ile yeni devrin mukayese edildiği bir kitaptır. Yazım tarihi 1345 (1926-1927)'tir.

(27) *İnkisâr-ı Şemsî*: Hz. Ali'nin aleyhinde yazılmış eserler hakkında bir reddiyedir. Tamamlandığı sene, 1326 (1908)'dir.

(28) *İntizâr-ı Şemsî*: Çeşitli türbelerden, evliyanın diktiği ağaçlardan, hamamlardaki kurnalardan vb. medet ummanın kökenindeki dinî ve millî saikleri inceleyen bir eserdir. 1349 (1930-1931) tarihinde kaleme alınmıştır.

(29) *İ'tikâr-ı Şemsî*: Birbirine karışmış, ayırması neredeyse mümkün olmaktan çıkmış ihtilâflı söz ve konulardan bahseder. 1347 (1929) yılında tamamlanmıştır.

(30) *İ'tikâr-ı Şemsî*: Bir Hıristiyan tarafından İslâm'ın aleyhinde yazılan esere bir reddiyedir. Yazım tarihi 1348 (1929) senesidir.

(31) *İ'timâr-ı Şemsî*: Bursa Ulucamii'nin tarihçesi ve içindeki yazılar hakkında, 1347 (1929) yılında son hâlini almış bir eserdir.

(32) *İ'tisâr-ı Şemsî*: Tekkesinin selâmlık ve harem dairelerine numara olarak verilen 4 ile 6 sayılarından müellifin çıkardığı on dokuz ayrı mânâ hakkındadır. Bu eseri 1349 (1930-1931) tarihinde kaleme almıştır.

(33) *İ'tizâr-ı Şemsî*: Niyâzî-i Mısırî'ye ait "İlm-i bahr-i vücûd asdâf anun dür-dânesiyem ben" matla'lı nutk-ı şerife yapılan muhtasar bir şerhtir. 1345 (1926-1927) tarihinde kaleme alınmıştır.

(34) *Karâr-ı Şemsî*: Bursa'daki mezarlıklarda medfun bulunan meşhur zatların yer ve künye bilgilerine değinen, 1341 (1922-1923) tarihli bir eserdir.

¹⁷ 2019 yılında yayımlanmıştır. Bkz. Meral, *age*.

(35) *Medâr-ı Şemsî*: Müellif tarafından bizzat yapılmış incelemelerle, Bursa'daki mamur veya harap 200'den fazla cami ile mescidin kitabeleri, genişlik ve uzunluk ölçüleri gibi yönleriyle anlatıldığı eserdir. 1348 (1929) senesinde yazılmıştır.¹⁸

(36) *Misbâr-ı Şemsî*: Müellifin bazı zatlar için söylediği vefat tarihlerini içerir. 1349 (1930-1931) tarihinde derlenmeye başlanmıştır.

(37) *Mi'yâr-ı Şemsî*: Müellifin tedkik ettiği çeşitli eserlerdeki dinî hurafelere ve tarihleri bakımından çelişkili bilgilere dair tashihlerinin yer aldığı bir eserdir. 1332 (1913-1914) tarihinde telif edilmiştir.

(38) *Rûze-dâr-ı Şemsî*: Çoğu ramazanla ilgili fıkralar barındıran ve müellifin 1350 (1931-1932) yılının Ramazan ayında teravîh kıldığı camileri saydığı şiirin de bulunduğu bir eserdir.

(39) *Sâzkâr-ı Şemsî*: Fıkra ve latifelerden oluşan bir kitaptır. 1350 (1931-1932) tarihinde telif edilmiştir.

(40) *Üstüvâr-ı Şemsî*: Ahiretin varlığının tartışıldığı bir kitaba reddiye olarak yazılmıştır. 1348 (1929-1930) tarihli bir eserdir.

(41) *Yâdigâr-ı Şemsî*: Bursa'da faaliyet yürütmüş 66 tekmeden gelip geçen meşayihın hayat hikâyelerini içerir. Eserin telifi 1330 (1912) yılında tamamlanmıştır.¹⁹

(42) *Zülfikâr-ı Şemsî*: Dine, Kur'an'a, Hz. Peygamber'e dair ve Allah'ın varlığını inkâr yolunda sözler sarf eden bir kısım gazetecilere bir reddiye olup, gerçek hürriyet, terakki ve vatanperverliğin ne olduğunu ele alan bir eserdir. 1346 (1927) senesinde telif edilmiştir.

2. Zincirin Son Halkası: Bursalı Şairler Tezkiresi *Ezhâr-ı Şemsî*²⁰

2.1. Nüsha ve Tertip Özellikleri

Mehmed Şemseddin Efendi'nin kendi el yazısıyla ve rika hattıyla kaleme aldığı *Ezhâr-ı Şemsî* adlı tezkiyenin bu çalışma için yararlandığımız kopyası, eserin müellif nüshasından çoğaltılmış dijital bir örneğidir. Bu sebeple, çalışılan nüshaya ilişkin yapılacak değerlendirmelerle bizzat müellif nüshasının çeşitli özellikleri ortaya serilmiş olacaktır. Buna göre eser, Şemseddin Efendi tarafından varak/yaprak temelli olarak değil sayfa düzenine göre numaralandırılmıştır ve toplam sayfa sayısı 257'dir. 257 numaralı sayfada bir hatime bulunduğu için eserin bu sayfayla birlikte son bulunduğu üzerinde bir kuşku yoktur.

¹⁸ Eser, yayıma hazırlanmaktadır.

¹⁹ Bu eser 1997 yılında yayımlanmıştır. Bkz. Mehmed Şemseddin. *Yâdigâr-ı Şemsî/Bursa Dergâhları*. Haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy. Bursa: Uludağ Yayınları.

²⁰ *Ezhâr-ı Şemsî*'den alıntı yapılan yerlerde kitabın ismi "*Ezhâr*" şeklinde kısaltılarak gösterilecektir.

Öte yandan, nüshadaki sayfaların bir kısmı boş olduğundan eserin hacminin 257 sayfayı bulduğu söylenemez. Sayıları sekize ulaşan bütün bu sayfaların boş kalması, görebildiğimiz kadarıyla müellifin bütün harflere ait başlıkları sağ taraftaki sayfaya (yaprağın b yüzüne) denk getirme kastından doğan bilinçli bir atlamadan kaynaklanmaktadır. Kaldı ki bu boş sayfaların bulunduğu bölümlerde içerik bakımından bir kopma veya anlatımda herhangi bir düşüklük göze çarpmaz. Eldeki nüshayla ilgili asıl eksiklik, kimi sayfaların hiç bulunmayışıdır. Eserin ayrı ayrı yerlerine ait bu eksiklerin yekûnu yirmi iki sayfaya erişir.²¹ Ayrıca alfabetik düzene göre oluşan bölüm başlıklarının, se (ث) ile dâd (ض) harfleri dışında hep sayfa başlarında yazılması, bunun yanı sıra şair adlarının yazılı bulunduğu alt başlıklarda da bu tutumun sıklıkla geçerli kılınmaya çalışılmasından dolayı, sayfalar kendi arasında hacim yönünden tutarsızlık gösterir. Satır sayısı on sekizi bulan sayfalar olduğu gibi, bir iki satırdan ibaret sayfalar da mevcuttur.

Defter hâlinde tertip edilen eserin bütün sayfalarına kurşun kalemle cetvel çekilmiştir. Başlıklar siyah mürekkeple ama daha kalın uçlu bir divitle yazılmıştır. Belirgin kılınmak için başlıklarda daha büyük bir ebadın yanı sıra sülüs hattının tercih edildiği görülür. Yukarıda değinildiği üzere “se” ile “dâd” harfi dışındaki bütün başlıklar sağ yanda kalan sayfaların başındadır. Eserde bir tek elif harfine ait bölümün başlığı bulunmaz. Yine p (پ) harfine ait başlığın önce unutulduğu, ancak sonradan şairin isminin üst bitişiğine ve cetvel çizgisinden epeyce taşırarak yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bunların aksine eserde t (ت) maddesi altında herhangi bir şair kaydedilmediği hâlde, bu var olmayan bölüm için başlık atılmıştır.

Nüshanın zahriye sayfasında eser ve yazar ismi ile yazım tarihi bilgileri yer alır. Bu ilk sayfayı altı sayfalık bir fihrist ve iki sayfalık bir mukaddime izler. Sebeb-i telif niteliği taşıyan bu mukaddimedede, bir şiir ve şehir âşığı olan Mehmed Şemseddin Efendi'nin bu iki sevdasından ne tür bir ilham aldığı ve onun kültür arkeoloğu yönü ile şair mizacını müellif kimliğinde buluşturan bir eser vücuda getirme kararına nasıl yöneldiğini görürüz:

Fakîr de hâlîme göre “hubbû'l-vatan min'el-îmân” muktezâsınca, şu belde-i mübâreke de bulunan ba'zı meşâhîrin terâcim-i ahvâlini yazmak ârzûsunda bulundum. “Yâdigâr-ı Şemsî” nâmıyla bir eser vücuda getirdim. Fakat bu sırf tekâyâyâya münhasırdır. Bir tekkenin ibtidâ-yı inşâsından hâl-i hâzıra kadar gelen geçen zevâtın terceme-i hâlinden bâhistir. Bir de “Gülzâr-ı Mısri” yazdım. Bu da ancak Hazret-i Mısri Efendime, evlâdlarına, hulefâsına mahsûstur.

Bu def'a da gerek maskat-ı re'si olup ister Bursa'da medfûn olsun, gerekse hâricde vefât etmiş olsun ve gerek hâricden gelip de Bursa'da vefât etmiş bulunsun, hâsılı Bursa'ya ta'alluku olan bulabildiğim kadar şu'arânın terceme-i hâllerini yazmak ârzûsunda bulundum. Hâlbuki tezâkir-i şu'arânın ekserîsi birer isim birer de gazel veyâhud birer beyitten ibâret yazmışlar. Ne târîh-i vefât ve ne de medfeni yazmamışlar. Olsa da pek cüz'î.

²¹ Eksik olan sayfalar şunlardır: 64, 68, 86, 88, 104, 144, 145, 146, 162, 163, 170, 171, 172, 173, 216, 220, 221, 222, 223, 248, 254, 255.

Her ne ise, Fakîr mümkün mertebe arayarak ne kadara kadar muvaffak oldumsa işte cem' edip bir tezkiretü's-şu'arâ-i Bursa vücûda getirmek istiyorum ve ismini de Ezhâr-ı Şemsî diyorum. Muvaffakiyet Allah'tan, çalışmak benden...

Mehmed Şemseddîn el-Mısri

*26 Şa'bân 1344/8 Receb-i Şerîf 1353 (11 Mart 1926/17 Teşrînievvel 1934)
(Ezhâr: 8-9)*

Görüldüğü üzere eserin kabaca tertip edildiği zaman ile son hâlini aldığı tarih arasında yaklaşık sekiz yıllık bir süre bulunmakta ve bu son tarih de müellifin ömrünün zemherisine denk gelmektedir. Bir bakıma bu eser, hem yazarın hayat serüveninde hem de Bursa tezkireleri tarihinde bir akşam kızılığının resmidir. Fakat müellif önceki eserlerinde olduğu gibi *Ezhâr-ı Şemsî*'de de olabildiğince titiz bir tutum sergilemiş, hattâ aşağıda verilen hatime bölümünde de görüleceği gibi tarih bilgilerini, zamanı anlara kadar inceltme hassasiyeti içinde kaydetmiş, onun da ötesinde esere başlama ve bitiş zamanını ayrıntısıyla vermekle dahi yetinmeyerek, hangi gün hangi sayfaları yazdığını da eser içindeki ilgili sayfalarda belirtmiştir.

Son olarak, müellifin *Ezhâr-ı Şemsî*'ye hitam verdiğini belirten sözlerinden oluşan hatime bölümü şöyledir:

Bi-lutfihî te'âlâ işbu eserimin kâfiye üzere ve kîdem i'tibârıyla aslından tebyîzi tam iki buçuk ayda bitti. Arada epeyce râhatsızlıklar geçirdim. Cenâb-ı Hakk'ın 'inâyetiyle 1353 senesi Ramazân-ı Şerîf'inin yirmi üçüncü ve hicrî târîh-i şemsînin 1313 Kânunevvelinin on yedinci ve mîlâdi 1934 senesi Kânunievvelinin otuzuncu pazar günü sâ'at ona on beş dakîka kalarak ikindi ezânı okunurken ikmâl edildi. Elhamdülillâhi hâzâ min fazli Rabbî. Üç yüz beş kadar şâ'ir buldum. Benim bilemediğim daha ne kadar vardır kim bilir! Çünkü tezâkir-i şu'arânın hepsini göremedim. Fakîr bu kadar yazdım. Daha ziyâde bulabilenlere teşekkür ederim. Vâki' olan zühûl ve sehv ve hatâmın da 'afvını dilerim.

Ve salli ve sellim 'alâ eşrafi nûri cemî'i'l-enbiyâ'i ve'l-mürselîn ve âlihîm ve ashâbihîm ecma'in. Velhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn.

23 Ramazân 1353

*El-Fakîr Mehmed Şemseddîn el-Mısri ibn eş-Şeyh İsmâîl Nazîf ibn eş-Şeyh Ahmed Şemseddîn ibn eş-Şeyh Mehmed Zeynelâbidin ibn eş-Şeyh Ahmed Nimeî ibn eş-Şeyh Ali ve ibn eş-Şeyh Mehmed Sahfî el-Halvetî el-Kâdirî es-Sa'dî an hulefâ'i Hazret-i Mısri en-Niyâzî kaddesallâhü sirrahümü'l-âli.
(Ezhâr: 257)*

2.2 Biyografik Değeri ve Kapsamı

Ezhâr-ı Şemsî, Latifi'den beri Türk tezkireciliğinde yaygın ve baskın bir tarz olan harf sırasına dayalı dizgi yöntemine (İpekten 2002: 13) göre hazırlanmıştır. Eserde aynı harf başlığı altında yer alan şairler ise kendi içinde “kıdem itibarıyla” sıralanır. Bu yönüyle *Ezhâr-ı Şemsî* alfabetik ve kronolojik tasnif yöntemlerinin iç içe uygulandığı bir yapıya sahiptir. Buna istisna oluşturan tek durum ise, sultan ve şehzade şairlerin ayrı bir zümre olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Ancak müellif bunu da alfabetik düzen içinde bir yol açarak uygulamış, sîn (س) ile başlayan bölümün sonunda ve “Selâtîn ve Şehr-i Erkân”²² başlığı altında, tarihî sırasına göre Bursa'ya taalluku bulunan padişah ve şehzadelerin biyografilerine yer vermiştir.

Tezkiredeki şairleri elif harfinden başlayarak ve çoğunlukla mahlaslarına göre sıralayan Mehmed Şemseddin Efendi, eserinin tertibinde mahlas yerine bazen şairin doğrudan ismini de dikkate alabilmektedir. Örneğin Sıddîkî mahlasını kullanan şairi, isminin Ali Sıddık olması dolayısıyla ayn harfine, Avnî mahlasıyla şair yazan Hâbilî Efendi'yi de he harfine yerleştirmiştir. Zaman zaman da aynı mahlasa sahip şairlerin ayrırcı bir özelliğini isminin yanına not düştüğü görülmektedir.

Biyografisi işlenen bütün şairler hakkında genel olarak bağlı kalınan çerçeveye göre, önce doğum yeri ve doğum tarihi bilgisi, mesleği, bağlı bulunduğu ya da yakınlık duyduğu tarikat veya meşrep, ölüm tarihi, kabrinin bulunduğu yer ve başta dîvân olmak üzere varsa eserlerine mutlaka işaret edilir. Çeşitli tarikatlarla ilgisi bulunan şairler içinde, yazarın kimliği ve konumu sebebiyle Halvetî/Mısrî şairler hakkındaki bilgiler daha canlı, daha ayrıntılı görünür ve çoğu kez bire bir tanıklıklara ya da birincil kaynaklardan edinilmiş duymalara dayanır. Benzer biçimde, müellif tarafından bizzat görülüp tanınmış şairlerin eserlerine dair bazı ilgiye değer ayrıntılara rastlanabilmektedir.

Eserinin girişinde belirttiği üzere, Mehmed Şemseddin Efendi'nin tezkireye aldığı şairler Bursa'yla ilişkileri bakımından üç bölük hâlinde değerlendirilebilir: Bursa'da doğup kabri Bursa dışında olanlar, Bursa'ya dışarıdan gelip kabri burada bulunanlar, doğumu ve/veya ölümü Bursa'da gerçekleşmeyen ancak hayatının belli bir döneminde bu şehirde bulunmuş şairler. Bu üç mânâ, Şemseddin Efendi'nin kitaplarını isim isim kaydettiği şiirindeki *Ezhâr-ı Şemsî*'yle ilgili beyitte, geç-fiilinin anlamında bütünleşir:

*Bursa'dan geçmiş bütün şâ'irleri cem' eyledim
Bâğ-ı dilde açılan Ezhâr-ı hârımdır benim*

Şairlerin bu ölçüler bakımından hangi dilimde yer aldıklarını müellif çoğu zaman açık bir dille belirtir. Kimi şairler için doğrudan “Bursalıdır” denilmesi genelde onların Bursa'da doğduğunu anlatmaya yönelik bir ifadedir. Az sayıdaki şair içinse mevlid ve medfen (doğum yeri ve mezar yeri) bilgisi verilmez. Bunların Bursa'ya sonradan gelip, geçici bir süre kaldıklarına hükmetmek akla uygun görünmektedir.

²² Bu başlıktaki “şehr-i erkân” terkihi sehven böyle yazılmış olsa gerektir; çünkü doğru biçimiyle “erkân-ı şehr” olmalıdır. Bu ifadeyle kast olunan ise belli ki şehzadelerdir.

Bu ölçülere göre yapılan aşağıdaki bölümlendirmede, farklı kaynaklardan hattâ Şemseddin Efendi'nin diğer eserlerinden karşılaştırarak bilgileri kesinleştirme yoluna gidilmeden, eserin kendi sınırlarıyla oluşan çerçeveyi belirgin kılmayı amaçlayan bir tutum içinde kalınmıştır. Buna göre, *Ezhâr-ı Şemsî*'de şairlerin Bursalı olma derecesini ve yönünü belirten ölçütler ışığında şöyle bir tasnife gidilebilir:

1. Doğum ve ölüm yeri Bursa olan şairler:

Üftâde, Eşref-i Sâni, Bahrî Baba, Bîçâre Mehmed, Belîğ Şâhin-zâde, Bayram-zâde, Bahâ Hacı, Cinânî, Cuma Beğ-zâde, Haydar bin Mahmûd, Hüsâmî, Hızrî, Hısâlî, Huldî, Derî, Zihni, Zâik, Resmî (Açıkbaş), Resmî (Mustafa), Rahmî, Refî, Receb Sâlih, Resîm, Remzî, Râkım, Râşid, Refik, Rif'at (Hacı Çelebi), Rif'at (Şehid), Süleymân Çelebi, Süleymân, Sehmî, Selîsî, Sinek-zâde, Seyyid Baba, Seyyid Şerîf, Saîd Baba Efendi-zâde, Murâd Hudâvendigâr, Yıldırım, Çelebi Mehmed, Şeyhî (Mehmed), Şifâî, Şemsî (Kör), Şerîfe Zîbâ, Ferâizci-zâde Şâkir, Sahfî, Sâdik, Ziyâüddîn, Tablî-zade, Atâî, Asımî, Abdülbâkî, Abdî, Avnî Avnullah, Abdülkâdir Necîb, Âkif, Ali Sıddîk Baba (Sıddîkî), Gamî, Gazâlî Mehmed Çelebi, Gavsî, Gâlib, Fahrî (Şeyh), Feyzî (bin Hasan), Fahrüddîn, Kutub İbrâhîm Efendi, Kâtibî, Lâmiî, Lem'î (Lamiî-zade), Levhî, Lütfullah, Lâhûtî, Mustafa (Üftâde torunu), Mustafa (Baldır-zâdeoğlu), Molla Ahmed-zâde Mehmed Efendi, Nesîb, Nâilî (meydan şairi), Vâhidî, Va'dî, Vâkıfî.

2. Bursa'da doğup kabri Bursa dışında olan şairler:

Âfitâbî, Emîrî, Enverî Dede, Âtî, Ümm-i Sinân (Ümmî Sinân ile karıştırılmamalıdır), Pâre Pâre-zâde, Edîbî, Eşref Bey, Pertev Efendi, Sâkıb Dede, Serâyî, Celîlî, Celîl-i Diğer, Cenâbî, Cevdet, Kınalı-zâde Hasan, Harîrî, Harîmî, Hayretî, Hüseyin Cân, Hibrî, Hâsib, Halîlî, Dervîş Niyâzî, Duâyî, Zâtî, Râzî, Remzî, Rızâî, Râğıb, Râğıb (2), Re'fet, Zekî Dede, Sinân Paşa, Sehâyî, Selmân, Saîd (Ferâizci-zâde), Sipâhî-zade, Senîh, Şemsî (Kara), Şerîf Dede, Şevkî, Saffî, Samtî, Sâhib Dede, Tâhir, Zuhûrî, Ârifî, Ulvî (Şâh Ali), Ulvî (Yegân-zâde), Ârifî (Kadî-zâde), Ali Rızâ, Firdevsî (Tavîl), Fahrî, Feyzî, Fikrî, Fürûğî, Fâriğî, Fehmî, Karakaş-zâde Ömer, Kadrî, Kerîmî, Latîfî, Mehmed Emîn, Muhtârî, Medhî, Meylî, Müfîd, Mustafa Âsım, Mustafa Eşref Paşa, Muhsine, Nâzikî, Nazîf, Nâmık, Nazmî, Nûrî, Vesîm, Vâsîf (Ahmed), Hümâmî, Hâdî-zâde (Emîn), Hâbilî, Hâtifî.

3. Bursa'ya dışarıdan gelip Bursa'da vefat eden şairler:

Emîr Sultân, İlâhî Ahmed Efendi, Ahmed Paşa, Eflâtûn-zâde, İmâm-zâde Ahmed bin Mehmed, İshâk Hocası, İsmâil Hakkı, İsmail Vehbî, Bedreddîn Mahmûd, Bursevî Muhyiddîn, Bahâüddîn (İsmâil Hakkı-zâde), Bâkî Bey, Pertevî-zâde, Cünûnî, Hasan Cân, Hikmetî, Hakîrî, Hasbî, Hayâlî, Molla Husrev, Hoca-zâde, Dede Cöngî, Dede Efendi, Rindî, Zeyrek Molla, Zübâb Ahmed, Sükûnî, Süleymân

Hâlis, Osmân Gâzî, Orhan Gâzî, II. Murâd, Cem, Korkud, Şeh-zâde Mustafa, Şemsî, Şeyhî (Hayreddîn Efendi), Şeyhî (Müderri), Şevkî, Şeyh Ahmed Efendi, Şevkî Hacı, Şâkir, Sâfî, Sun'î, Sahfî-zâde Hakkı, Abdurrahmân el-Bistâmî, Abdüllatîf-i Kudî, Ali Alâeddîn, Ali (Natta'-zâde), Abdülkâdir Kadîrî, Abdülganî, Acem Ali Çelebi, Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi, Uşşâkî, Fenârî, Ferâgî, Kânî'î Ahmed Efendi, Karaçelebi-zâde, Kâdirî, Kurbânî, Küşterî, Kâmilî Ahmed Mevlvî, Kemter, Kirâmî (Abdülkâdir), Muzafferüddîn, Muûdî, Mehmed Dede Efendi, Mecdî, Muhibbullah, Mahmûd Kemâleddîn, Münîr Paşa, Murâd Emrî, Mustafa Rüşdî, Milhî-zâde Mehmed Saîd el-Kâtib, Naîmî, Nevres, Nüzhet, Nâfiz, Nâsîh, Nâilî (Trabzon), Vahîd, Vâsîf, Hevâî, Yunus.

Bunlardan başka, doğum ve ölüm yeri Bursa olmadığı hâlde, belli bir süre Bursa'da bulunması itibarıyla tezkirede yer verilen az sayıdaki şairin isimleri de şöyledir:

Ahmed Hamdî, Hilmî, Râziye Kadın, Âşık, Acem Muhtârî-zâde Mustafa Efendi, Niyâzî-i Mısrî, Ahmed-i Dâî, Aşçı-zâde Hasan Efendi.

Her ne kadar eserin bazı sayfaları eksik ise de, başındaki fihrist sayesinde kaç adet şairin hâl tercümesini içerdiği görülebilmektedir. Bu fihriste göre, müellifin hatimede “üç yüz beş kadar” diye yaklaşık olarak verdiği sayının, tam tespitle 308 olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla, *Ezhâr-ı Şemsî*'nin yalnızca nicelik yönüyle bile öncülleriyle karşılaştırıldığında epeyce yüksek bir hacim değerine sahip olduğu söylenebilir. Örneğin Bursa vefyatnameleri içinde kapsam bakımından önemli bir yeri olan ve Mehmed Şemseddin Efendi'nin zaman zaman kaynak olarak adını andığı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da, İsmail Belîğ tarafından eserin ilgili bölümünde ve geneline dağılmış hâlde biyografisi verilen şair sayısı 130 civarındadır (Donuk 2016: 174). Hattâ genel şuara tezkirelerindeki Bursalı şair sayısı 200'ü (Atlansoy 1998: 73), Bursa vefyatnamelerinin bütünündeki toplam şair sayısı da 300'ü yani *Ezhâr-ı Şemsî*'deki oranı bulmaz (Atlansoy 1998: 140).

Elbette böyle bir tablonun ortaya çıkmasında Şemseddin Efendi'nin takındığı esnek tutumun ve gözettiği ölçünün etkisi göz ardı edilemez. Bazen tezkiresine almaya karar verdiği ismin Bursa'ya nispeti kesinlik taşımasa da, küçük bir karineden ilham ve cesaret alarak hareket etmesi mümkün olmaktadır. Ahmed-i Dâî'yi Bursalı bir şair olarak kaydedişini şöyle temellendirir:

Mûmâileyh'in nâmına mensûb mahallesi olmak dolayısıyla Bursa'da medfûn olduğunu zann-ı kavî ile zannettiğimden, kitâbımıza onu da derc ettim. Olmasa dahi fazla mâl göz çıkarmaz a! (Ezhâr: 11)

Bunun en çarpıcı örneklerinden biri de, şeyhi Niyâzî-i Mısrî'yi eserine dâhil etme gerekçesini belirttiği bölümde karşımıza çıkar. Mısrî'nin Bursa'yla bütünleşen hizmetlerinin ve minnet duygusunun belirleyici olduğunu görüyoruz:

Belîğ Efendi'nin Güldeste'de dediği gibi, Pîr-i müşârünileyhin maskat ve medfen i'tibârıyla Bursa'ya ta'alluku yok ise de, kendilerinin evlâd ve hulefâ ve muhibbânı, bâ-husûs âsitânesi olmak münâsebetiyle bir parça

terceme-i hâlimden bahsettim. Bizim bu Ezhâr-ı Şemsî’de ya maskat ya medfen i’tibârıyla Bursa ’da olan şu ‘arânın terceme-i hâli yazılıyor ise de, râkımı’s-sütûr-ı pür-kusûrun mensûbiyetim o Pîr-i âlî-şâna olduğu gibi dergâhının da hâdimi idim. Bunun için “ve emmâ bi-ni’meti rabbike fe-haddis” emr-i celîline ittibâ‘en, kendilerinin âsârından da yazmağa cür’et ve eserimize bâ‘is-i şeref ü sa’âdet olmak için tahrîre mübâderet eyledim. (Ezhâr: 225)

Tezkirede yer alan isimlerin Bursa ile bağları gibi şairlikleri konusunda da kimi zaman çok zayıf ihtimal ve alâkalar bile müellif tarafından dikkate alınmaya lâyık bulunabilmektedir. Örneğin Yavuz Sultan Selim’in nedimi olan meşhur Hasan Can’ın şairlikle bağı hakkında, önceki biyografi kaynaklarında herhangi bir işaret bulunmadığı hâlde, şöyle bir akıl yürütme ile onu tezkiresine dâhil etmiştir:

Kendisinin edebiyâta olan behresine bakılırsa, tabî‘at-ı şî‘riyyesi olmak da muhtemeldir (Ezhâr: 53)

Dikkate değer başka bir örnek de, eserde Lâhûtî mahlasıyla kayıtlı bulunan kişiye aittir. Şemseddin Efendi’nin söylediğine göre “aşk-ı mecâza uğramış” olan bu zat, anlaşılan o ki divanece hâller sergileyen, şiir benzeri anlamsız sözler terennüm etmeye çalışan biridir. Onu bu özellikleriyle tarif ettikten sonra, müellifin tezkirede ona yer veriş sebebiyle ilgili izahı şöyledir:

Yazısını ancak kendisi okuyabilir, tuhaf bir vaziyette giyinir, serseriyâne gezer idi. Birçok gazeller söyler, hattâ hicviyeler yapar, destânlar söyler. Vezni yok, ma’nâsı bozuk idi. Âşık Lâhûtî denmekle ma’rûf, muhibb-i ehl-i beyt-i Resûlüllah idi. Vesîle-i du‘â olur diye yazdım. (Ezhâr: 202)

Öte yandan Mehmed Şemseddin Efendi’nin birçok şair hakkındaki gözlem veya tanıklığa dayalı aktarımları, biyografik malzeme açısından dikkat çekici veriler sunabilmektedir. Bu durum biraz da onun Bursa’ya ve tarihe karşı gösterdiği özenle ve mizacında baskın olan tecessüsle ilgilidir. Kaydettiği bilgiler bazen şairin hayatına, bazen de kabrine taalluk eden hususlardır. Eserde biyografisi bulunan şairlerden Murâd Emrî hakkındaki şu sözleri, hem hikmet, hem de ibret yüklüdür:

Bidâyet-i hâlinde okumak yazmak bilmediği hâlde, çalışmakla okuryazar[lık] hattâ şiir söyleyecek kadar iktidâr hâsıl etmiştir. Ziyâ Paşa merhûmun terkîb-bendini tahmîs etmiş ve daha birçok şu ‘arânın gazellerini tahmîs etmiş, nazîre söylemiş, koca bir divân vücûda getirmişti. (Ezhâr: 215)

Son olarak aşağıdaki satırlar ise, “Mevlid” olarak şöhret kazanan *Vesîletü’n-Necât* adlı eserin müellifi Bursalı Süleyman Çelebi’nin mezarı hakkındadır ve türbesiyle ilgili bir düzenlemeden söz etmektedir:

Çekirge’ye giderken câddenin solunda medfûndur. Evvelce türbesi dört duvarla muhât ve üzeri mestûr iken sakfi harâb olmuş, dört duvarı kalmıştı. Mâbeynci Hacı Ali Beğ’in Molla Husrev, Molla Hayâlî, Şeyh Cafer Efendi,

İsmâîl Hakkı kabirlerinin etrâfına demir parmaklık yaptırdığı esnâda, Süleymân Efendi'nin de duvarlarını kaldırtmış ve demir parmaklıklar yaptırmıştır. (Ezhâr: 97)

2.3 Eserdeki Tenkit ve Anekdotlar Üzerine

Özellikle tezkire türü tarih kaynaklarında yazarın şahsi değerlendirmeleri ve aktardığı anekdotlar, başlı başına irdelenmeyi hak edecek bir değer taşır (Kortantamer 2004: 158). *Ezhâr-ı Şemsî* de, Mehmed Şemseddin Efendi'nin şair kimliğinin ve nüktedan mizacının çeşitli vesilelerle kendini hissettirdiği bir eserdir. Gerek şiire ve şairlere yönelik görüşleri, gerekse genel tenkit ve latifeleri, esere canlı bir üslûp kazandırır. Müellifin en çok değindiği konuların başında ise, mahlaslar ve bunlardaki iltibas sebebi olan ortaklıklar gelir. Burada öncelikle, mahlaslarla ilgili genelde sebep bildirici olmak üzere eserde yapılan bazı önemli açıklamalar örneklendirilecektir.

Ahmed Paşa: *İhtimâl ki Ahmed Paşa'nın mahlası 'Şâkir' ola.*

Ahmedî: *Fârisî'de 'Hoca', Türki'de 'Ahmedî' tahallus etmişlerdir.*

Bîçâre Mehmed Efendi: *Şu aşağıya yazdığım nutkunu bir eski mecmû'ada Hazret-i Mısri'nin diye kayd etmişler. Matla' beytindeki "Allah'a eyler niyâzı" cümlesini gören zât, Hazret-i Mısri'nin tahallus ettiği 'Niyâzî' ismini zannetmiş.*

Harîrî: *Kendisi ipek ticâretiyle meşgûl olduğundan 'Harîrî' tahallus etmiştir.*

Hayâlî: *Hayâlî tahallusuna sebep ya gâyet za'fiyetinden veyâhud kılı kırk yararcasına her şeyi ince tedkîk ettiklerindedir.*

Hilmî: *Tezkire-i Sâlim'de Halîmî diye muharrerdir.*

Hibrî: *Bu zât beyne 'ş-şu'arâ 'Hibrî' mahlası ile meşhûr imiş. Sebeb-i tesmiye nedir, malûm değil. Fakat hâ-i mühmele ile ve bâ-i muvâhede ile "hibr", Yahûd hahamı, daha doğrusu 'âlim demek olacak. Yazı mürekkebi ma'nâsına da gelir.*

Duâyî: *Cevâmi'de mu'arrif olmakla bu mahlası ihtiyâr etmiştir.*

Sehâyî: *Sehâvetle meşhûr olup ismi müsemmasına mutâbık imiş.*

Subhî: *Pederi e'imme ve hutabâdan 'Subhî' denmekle ma'rûf olup, mahlasını oğluna terk etmiştir.*

Sahfî: *Kütüb-i nefise bey' ü şirâsıyla te'mîn-i ma'îşet ettiklerinden 'Sahfî' tahallus etmiştir.*

Kandî: *Şekerci olduğundan 'Kandî' tahallus etmiştir.*

Kâtibî: “Evkâf-ı Haremeyn kâtibi olmakla ‘Kâtibî’ tahallus etmiştir. Evvelce ‘Samtî’ mahlası kullanır iken ba‘zı ahbâbları tezyîf ettiklerinden değiştirmiştir.

Vahîd: Evvelce Resmî tahallus edermiş. Fakat o mahlasta birkaç şâ‘ir daha olduğundan bu değiştirmeye mecbûr olup, ‘Vahîd’ tahallus etmiştir. Ne iyi etmiş. Keşke her şâ‘ir böyle olsa idi de bir mahlasta beş on şâ‘ir olmasa idi.

Yukarıda belirtildiği üzere mahlas meselesi, Mehmed Şemseddin Efendi’nin üzerinde en çok titizlik gösterdiği konuların başında gelir. Özellikle aynı mahlası taşıyan şairlerin varlığı ve bunların kendilerini temyiz edecek yardımcı unvanlar kullanmamaları, Şemseddin Efendi için sürekli bir yakınma konusudur. Eserinde söz bu noktaya her geldiğinde mutlaka araya bununla ilgili birkaç tenkit cümlesi serpiştirir. Çeşitli örnekleri şöyledir:

Mahlasları müşâbih birçok şu‘arânın gazelleri birbirine karışıyor. Meselâ ba‘zı mecmû‘alarda “İlâhî” mahlasıyla bir gazel görürüz. ‘Acabâ bu Bursa’daki İlâhî midir, yoksa Simavlı Molla İlâhî midir, veyâhud Yeniceli şu‘arâdan 979’da vefât eden İlâhî midir? Bunları birbirinden ayırmak biraz güçleşmiş. Biz tabî‘î mümkün mertebe tedkîk edip de öylece yazacağız. Ama ne kadara kadar muvaffak olacağım, bilmem. Çünkü ba‘zısının tahkîki gayr-ı mümkündür. (Ezhâr: 13-14)

Ekser şâ‘irlerin mahlaslarında müşâbehet vardır. Gördüğümüz gazel kimin olduğunu bilemiyoruz. Prizrenli Şem‘î’nin nutkunu Konyalı Şem‘î’ye isnâd ederler. Şemsî-i Sivâsî’nin sözünü Şems-i Tebrîzî’nindir, derler. Fuzûlî ne a‘lâ! İşte bir dâne amcam Zâik de öyle... Şeyhî yalnız Bursalı birkaç dânedir. Şemsî de öyle... Fakîr’in Şemsî ise de bizim saçmaların diğer ‘urefâdan olan Şemsîlere karışmamak ve kendilerini tenzih için Fakîr, mahlasına Şemsî-i Mısırî dedim. Gerçi bi‘l-âhare bu Şemsî gâlibâ Mısırî’den gelme birisi olmalı, ba‘zısı da “Hayır, Hazret-i Mısırî’nin tekkesinde hâdim olandır” derler. Ne de olsa diğer Şemsî’lerden fark olunur. Keşke bu şâ‘irler de kendilerine hâs birer mahlas intihâb etselerdi, ne güzel olurdu! Biz de tereddüde düşmezdik. (Ezhâr: 47-48)

Mahlasta müşâreketi bu zümre-i ‘irfân yapmamalı idiler. Birer cihetten sıfat-ı mümtâze olmalı idi. Bilmem kaç dâne “Şeyhî”, bilmem ne kadar “Râğîb”, “Rif‘at”... Bunlar bi‘l-âhare birbirine karışmış. Şârih-i Gülistân Şem‘î ile Konyalı Şem‘î gibi... Gerçi Şemsî de epeyce varsa da, ‘abd-i ‘âciz manzûmelerimde “Şemsî-i Mısırî” diye yazdığımdan, e‘âzımın eş‘ârına Fakîr’in saçmalarım karışmaz. (Ezhâr: 70)

Bu şu‘arânın mahlaslarını vaktiyle bir yola koymamışlar. Birçok Şemsî, Şeyhî... Bir gazel görülür; kimindir, sıfat-ı mümtâzesi yok. Dîvânı elde yok. Nahîfî de birkaç dânedir. (Ezhâr: 121)

Müellif bazen de hayatını anlattığı şairin şiir kudretine ilişkin kıymet hükmü bildiren sözler sarf eder. Üstelik bunu nükteli bir biçimde dile getirdiği örnekler de bulunmaktadır. Şair Naîmî hakkındaki şu sözleri gibi:

Mahkemede re 'îsü'l-küttâb olduğu gibi, re 'îsü's-şu'arâ-i zamân imiş.
(Ezhâr: 230)

Diğer bir örnek de Bîçâre Mehmed Efendi bahsinde ve tasavvuf şiirinin (eğer varsa) poetikasının özeti mahiyetindedir:

Gerçi sözler şâ'irâne değilse de 'âşıkânedir. Mutasavvıfanın sözlerinden ma'nâ murâd olduğundan, pek de sanâyi '-i şî'riyye aranılmaz. (Ezhâr: 36)

Şemseddin Efendi'nin bazı durumlarda da kendinden önceki tezkire yazarlarına dönük itirazlarda bulunduğu görülür. Bunlar da yine şiiri; mânâsı veya imlâsı yönüyle temel alan tenkitlerdir. Meselâ Enverî Dede'ye ait bir beyitte²³ geçen “hat” kelimesi, Latîfî'ye yapılan bir itirazın eksenini oluşturur:

Latîfî “zülfünle haddün” diye yazıyor. Fakat “cehl-i mürekkeb”, “kara câhil” karîneleriyle biri zülf biri de yeni terleyen bıyık ma'nâsına veyâhud kaş olmasına işârettir. Ancak hat, bıyık demek olduğundan, maksad-ı şâ'ir bu olsa gerektir. (Ezhâr: 19)

Şemseddin Efendi, *Güldeste* Müellifi İsmail Belîğ'e de Şair Va'dî için düşülmüş bir tarih mısraı konusunda itiraz eder. “*Va'dî nâ-gâh cennete gitdi*” şeklindeki bu mısrayla ilgili ifadesi şöyledir:

Güldeste'de “girdi” yazılıdır ama yanlışır. “Gitdi” olacak; hem de yâ'sız.
(Ezhâr: 241)

Eserde müellifin tenkit oklarından sıklıkla nasibini alan diğer bir muhatap ise, dönemin Bursa sakinleri özelinde bütün bir cemiyettir. Bu eleştirilerin odağını da çoğu zaman şehrin maddi kültürüne ve insanların manevi şahsiyetine hürmet gösterilmemesi teşkil eder. Özellikle kudemanın mezarlarının bakımsız hâli onu oldukça rahatsız etmektedir. Hattâ Şifâî mahlasıyla manzumeler yazan Ömer Efendi'nin kabrine bir Alman müsteşrik tarafından gösterilen ilgi, Şemseddin Efendi'nin dilinde ironik bir karşılık bulur:

Mesmû'âta göre bir Almanyalı müsteşrik eserlerini görmüş, berây-ı ziyâret Bursa'ya gelmiş, kabrini yaptırmıştır. Âferîn kıymet-şinâs Bursalılara!
(Ezhâr: 126)

Keza Şemseddin Efendi'nin, Bursalı meşhur vefeyatname yazarlarından Baldır-zâde'nin mezar taşıyla ilgili söyledikleri, yine ince bir dokundurmayı ve canlı bir tanıklığı yansıtır:

Abdâl Câmi'i'nin önündeki mezârlar kaldırılmıştır. Baldır-zâde'nin taşını Deveciler Mezârlığı'nın önündeki yolda gördüm. Yuvarlak bir taş idi. Müzeye kaldırılması için teşebbüs etmişim; fakat sonra aradığımızda bulamadık. Kim bilir hangi hayır sâhibi hânesine kaldır[ım] yaptı?! (Ezhâr: 103)

²³ *Zülfünle hattun 'ilm-i vefâ bahs idermiş
Biri kara câhil birisi cehl-i mürekkeb*

Ezhâr-ı Şemsî'de, halkın bazı davranışları arasında en çok tenkide uğrayanı, dedikodu mahiyetindeki konuşmalardır. Şair Ahmed Hamdî hakkındaki sözlerinde müellif, bunun artık bir âdet derecesinde yaygınlık kazanmış olduğunu dile getirir:

Ekâbir hakkında dedikodu etmek 'âdet olduğu cihetle, lisân-ı halktan bunlar da kurtulamamıştır. Sâdât-ı Hüseyiniye'den olmakla, bittab 'Aleviyyü'l-meşreb idi. (Ezhâr: 32)

Müellifin bu meyandaki sözleri bazen tenkit kılığında sıyrılıp hikmet ve nasihat havasına da bürünebilmektedir. Örneğin, Molla Hüsrev'in babasının mühtedi olup olmadığına ilişkin rivayetleri değerlendirirken, Şemseddin Efendi şu ifadeleri kullanır:

Ma'a-mâ-fih bi'z-zât kendisi mühtedî olsa ne lâzım gelirdi ki; bu birtakım kıl ü kâli mûcib olmuştur. İbn-i Nûh'a babasının peygamberliğinden bir fâ'ide hâsil olmadığı gibi, Âzer'e de oğlunun nübüvvetinden fâ'ide olamamıştır. (Ezhâr: 62)

Benzer biçimde, Hilmî'ye ait bir şiirin²⁴ içeriğinden hareket ederek, insanoğlunun en başından beri devran ile yaşadığı anlaşmazlığa, değişmeksizin süregelen zamaneden şikâyet alışkanlığına dair şöyle bir nasihatte bulunur:

Şu kıt'a üç yüz sene evvel söylenilmiş. Herkes zamânından müşteki. "El-hamdü li'llâhi 'alâ külli hâl" demek ehl-i hakîkatin hâlidir, ve's-selâm... (Ezhâr: 55)

Ezhâr-ı Şemsî'de çokça rastlanan bu tarz eleştiriyle iç içe geçmiş örneklerin yanı sıra, müellif yer yer nüktedan kişiliğini daha açık yansıtan anekdotlar da aktarır. Bunlar küçük hikâyecik, latife yahut ironik nitelemeler barındıran hatıralardır.²⁵ Eserin biyografik ve antolojik zenginliğini artıran böyle nüktelerden birinde Şemseddin Efendi, Bursalı Âkif Efendi'nin bizzat elinden çıkmış kendine ait şiir mecmuasından aktardığı mısralar münasebetiyle, şu anekdotu kaydeder:

Halamın yed'inde ziyâ'a uğrayan mecmû'asından bir sahîfe nasılsa zâyi' olmuş. Bu sahîfede şu mersiye'nin evveli varmış. Pederim pek merâk eder, başı kesik adam gibi bu mersiye'nin noksanlığına müte'essir olurdu. (Ezhâr: 169)

Bir başka latif niteleme de İsmail Belîğ Efendi hakkındadır. Onun amcasından söz ettiği bir yerde ismiyle ilgili hoş bir münasebet kurar:

²⁴ 'Allâme-i zamân olsa bir kişi eğer
Eylerse kâdi- 'askere yüz yıl mülâzemet
Mansib açılmaz ona çözülmeyicek kise
Hâsil budur ki bi-kese müşkil mülâzemet

Ezhâr'daki şekliyle şiirin ilk dizesi, vezniyle uyumsuzdur. Nitekim o dizeyi Kınalı-zâde Hasan Çelebi, "Allâme-i zamâne olup bir kişi eğer" şeklinde kaydetmiştir (Sungurhan 2017: 303).

²⁵ Tezkirelerle ilgili bu ve buna benzer istılahları ele alan genel bir değerlendirme için bkz. Ahmet Akgül (2019). *XVI ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Şair Tezkirelerinde Anekdot-Zihniyet İlişkisi*. Konya: Çizgi Kitabevi. 52-58.

Sâhib-i Güldeste'nin 'amcasıdır. Belîğ Efendi'ye Şâhîn-zâde derler. 'Acabâ sinek büyüdü de şâhîn mi oldu; yoksa şâhîn küçüldü de sinek mi oldu, anlayamadım. (Ezhâr: 106)

Eserde Nâzikî mahlasıyla tanıtılan şairin babası hakkında, müderris tayin olunuşuyla ilgili nükteli bir hikâye anlatılır:

İstanbul'a 'azîmet ve Rumeli Kazaskeri olan Kara Çelebi-zâde Mahmûd Efendi'nin huzûruna dâhil olmuş. Esnâ-yı sohbetle Bursa'nın İstanbul'a nisbetle ufak olduğu, İstanbul'un her vechle Bursa'ya râcih bulunduğunu su'âl tarzında söylemiş. Sâhib-i tercemeye gayret-i vatan gelerek derhâl şu beyti yazmış, vermiş:

*Gerçi dirsiz dehr içinde yoktur İstanbul'umuz
Dursun İstanbullular Bursa bizim makbûlumuz*

Mahmûd Efendi'nin hoşuna gider; bunu müderris ta'yîn eder. (Ezhâr: 224)

Diğer hoş bir hikâye de Bursalı Âşık Yunus'la ilgilidir. Şemseddin Efendi'nin aktardığına göre, Âşık Yunus'un kabri Niyâzî-i Mısırî sayesinde keşfolunmuştur:

Bursa'da zuhûruna sebep Hazret-i Mısırî olmuştur, diye mervîdir. Hazret-i Emîr'e ziyârete giderken dururlar. "Buradan Yunus kokusu geliyor" buyururlar. Nasılsa bir gün ihvân, mahallinin tahkîkini ricâ ederler. Ol vakit mezbele hâlinde olan mahalle giderek "Hâzâ kabru Âşık Yunus" buyururlar. Orasını kazarlar, eserini bulurlar. (Ezhâr: 253)

Son olarak, anlattığı fıkralarla meşhur olduğu belirtilen Kör lakaplı ve Şemsî mahlaslı zat hakkındaki bir anekdot, eserde haylice rastlanan tarih düşürmeler içinde en latife yüklü örneklerden biridir:

Nâ-ma'lûm denmekle ma'rûf bir zât var imiş. Onun bir çocuğu dünyâyâ gelmiş. Şemsî Efendi'ye bir târîh söylemesini ricâ etmiş. O da derhâl; "Dehre bir pîç çıkagelmiş babası nâ-ma'lûm" demiş ve târîh (1252) tesadüf etmiştir. (Ezhâr: 126)

Sonuç

Mehmed Şemseddin Efendi'nin, Bursalı şairlerin hâl tercümelerini içeren ve "Emîr Sultan" ile başlayıp "Yağcı-zâde" ile son bulan *Ezhâr-ı Şemsî* adlı tezkiresi, müellifin ömrünün sonlarına doğru, 1934 yılında kaleme alınmış bir eserdir. Bu yönüyle Bursa şair tezkireleri geleneği içinde son halkayı temsil eder. Bazen birkaç satırlık bazen de sayfalara yayılan anlatımlarla, tam üç yüz sekiz şairin biyografisi, örnek şiirleri ve birçoğu hakkındaki dikkate değer anekdotlarıyla, önemli bir tarih ve edebiyat kaynağıdır.

Müellifin kimliğinin ve mevkiinin de etkisiyle, eserdeki tenkitleri yapıcı ve düzeyli, aynı zamanda nüktedan bir kişiliğe sahip olması sebebiyle de üslûbu samimi ve

hareketlidir. Kendisinin de bir şair olması, yer yer şiir üzerine de teknik ve estetik değerlendirmelerde bulunmasını sonuç vermiştir. Başta kendi tanıklıklarına ve şifahi birikimine dayanmış, eski vefeyatnameleri de kimi zaman kaynak olarak kimi zaman da onlardaki bir bilgiyi tashih etme vesilesiyle anmıştır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin şehir ve şiire verdiği değerlerin bir meyvesi olan *Ezhâr-ı Şemsî*, gerek sahip olduğu hacmin genişliğiyle, gerekse içerdiği biyografik ve antolojik malzemenin zenginliğiyle, dikkati ve ilgiyi hak eden bir kaynaktır.

Kaynakça

AHATLI, Erdinç (2011). "Terceme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40. İstanbul: TDV Yayınları. 483-484.

AKGÜL, Ahmet (2019). *XVI ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Şair Tezkirelerinde Anekdot-Zihniyet İlişkisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

ATLANSOY, Kadir (1998). *Bursa Şairleri/Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*. Bursa: Asa Kitabevi.

DONUK, Suat (2016). *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*. Ankara: Gece Kitaplığı.

EFE, Mustafa (2018). *Mehmed Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa.

Mustafa Efe (2018). "Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Güftâr-ı Şemsî* Adlı Dîvân'ı". *TYB Akademi Dergisi* (24): 165-182.

ENVER, Ali (2010). *Semâhâne-i Edeb/Mevlevî Şairler*. Haz. Tahir Hafızoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları.

HALKIN, Leon E. (2000). *Tarih Tenkidinin Unsurları*. Çev. Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: TTK Yayınları.

İBNÜ'L-EMİN Mahmut Kemal İnal (2013). *Son Asır Türk Şairleri/Kemâlî'ş-Şuarâ*. 5. Haz. Ayşegül Celepoğlu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

İPEKTEN Halûk (2002). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

İSEN, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.

JENKINS, Keith (1997). *Tarihi Yeniden Düşünmek*. Çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi.

KABAKÇI, Yusuf (2008). "Bursalı Mutasavvıf Tarihçi Mehmed Şemseddin Efendi ve Seyahatnamesi *Dildâr-ı Şemsî*". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1): 263-282.

- KARA, Mustafa (2011). *Bursa 'da Dinî Kültür*. Bursa: Emin Yayınları. 129-135.
- KARA, Mustafa (1991). “Bursalı Bir Tarihçi Mehmed Şemsettin (Ulusoy) Efendi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3): 99-105.
- KARA, Mustafa (2018). “Bursa'nın Son Tezkiresi: Ezhâr-ı Şemsî”. *İpek Dili*, (16): 4.
- KARA, Mustafa (2018). “Bursa Şairleri ve Şemseddin Ulusoy”. *İpek Dili*, (17): 4.
- KARA, Mustafa (2007). *Mevlid*. Bursa: Uludağ Yayınları.
- KARA, Mustafa (2016). *Şemseddin Ulusoy Saklı Tarihin Muhafızı*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- KARA, Mustafa (2010). *Şeyh Mehmed Şemseddin Mısrî/Niyâzî-i Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat Dildâr-ı Şemsî*. İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- KOCATÜRK, Olcay (2019). “Niyâzî'nin Yolunda: Ezhâr-ı Şemsî ve Halvetî-Mısrî Miras”. *Niyâzî-i Mısrî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Mustafa Efe-Olcay Kocatürk. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları. 185-192.
- KORTANTAMER, Tunca (2004). “Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”. *Makaleler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 139-170.
- MERAL, Arzu (2019). *Hakikatperest Olalım*. İstanbul: Revak Yayınevi.
- Mustafa Lütfî Efendi, *(Bir Mısrî Şeyhinin Kaleminden) Hazret-i Niyâzî-i Mısrî*. İstanbul (2013): Revak Yayınevi.
- SUNGURHAN, Aysun (2017). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şuarâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 11.10.2019]
- TATCI, Mustafa-Mehmet Cemal ÖZTÜRK (2012). “Mehmet Şemsettin Ulusoy”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42. İstanbul: TDV Yayınları. 135-136.
- ULUSOY, Mehmed Şemseddin (1934). *Ezhâr-ı Şemsî*. Bursa: Mustafa Kara Özel Kütüphanesi-Fotokopi Nüsha.
- ULUSOY, Mehmed Şemseddin (1912). *Gülzâr-ı Mısrî-i Şemsî*. Bursa: Mustafa Kara Özel Kütüphanesi-Fotokopi Nüsha.

“SALÂH BEY SÖZLÜĞÜ” ÜZERİNE BİR DENEME

İdris Nebi UYSAL*

Özet

Sözlükler, bir dilin bütün veya belli bir döneme ait söz varlığını topluca veren eserlerdir. Bu eserler, yalnızca bir dil yahut onun belirli bir devresi/sahası için hazırlanmaz; bir topluluk ya da sanatçının sözcük dağarcığını tespit etmek için de hazırlanır. Türkçe, sözlük sayısı ve türü bakımından zengin bir dildir. Ancak bu zenginlikte sanatçı sözlüklerinin katkısının az olduğu bir gerçektir. Oysa, “bir sanatçının veya düşünürün eserlerinde geçen öğeleri toplayan sözlük” şeklinde tanımlanan sanatçı sözlükleri; dil, edebiyat ve sözlük bilimi araştırmaları açısından önemlidir. Kelime dağarcığındaki çeşitlilik ve zenginlikle dikkati çeken Salâh Birsal, Türk edebiyatında sözlüğü hazırlanması gereken isimlerden biridir. Birsal, Türk edebiyatında deneme ve günlük türlerinde yazdığı eserlerle adından sıkça söz ettirir. Onun başarılı olduğu bir diğer alan Türkçeyi kullanma becerisidir. Sanatçı; ürettiği, ağızlarından derlediği sayısız sözcük, ürettiği onca deyim ve çeşitli anlamlar yüklediği sözcüklerle Türkçenin söz varlığına hatırı sayılır katkı sağlamıştır. Bu çalışma, Türkçede sanatçı sözlüklerinin önemini ve gerekliliğini anlatmak amacıyla yapılmıştır. Örneklem olarak *Boğaziçi Şingir Mingir* seçilmiş, bunun da ilk baskısı (1980) esas alınmıştır. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Sanatçıya özgü olduğu düşünülen sözcük ve deyimlerden 44 tanesi tanık cümlesi ve sayfa numarasıyla birlikte verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sözlük, Sanatçı Sözlüğü, Salâh Birsal, *Boğaziçi Şingir Mingir*.

AN ESSAY ON “SALÂH BEY DICTIONARY”

Abstract

Dictionaries are collections of the whole or a certain period of the vocabulary of a language. These works are not only prepared for a language or a specific circuit / field; it is also prepared to determine the vocabulary of a community or artist. Turkish is a rich language in terms of number and type of dictionary. However, it is a fact that the contribution of artist dictionaries in this wealth is less. Whereas, the artist dictionary is defined as a dictionary that collects the elements in the works of an artist or a thinker. These works are important for language, literature and lexicology research. Salâh Birsal, who draws attention with diversity and richness in his vocabulary, is one of the names that should be prepared his dictionary in Turkish literature. With genres like essay and diary he has made a name in Turkish literature. Salâh Birsal name also remind us Turkish Language. He has made a considerable contribution to Turkish vocabulary with his countless words and idioms which are collected from dialects or derivated. He also gave new meanings to words. This study was conducted to explain the importance and necessity of artist dictionaries in Turkish. *Boğaziçi Şingir Mingir* was chosen as the sample and the first edition (1980) was used. Documentary screening method was used in the study. 44 of the words and phrases that are thought to be specific to Birsal are given with the witness sentence and page number.

Key words: Dictionary, Artist Dictionary, Salâh Birsal, *Boğaziçi Şingir Mingir*.

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: uysal_idris@kmu.edu.tr

Giriş

Sözlük “bir dilin ya da birden çok dilin söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçim birimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren söz varlığı kitabıdır” (Aksan, 2000: 75). Yazılı gelenek oluşturabilmiş her dilde anlamı bilinmeyen, kökeni merak edilen, yazılışı, söylenişi, işlevi, kullanımını, başka dildeki karşılığı öğrenilmek istenen kelimeler için sözlüklere müracaat edilir. Dilin temel malzemesini bir araya getirerek muhafaza eden ve geleceğe taşıyan bu eserler, bir dil hakkında fikir sahibi olmak yahut bilgi edinmek isteyenlerin gramerle birlikte başvuracağı iki temel kaynaktan biridir. Türkçe, sözlük yönüyle zengin bir dildir. Alandaki ilk eser olan *Dîvânu Lugâti 't-Türk'*ten bugüne muhtelif gayelerle türlü şekillerde pek çok sözlük vücuda getirilmiştir. Dil tarihimizde “divan¹, ferheng, kamus, lehçe, lügat, manzume, mucem, nazm, nisab, nuhbe, tuhfe” sözcükleriyle adlandırılan bu eserler, günümüz Türk lehçelerinde “sözlük² (sözlük, hüzlük, söstük, sözdik, sözdük) tılcıt, laflık, lügat (Arapça), slovar (Rusça)” gibi kelimelerle isimlendirilmektedir (bk. Eminoğlu, 2010: 3).

Sözlükler bir dilin güncel, tarihsel veya bir döneme/sahaya ait kelime kadrosunu bir araya getirmek düşüncesiyle oluşturulabileceği gibi belli bir alanın terimlerini, eserlerini yahut isimlerini topluca sunabilmek amacıyla da hazırlanabilmektedir. Sözlükçülük tarihimizde bu tür eserlerin pek çok örneği vardır. Bunların yanı sıra bir eserin söz dağarcığını veren “metin sözlükleri” hayli çoktur. Ne var ki sözlük geleneğimizde bir sanatçının eserlerinde geçen tüm kelimeleri ya da sanatçıya özgü sözleri, deyişleri toplayan “sanatçı sözlükleri” (Aksan, 2000: 75) de hayli azdır. Bu çalışma, ileride hazırlamayı planladığımız bir yazar sözlüğünün denemesi mahiyetindedir.

Malzeme, Örneklem ve Yöntem

Türkçede sanatçı sözlüklerinin önem ve gerekliliğini deneme niteliğindeki bir çalışmayla örneklendirmeyi hedefleyen bu yazıda isim olarak belirlenen sanatçı, Salâh Bîrsel'dir. Yazının evreni Bîrsel'in tüm eserleridir. Ancak çalışmanın amacı ve kapsamı dikkate alındığında Salâh Bey'in tüm kitaplarının taranması mümkün

¹ Arapça “divan” sözcüğü, “bir şairin şiirlerini kafiyelerine göre alfabe sırasıyla içine alan eser” demektir. Kâşgarlı söz varlığını belli bir düzen içinde tanımlarıyla, tanık cümle ve şiirleriyle sıraladığı eserine ad verirken divan kelimesini tercih etmiş ve bunu “sözlük” anlamında kullanmıştır. Dolayısıyla eserin adı, günümüz Türkçesine *Türk Lehçeleri (Ağızları) Sözlüğü* şeklinde aktarılabilir (bk. Akalın, 2008: 42; Ercilasun, 2009: 314).

² *Sözlük* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki hikâyesi, TDK'nin dildeki Arapça ve Farsça sözcüklere Türkçe karşılıklar bulma çabasına giriştiği yıllara, yani 1932 sonrasına rastlar. “Sözlük”, TDK'nin kurucu üyesi ve dönemin tanınmış edebiyatçısı Celal Sahir Erozan'ın önerisiyle dilimize kazandırılmış bir kelimedir. Erozan'ın teklifinin mahiyetini bilmiyoruz. Ancak sözcüğün, Türkçenin söz varlığına bizden on yıl önce Türkmenler vasıtasıyla “sözlük” biçimiyle girdiğini Eminoğlu'nun (2010: 3) notlarından öğreniyoruz. Bu bilgilere bakarak kelimenin, Türkçede yaklaşık 100 yıllık bir mazisinin olduğu söylenebilir.

görünmemektedir. Bu nedenle örneklem olarak *Boğaziçi Şingir Mingir* adlı eser seçilmiştir.

Eldeki çalışmada eserin 1980 yılında İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan ilk baskısı esas alınmıştır. Bu baskı 564 sayfadır. Kitap, 2003'ten sonra Sel Yayıncılık tarafından basılmaya başlamıştır. Yayınevi, 2019 yılının Ekim ayında eserin 456 sayfadan oluşan 13. basımını gerçekleştirmiştir. *Salâh Bey Sözlüğü*'ne alınması planlanan madde başı ve madde içi söz varlığının tespitinde TDK tarafından yayımlanan *Türkçe Sözlük*'ün (=TS) son baskısına (2011) müracaat edilmiştir.

Bu çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bunun için eser baştan sona dikkatlice okunmuş, bu sırada TS'de madde başı/madde içi olarak bulunmayan veya sanatçıya özgü olduğu düşünülen sözcüklerle deyimlerden bir kısım (44 adet) tanık cümlesi ve sayfa numarasıyla birlikte fişlenmiştir. Tanık cümlelerin yazılışında yazarın kullanımına müdahale edilmemiştir.

Sanatçı Sözlüğü Nedir? Türkçedeki Örnekleri Nelerdir?

Aksan (2000: 82), kendisine ait bu terimi “bir sanatçının, yazar, ozan ya da düşünürün yapıtlarında geçen öğeleri toplayan sözlükler” şeklinde tanımlar ve bu çalışmaların; dil, edebiyat ve sözlük bilimi araştırmaları açısından büyük önem taşıdığını ifade eder. Araştırmacı bu sözlüklerin Batı'da yaygın olduğunu, bizde ise birkaç örnek dışında görülmediğini sözlerine ekler. Bu eserler, sanatçının duygu ve düşünce dünyasının, kişiliğinin, ilgi alanlarının, önem verdiği kavramların anlaşılmasını sağlar. Ayrıca o kişinin söz varlığını, konuşuru olduğu dilin kelime dağarcığına yaptığı katkıyı ortaya koyması bakımından da yararlıdır.

Sanatçı sözlüklerinin Türkçedeki örnekleri hayli azdır. Eminoglu'nun (2010: 191) tespitlerine göre Türkçede bu amaçla oluşturulmuş 4 sözlük vardır: *Ataç'ın Sözcükleri* (1963), *Yaşar Kemal Sözlüğü* (1974), *Gökalp'in Sözcükleri* (1991) ve *Örneklî Açıklamalı Karacaoğlan Sözlüğü* (1997).

Türkçede bu alanda yapılan ilk çalışma; “(Nurullah) *Ataç'ın, Türk dilinin arılaşmasına verdiği emeğin ürünlerini topluca ortaya koymak için onun yazılarında kullandığı sözcüklerin bir küçük sözlüğü*” (Çolpan, 1963: XII) olarak hazırlanan *Ataç'ın Sözcükleri*'dir. Bir diğeri, Ali Püsküllüoğlu'nun *Yaşar Kemal Sözlüğü*'dür. Püsküllüoğlu (2006: 33-34), ilk baskısı 1974'te çıkan ve her baskıda gözden geçirmelerle genişletilen bu çalışmada yazarın 27 kitabına ilişkin derlemelerini paylaşmıştır. Araştırmacı, sözlüğüne atasözlerini de dâhil etmiştir. Maddelerin; eser, sayfa numarası ve tanık cümlesiyle beraber verildiği bu çalışma, Yaşar Kemal'in metinlerinde sıkça kullandığı yerel söz varlığı öğelerinin daha geniş kitlelere ulaşmasına vesile olmuştur. Üçüncüsü, Ziya Gökalp'in edebî eserlerinden taranmış yüz ellinin üzerinde sözcüğü içeren *Gökalp'in Sözcükleri*'dir. Süreyya Ülker'in (1991: 10), *Ataç'ın Sözcükleri* isimli çalışmadan esinlenerek hazırladığı sözlükte, Gökalp'in alıntı sözcüklere karşılık olarak kullandığı *giyiş* “elbise”, *öbek* “grup”, *sorak* “müracaat kitabı”, *tutak* “mânia” gibi Türkçe kelimeler vardır. Sözlükteki her madde, en az bir dize veya cümle ile tanımlanmıştır. Alandaki

son çalışma Sıtkı Soylu tarafından Karacaoğlan'ın söz varlığı üzerine hazırlanmıştır. Şairin dilindeki zenginliği, alıntı sözcüklerde yaptığı söyleyiş yahut anlam değişikliklerini vermeyi hedefleyen bu sözlükte 1360 kelime vardır. Tanıksız olan sözlükte kimi maddeler için kısa açıklama yapılmıştır. Karacaoğlan'ın dili üzerine araştırma yapmak isteyenlere de kolaylık sağlaması düşünülen eser, şair ile Yunus Emre'de geçen ortak 550 sözcüğü de bir dizin şeklinde vermiştir (Soylu, 1997: 4-10, 79-89).

Eminoğlu'nun (2010) bibliyografya çalışmasında geçmeyen ancak hazırlanışı itibarıyla “sanatçı sözlüğü” olarak değerlendirilebilecek bir başka örnek, Mehmet Akif Ersoy üzerinedir. Cevdet Şanlı (2010) imzalı bu çalışma, *Safahat Sözlüğü* adını taşır. Millî şairin *Safahat*'ta yer almayan birkaç şiiri hesaba katılmadığında adı geçen eserin bir sanatçı sözlüğü özelliği taşıdığı söylenebilir. Bu eserde, Şanlı'nın (2010: VI) da ifade ettiği gibi, lise öğrencileri üzerinde yürütülen bir araştırmadan yola çıkılarak öğrencilerin yanında, her yaşta *Safahat* okurunun anlamını öğrenmek için sözlüğe bakmaya ihtiyaç duyacağı kelime ve tamlamalara yer verilmiştir.

Ülkemizde yakın zamanlarda “sanatçı sözlüğü” olarak neşredilen birkaç çalışma daha olmuştur. Bunlar, Leyla Akgül'ün (2014)³ hazırladığı *Pir Sultan Abdal Sözlüğü* ile Nurettin Albayrak'ın (2014) emek verdiği *Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*'dür. Akgül'ün çalışmasında Pir Sultan'ın şiirlerinde geçen bütün kelimelere değil onun mısralarına hayat veren kavramlara, kişi ve yer adlarına, kalıp sözlere, deyişlere yer verilmiştir. Bunlar Akgül'ün (2014: 33) “dinlerken ya da okurken farkında olmadan geçtiğimiz, derin anlamlarının zamanla unutulmasına razı olmadığımız” şeklinde belirttiği sözcük ve deyimlerdir. Eser bu yönüyle sanatçı sözlüğünden çok sanatçıyı anlama sözlüğü hüviyetindedir. Albayrak'ın çalışması ise tam bir sanatçı sözlüğüdür. Araştırmacı Yunus Emre'nin şiirlerinde geçen bütün kelimeleri alarak onların etimolojilerini, dünden bugüne anlamlarını tanıklarıyla birlikte vermiştir⁴.

Türkiye akademisinde son yıllarda klasik Türk edebiyatı şairlerine yahut onların bir eserine yönelik sözlük hazırlama amaçlı çalışmalarının olduğu göze çarpmaktadır. “Bağlamli sözlük ve işlevsel dizin” niteliğini taşıyan bu araştırmalar, genellikle doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Öztürk (2007), Yiğit (2018) ve Aydoğan'ın (2019) tezleri bunlardan yalnızca birkaçıdır. Anılan çalışmalar, Türkçenin tarihsel söz varlığının tespit edilip ortaya çıkarılabilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Kanaatimizce, kelime dağarcığındaki çeşitlilik, renklilik ve zenginlikle dikkatleri çeken Salâh Birsal, Türk edebiyatında sözlüğü hazırlanması gereken isimlerden biridir. Takip edebildiğimiz kadarıyla Türkçede bu düşünceyle gerçekleştirilmiş bir çalışma yoktur. Birsal'in dil kullanımı ile sanat ve edebiyattaki yerini ele alan

³ Eserin ilk baskısı Haziran 2012'de Barış Kitap Yayınları arasından çıkmıştır.

⁴ Albayrak, sözcüklerin anlamını verirken onların günümüzdeki karşılıklarını da yazmıştır. Doğru olmadığını düşündüğümüz bu tavır, bilim dünyasında bir tartışmaya yol açmıştır (bk. Develi, 2015 ve Albayrak, 2015).

birtakım araştırma ve incelemeler vardır. Fakat bunların sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır⁵.

Salâh Birsel'e Dair Birkaç Not

Salâh Birsel (1919-1999), Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının güçlü ve önemli isimlerinden biridir. On ikisi çeviri olmak üzere toplam altmış iki esere imza atarak geride hayli zengin bir külliyat bırakan Birsel (Çelik, 2003: 11), özellikle deneme ve günlük türlerinde ortaya koyduğu ürünlerle edebiyatımızda adından sıkça söz ettirmiştir⁶. Roman sanatında tek bir eser (*Dört Köşeli Üçgen*, 1961) kaleme alan sanatçı, şiir türünde de örnekler vermiştir. Ancak “Salâh Birsel” denince akla ilk gelenler, daima onun denemeci ve günlükçü kimlikleri olmuştur.

Salâh Birsel isminin çağrıştırdığı ikinci alan “Türkçe”dir. O, kullandığı dile bütün yönleriyle hâkim bir yazardır. Birsel’in kaleminden çıkan her metin dikkatle incelendiğinde Türk dilinin tadı, güzelliği, zenginliği, anlam derinliği, inceliği hemen fark edilecektir. Araştırmacılar ve okurlar, sanatçının eserlerinde hayli canlı ve ironik bir dilin yanı sıra zengin bir söz varlığıyla da karşılaşacaklardır. Kendisini bir “sözcük koordinatörü” (akt. Çelik, 2003: 55) olarak takdim eden Birsel, türettiği yahut ağızlardan devşirdiği sayısız sözcük, ürettiği onca deyim ve sözcüklere yüklediği çeşitli anlamlarla Türkçenin söz varlığına hatırı sayılır bir katkı sağlamıştır. Özel buluşlarını, yakıştırmalarını Türkçeye armağan eden Birsel (Karataş, 2015: 169), Türkçenin güncel sözlüklerine canlılık veren tanık cümleleriyle sıkça okurun karşısına çıkar⁷. Fakat onun üstün dil zekâsının mahsulü olan sözcük ve deyimlerle bilinen sözcüklere yüklediği yeni anlamların bütünüyle eldeki sözlüklere kazandırıldığını söylemek zordur. Gerçekten de Salâh Bey’in Türkçeye armağan ettikleri, tek başına *Salâh Bey Sözlüğü* meydana getirecek kadar çoktur. Onun eserlerinde saklı kalan bu zenginliğin Türkçenin gerek basılı gerekse çevrim içi sözlüklerine aktarılması, Türkçe için büyük bir kazanç olacaktır.

“Salâh Bey Sözlüğü” İçin Bir Deneme

Aşağıda listelenen sözcük, ikileme ve deyimler, “Salâh Bey Sözlüğü”ne alınması gereken maddelerdendir:

aklı vırvır olmak: *dey.* Zihni yorulmak, yorgunluktan sağlıklı düşünemez hâle gelmek.

⁵ Sanatçının söz varlığı üzerine yapılan yayımlar tarafımızdan gerçekleştirilmiştir. Bk. Uysal, 2015; 2016a; 2016b; 2018a; 2018b. YÖK Tez Merkezi’nde ise 1 kayıt vardır: Akpınar, 2017. Erişim tarihi ve saati 21.11.2019, 21.22.

⁶ Bugün elimizde Salâh Birsel’in yaşamöyküsü, edebî şahsiyeti ve eserleri üzerine bilgi aktaran birçok kaynak (Necatigil, 2007; Altınkaynak, 2008 gibi) vardır. Bununla birlikte sanatçıyı ele alan en kapsamlı çalışmalardan biri Abdullah Çelik (2003) imzalı *Salah Bey Kitabı*’dır. Birsel hakkında geniş bilgi için bu esere müracaat edilebilir.

⁷ TS’deki (TDK, 2011) örneklerden birkaçını paylaşmakta yarar var: gezmen, söylevci, üzünçlü...

“Her yazarın, kitabının sonunda, yaptığı işin bereketinden olarak, kaşı gözü solar, *aklı vırvır olur* ve de gün gün karnı şişer.” (s. 549)

az biraz⁸: 1. *zf.* Kısa bir süre.

“Az, *biraz* sonra köprüyü geçerek, solda üç çiftelerin her zaman postu serdikleri yere yanaşacaklardır.” (s. 377)

2. *sf.* Bir parça, azıcık.

“Üstüne *az, biraz* toz şeker serperek kaşıkla bir, iki kez karıştırmalı, sonra da sahana almalı.” (s. 97)

bağdaşımı bozmak: *dey.* 1. Rahatını bozmak.

“Ne ki, ondan önce, Galata Kulesi’nden Boğaz’a bir göz atalım ki, bakalım Boğaz yerinde mi, değil mi? Değilse yok yere *bağdaşımızı bozmaya* kalkışmayalım.” (s. 4)

2. Düzenini, planını değiştirmek.

“Ey okur, biz yine *bağdaşımızı bozmayalım*. Olayı bir de Cevdet Paşa’nın ağzından dinleyelim.” (s. 126)

bağdaş kurmak: *dey.* 1. Yerleşmek, fiziki şartları uygun yere kalıcı olarak yerleşmek.

“Bugün İstinye koyunda *bağdaş kurmuş* tersane işlerinin geçmişi ise 200 yıl öncesine dayanır.” (s. 365)

2. Hükümdar olmak.

“Sultan Aziz de Topkapı Sarayı’nda ‘câlis-i taht-ı âli-baht-ı Osmanî olunca yani Osmanlı tahtına *bağdaş kurunca* hemen Dolmabahçe Sarayı’na koşmuş -veliahtlığı da orada geçmiştir- ve tahttan indirilinceye değin oradan çıkmamıştır.” (s. 52)

balbadem: *sf.* Çok lezzetli, tadına doyum olmaz.

“Son yıllara değin ulaşan bu ayva çok yumuşak ve *balbademdir*.” (s. 22)

başı tütsülü olmak: *dey.* Uyuşturucu madde almış veya alkol içmiş olmak.

“*Başı da tütsülü olduğu* için padişah sandalına bütün zehrini boşaltır.” (s. 398)

böyleleyin: *sf.* Bunun gibi, buna benzer.

“Kuşkusuz, derim kendi kendime, geçmiş günlerden birinde yandan çarklılarla Boğaz’ı geçerken bir taraça ya da bir balkoncukta, *böyleleyin* bir hatuncağız görmüş olmalıyım.” (s. 69)

bütünlük: *zf.* Tamamıyla, tamamen.

“Yüzü *bütünlük* kaparsa bunun anlamı da şu: Bir daha yüzümü görmeyeceksin, seni görmek istemiyorum, daha anlamadın mı haybeci?” (s. 230)

⁸ Birsal, ikilemeleri yazarken sözcüklerin arasına virgül, kısa çizgi işaretlerini koymuştur. Bu sözler günümüz imlasında araya bir işaret konmaksızın yazılmaktadır.

çat... çat...: Çok çabuk yer değiştiren birinin durumunu anlatan bir söz (krş. Çat orada çat burada çat kapı arkasında).

“Buna karşılık Sultan Reşat, boyuna sandalla dolaşır. *Çat* Beylerbeyi’nde *çat* Göksu’dadır.” (s. 62)

dehlenmek: Kovulmak.

“Merzifon’a *dehlenmiş* olan eski Nakip Sıddık Efendi de 1822 yılının kasım ortalarında yeniden İstanbul toprağını öper.” (s. 192)

dudak: *is.* 1. Uç, bir şeyin baş veya son noktası.

“Duvarlara ise yaldızlı büyük boy aynaları, tabloları asılmış. Pencereelerde bir *dudağı yerde bir dudağı gökte atlas perdeler.*” (s. 499)

2. Kenar, kıyı.

“Deniz *dudağında*, sütunlar üstüne oturtulan yalı, hemen hemen Tarabya’nın karşısına düşmektedir.” (s. 49)

dudak dudağa: *zf.* Birbirine degecek kadar sık ya da çok olma durumu, iç içe, dolu.

“Bahçedeki çiçekler ise herkesin ağzını sulandırır. Her yer karanfil ve gülle *dudak dudağadır.*” (s. 488)

er horoz: *zf.* Sabahın en erken vakti.

“O gün, zavallı Mismir, *er horozda* bir sandal kiralayarak, Boğaz’daki akıntılarla iki saat boğuştuktan sonra, yalıya tam vaktinde ulaştığı halde Paşa onu öğleye değin bekletmiştir.” (s. 87)

erik kurusu: *is.* Kuşku, şüphe.

“Bu işler Padişahın içindeki *erik kurusunu* depreştirmişse de, gençliğine verilerek bağışlanmıştır.” (s. 52)

evetini basmak: *dey.* Kabul etmek, onay/olur vermek.

“Konya başarısından sonra İbrahim Paşa 2 Şubat 1833’te Kütahya’yı ele geçirince, Sultan Mahmut, korkuya kapılarak bu öneriye *evetini basmış*, Rusların Sivastopol donanması da üç dört gün içinde -11 tabur piyadeyle birlikte- gelip Büyükdere önünde lengerendaz olmuştur.” (s. 455)

evetlik göstermek: *dey.* Rızalı olmak, izin vermek.

“Nedir, örümcek ağı gibi dört yanından odaya çakılmış olan nöbetçiler oraya çıkmamıza *evetlik göstermeyeceklerdir.*” (s. 5)

gönlünün patpatını artırmak: *dey.* Heyecanlandırmak; sevinç ve heyecanını artırmak.

“Bütün bunlara karşı, Moltke, yine de tahta evlere, yalılara iyisinden kesilir. Bunların dörtte üçünün pencere oluşu *gönlünün patpatını artırır.*” (s. 311)

gözlerini dağlamak: *dey.* Çok etkilemek, kendisine hayran bırakmak.

“III. Ahmet’in Filika-i Hümayunu da süslü mü süslüdür. Boğaz’dan geçerken, altın yıldızları bakır mangır bile görmemiş yoksulların *gözlerini dağlar* ki bu çağdan söz eden tarihçiler ilkin o kayığın adını anarlar.” (s. 44)

hurdalaştırmak⁹: Çok üzmemek.

“Sait, o gün her zamandan karamsardır. Tatar Güzeli Sulhiye’nin öyküsü de onu *hurdalaştırmıştır*.” (s. 348)

inceden inceden: *zf.* Yavaş yavaş.

“Gün *inceden, inceden* kavuşmaya başlar.” (s. 267)

iyisinden: *zf.* Adamakıllı, şiddetli şekilde.

“Yapımı 1855’te biten saray üç buçuk milyon altına - kimi kaynaklara göre beş milyon altına - çıkmış ve *iyisinden* hazinenin belini çökertmiştir.” (s. 51)

içine erik kurusu düşmek: *dey.* Kuşkulanmak, gerçekleşip gerçekleşmediğinden emin olunamayan bir olaydan ya da durumdan ötürü kaygılanmak.

“Bir gün, iki gün. Bizimkilerin *içine bir erik kurusu düşer*. Tevfik gerçekten mezarda mı?” (s. 430)

kambur feleğin keleşini yemek¹⁰: *dey.* Ölmek.

“Üç yıl boyunca Suriye, Konya, Adana valiliklerinde dolandıktan sonra 17 Mayıs 1880 günü Adana’da *kambur feleğin keleşini yiyecek*, Ulu Caminin bahçesine gömülecektir.” (s. 133)

kaşı gözü solmak: *dey.* Gözle görülür biçimde yıpranmak, yorgun ve bitkin düşmek.

“Her yazarın, kitabının sonunda, yaptığı işin bereketinden olarak, *kaşı gözü solar*, akli vırvır olur ve de gün gün karnı şişer.” (s. 549)

kömürlenmek: Kararmak; kötüye gitmek, kötüleşmek.

“Naime Sultan’ı sorarsanız, o da daha sonraki yıllarda, 1904 yılında yaşamının *kömürlenmeye* başladığını görecektir.” (s. 251)

kör: *sf.* Alacakaranlık, en erken.

“Sabahın o *kör* saatinde Yahya Kemal’le iki damat da yalıdadırlar.” (s. 528)

lafın dümenini şaşırmmamak: *dey.* Anlatılan konudan kopmamak, konuyu dağıtmamak.

⁹ Sel Yayıncılıktan çıkan yedinci baskıda (Birsnel, 2007: 285) “hurdalamak” şeklindedir.

¹⁰ Birsnel’de “ölmek, öldürmek” anlamına gelen çok değişik yapılar vardır. Sanatçının bu konudaki yakıştırmaları kendi başına bir yazı meydana getirecek kadar çoktur: arka üstü yatmak (s. 202), dünya ile alışverişini kesmek (s. 319), dünya urbacığını ahret urbacığı ile değiştirmek (s. 196), ecel terzisi gelip insanlara urba geçirmek (s. 2), ömür eteği kısaltmak (s. 506), rahmetullahi aleyhi olmak (s. 197), ruhunu beden yuvasından çıkarmak (s. 54), yere vermek (s. 252) gibi.

“Lafın dümenini şaşdırmamak için bu öyküyü de burada kesmemiz gerekir.” (s. 400)

lambasına üflemek: *dey.* Bir kişinin işini veya kurulu düzenini bozmak, kişiyi maddi zarara uğratmak, işini yapmasına mani olmak.

“Gelgelelim, Blaque Paşa bir gün Beyoğlu’nda oturanların *lambasına* pek fena üflemiştir. Sarah Bernhardt’ın İstiklal Caddesi’ndeki Odeon Tiyatrosu’nda - şimdiler Lüks Sineması- vereceği oyunları yasaklamıştır. (s. 232)

leyla olmak: *dey.* Sarhoş olmak.

“Bunca yol teptik, bunca insanı teraziledik, Arnavutköy meyhanelerinden birine sığınıp şöyle sırsıklam *leyla olmak* bizim de hakkımız.” (s. 312)

nedir: *bağ.* Aralarında aykırılık bulunan cümleleri bağlamaya yarayan bir söz; ama, fakat, lakin, gelgelelim.

“Daha yukarıda ise güvercinlik diyebileceğimiz bir köşk vardır. Bu da 21 basamak ister. *Nedir*, örümcek ağı gibi dört yanından odaya çakılmış olan nöbetçiler oraya çıkmamıza evetlik göstermeyeceklerdir.” (s. 5)

ne ki: *bağ.* Aralarında aykırılık bulunan cümleleri bağlamaya yarayan bir söz; ama, fakat, lakin, gelgelelim.

“Sanatçıların tuz ve ekmek hakkını gösteren III. Selim’in bu davranışına bin teşekkür postaladıktan sonra, gözlerimizi aynı yılın nisan ayına çevirmeliyiz. Çünkü o ayın on yedisi Ramazan’ın da yirmi üçüdür. Meyhaneler de -bu nasıl iş demeyin- o gün açılmıştır. *Ne ki*, bizim ilgimizi çekecek asıl ay hazirandır.” (s. 40)

ne var: *bağ.* Aralarında aykırılık bulunan cümleleri bağlamaya yarayan bir söz; ama, fakat, lakin, gelgelelim.

“Ondan iki gün sonra da yani 2 Ağustos 1792’de Bebek Bahçesi’nde Tatar Hanı adını taşıyan, bahtı tersine dönmüş, Girayzade Bahtgiray’a bir şölen çekilir. *Ne var*, o gün orada, III. Selim yerine vezirlerin en eskisi olduğu için “Şeyh-ül Vüzera” adıyla anılan Sadrazam Damat Melek Mehmet Paşa bulunur.” (s. 41)

Nuh tufanına uğramak: *dey.* Yok olmak, yerle bir olmak.

“Arnavutköy’ün tek başına, Beyoğlu’ndaki kadar -Ah, şimdi onlar da *Nuh tufanına uğramıştır*- meyhanesi olduğu söylenebilir.” (s. 314)

örneği: *ed.* Benzeri, misali, gibi.

“Evliya Çelebi de burada, geçmiş yıllarda, Bayezit Han Veli yapımı, cennet *örneği* bir gül bahçesi olduğunu söyler.” (s. 466)

pohpoha boğmak: *dey.* Yüzüne karşı çok övmek, övgüye boğmak.

“Yalı sahibi, laf olsun diye, ona gümrük gelirleri üzerine gelişigüzel sorular sorar. Bir yandan da Salim Efendi’yi *pohpoha boğmaktan* geri kalmıyordur.” (s. 193)

silme: *zf.* Baştan aşağı, tam olarak, tamamen.

“O çağlarda saraylar, konaklar, yalılar *silme* cariyedir.” (s. 73)

sineği Anka kuşu yapmak: *dey.* Bir şeyi abartarak değerli kılmak, abartılı anlatımla basit bir olayı ya da durumu üstün göstermek.

“Bundan sonrasını Refik Halit anlatsın ki, bizim burada *sineği Anka kuşu yapmadığımız* ortaya çıksın.” (s. 328)

şeker şerbet: *sf.* Çok tatlı.

“Bütün bunlar Boğaz’ın şingirini parlatır, mıngırını da ardından getirir. Ama biz artık şingiri, mıngırı kesip, bir ağaç altında *şeker-şerbet* bir uyku çekelim” (s. 44)

tepeleme: *zf.* Baştan aşağı, her yanıyla (krş. TDK, 2011: 2325; Çağbayır, 2007: 4740; Püsküllüoğlu, 2008: 1691).

“Saffet Lütfü Tozan’ın evi *tepeleme* antikadır. Yerlerde minderler, postlar... Konuklar onların üstünde.” (s. 516)

tezine: *zf.* Hemen ardından, +dan hemen sonra.

“Bu olay Sultan Mecit’in esirliği yasakladığı 1854 yılından önce geçtiği için haremağaları ‘esirciyim’ sözünün *tezine* çil yavrusu gibi dağılırlar.” (s. 182)

tiftiklenmek: Bir konu bütün yönleriyle, ayrıntılı biçimde konuşulmak.

“O çağda Çarşamba Pazarı’ndaki Murat Molla Tekkesi, Küçükmustafapaşa’da mesnevihan Hüsamet’in Efendi’nin evi, Çarşamba’da İbrahim Efendi’nin konağı neyse, bu konak da odur. Toplantılarda, başta politika olmak üzere, her şey *tiftiklenir.*” (s. 178)

yalnızlamak: Yalnız/boş bırakmak, bir yere gidip gelmeyi bırakmak.

“Edebiyatçılar Nuri Bey’in evini pek *yalnızlamazlar.* Ama oraya ozanlar kadar, musikiciler de dolur.” (s. 410)

yüzü sirke satmak: *dey.* Yüzünden hoşnut olmadığı anlaşılacak, asık yüzlü olmak (krş. Parlatur, 2008: 946).

“Recai Efendi’nin *yüzü* iyiden iyiye *sirke satmaya* geçmiştir.” (s. 398)

zarpadak: *zf.* Düşünmeden, hazırlıksız olarak, aniden (krş. Ayverdi, 2005: 3478; Püsküllüoğlu, 2008: 1920; TDK, 2009: 4381).

“Bu da yetmiyormuşçasına II. Mahmut’un aklına *zarpadak* girerek onu Ziba Hanım’ın büyücü olduğuna inandırır.” (s. 549)

Sonuç

Şiir, roman, hikâye, deneme gibi edebî türlerde zengin bir hacme sahip olan Türk edebiyatı, “sanatçı sözlükleri” hazırlamaya elverişli birçok şair ve yazara da sahiptir. Salâh Birsal bu isimlerin başında gelmektedir. Birsal’i konu alan bir sözlük; onun yakıştırdığı, ürettiği, halk ağzına yönelmek suretiyle yok olmaktan kurtardığı, çeşitli anlamlar yüklediği onlarca sözcük ve deyimlerin güncel sözlüklere kazandırılmasını sağlayacaktır. Böyle bir sözlük, son asırda ciddi değişiklikler yaşayan Türkiye Türkçesinin tarihine de tanıklık edecektir. Bu, ivedilikle yapılması

gereken bir çalışma olarak araştırıcıların ve ilgili kurumların önünde durmaktadır. Sanatçının *Boğaziçi Şingir Mingir* adlı eseri üzerinde yapılan bu inceleme neticesinde, Salâh Birsal'e özgü olduğu görülen 44 söz belirlenmiştir. Birsal'in incelenmeyi bekleyen altmış bir eseri daha olduğu dikkate alındığında "Salâh Bey Sözlüğü"nin hazırlanmasına neden ihtiyaç duyulduğu daha net anlaşılacaktır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- akt. : Aktaran
bağ. : Bağlaç
bk. : Bakınız
bs. : Basım, Baskı
dey. : Deyim
ed. : Edat
is. : İsim
krş : Karşılaştırınız
s. : Sayfa
S : Sayı
sf. : Sıfat
TDK : Türk Dil Kurumu
TS : Türkçe Sözlük
zf. : Zarf

AKALIN, Şükrü Halûk (2008). *Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk*, Ankara: TDK Yayınları.

AKGÜL, Leyla (2014). *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*, Genişletilmiş 2. bs., Ankara: La Kitap Yayınları.

AKSAN, Doğan (2000). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, 1. Cilt, 2. bs., Ankara: TDK Yayınları.

AKPINAR, Gamze (2017). *Salâh Birsal'in "Salâh Bey Tarihi" Serisi Olarak Yayımlanan Kitaplarında Kültür ve Edebiyat Unsurları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

ALBAYRAK, Nurettin (2014). *Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- ALBAYRAK, Nurettin (2015). “Gönül Çalab’ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü’ne Saldırı”, *Türk Dili*, S 760 (Nisan 2015), s. 94-101.
- ALTINKAYNAK, Hikmet (2008). *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul: Doğan Kitap.
- AYDOĞAN, Samet (2019). *Tezkiretü’l-Bünyan’ın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYVERDİ, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- BİRSEL, Salâh (1980). *Boğaziçi Şingir Mingir*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- BİRSEL, Salâh (2011). *Boğaziçi Şingir Mingir*, 7. bs., İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇELİK, Abdullah (2003). *Salah Bey Kitabı*, Şanlıurfa: Yom Yayınları.
- ÇOLPAN, Yılmaz (1963). *Ataç’ın Sözcükleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- DEVELİ, Hayati (2015). “Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü’ne Dair/Derviş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme”, *Türk Dili*, S 757 (Ocak 2015), s. 83-94.
- EMİNOĞLU, Emin (2010). *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Sivas: Asitan Yayınevi
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2009). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 7. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARATAŞ, Turan (2015). “Can Kuşunu Uçurmak”, *Yaza/bilmek*, Ankara: Edebiyat Ortamı Yayınları.
- NECATİGİL, Behçet (2007). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 24. bs., İstanbul: Varlık Yayınları.
- ÖZTÜRK, Furkan (2007). *Baki Divanı Sözlüğü* (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PARLATIR, İsmail (2008). *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü-II: Deyimler*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2006). *Yaşar Kemal Sözlüğü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2008). *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Can Yayınları.
- SOYLU, Sıtkı (1997). *Örnekmeli - Açıklamalı Karacaoğlan Sözlüğü*, İçel: İçel Valiliği Yayınları.
- ŞANLI, Cevdet (2010). *Safahat Sözlüğü*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Derleme Sözlüğü*, 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.

- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*, 11. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- UYSAL, İdris Nebi (2015). “Salâh Birsal’ın Şingir Mıngır Sözcüklerinden Türkçe Sözlük’e Katkılar”, *Turkish Studies*, Volume 10/16 Fall 2015, s. 1113-1128.
- UYSAL, İdris Nebi (2016a). “Salâh Birsal’ın Şingir Mıngır Sözcükleri: Deyimler”, *Millî Eğitim*, S 210, s. 563-575.
- UYSAL, İdris Nebi (2016b). “Türkçe Sözlük İçin Katkılar”, *Türk Dili*, S 779, s. 88-94.
- UYSAL, İdris Nebi (2018a). “Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük’e Tanık Olarak Katkılar”, *Türk Dili*, S 793, s. 39-46.
- UYSAL, İdris Nebi (2018b). “Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal’ın Türkçe Sözlük’e Tanık Olarak Katkıları”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 22, s. 109-121.
- ÜLKER, Süreyya (1991). *Gökalp’in Sözcükleri*, İstanbul.
- YİĞİT, Ahmet Selman (2018). *Nâbî Divanı Sözlüğü* (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

LÜTFULLAH B. EBÎ YÛSUF EL-HALÎMÎ'NİN İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ FARŞÇA- TÜRKÇE MANZUM VE MENSUR SÖZLÜK NÜSHALARI*

Adem UZUN**

Özet

XV. yüzyılın önemli müelliflerinden biri olan Lütfullah Halîmî, Amasya'da doğup büyümüş, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) döneminde kadılık görevinde bulunmuş ve Türkçe, Farsça ve Arapçayı çok iyi bilen bir âlimdir. Akâid, tefsir, fıkıh, tıp ve edebiyat gibi alanlara vukufiyetinin yanında Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinde sözlük yazacak kadar da iyi bir dilcidir. Özellikle *Bahru'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî* adlı eserler, Halîmî'nin en önemli Farsça-Türkçe sözlükleridir.

Manzum olarak kaleme alınan *Bahru'l-garâyib* az sayıda istinsah edilmişken mensur ve alfabetik olarak yazılan *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî*, hocalar ve öğrenciler tarafından sıkça kullanıldığından çok sayıda istinsah edilmiş ve nüshaları geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Yukarıda söz konusu olan eserlerin İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshaları birbirlerine benzer olmaları dolayısıyla hatalı olarak veritabanlarına aynı adlarla kaydedilmiştir.

Bu üç eserin, özellikle de *Lügat-i Halîmî*'nin yazma nüshalarının çok olması nedeniyle bölgesel bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın İstanbul'la sınırlı tutulması, yazma nüshaların burada çok fazla olması noktasında belirleyici olmuştur. Bu makalede kütüphanelerde veritabanlarına adları sehven yanlış kaydedilen nüshaların hangileri olduğu tespit edilmeye çalışılmış ve içerikleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Lütfullah Halîmî, Halîmî, Sözlük, *Bahru'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî*.

LÜTFULLAH B. EBÎ YÛSUF EL-HALÎMÎ'S PERSIAN-TURKISH DICTIONARY MANUSCRIPTS IN VERSE AND PROSE IN THE LIBRARIES OF ISTANBUL

Abstract

Lütfullah Halîmî, one of the most important writers of the 16th century, was born and raised in Amasya and served as a judge at the era of Fatih Sultan Mehmed and Bayezid II and was proficient Turkish, Persian and Arabic languages. He was a linguist, who was proficient enough to write dictionaries in Turkish, Persian and Arabic languages, and was adept at akâid, tafsir, fiqh, medicine and literature. Especially *Bahru'l-garâyib*, *Nisârü'l-emlak* and *Lügat-i Halîmî* are the most important Persian-Turkish dictionaries of Halîmî.

* Bu makale, 30-31 Ekim 2017 tarihinde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi tarafından düzenlenen "Uluslararası Ortadoğu Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat)"inde sunulan bildiriden genişletilerek hazırlanmıştır.

** Dr., Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

e-posta: ademuzunsmc@gmail.com

While *Bahru'l-garâyib* was written in verse and copied less, *Nisârü'l-mülk* and *Lügat-i Halîmî* were written in prose and prepared alphabetically, numerous copies were made by students and lecturers for the need for frequent use and these copies were widely spread which led to errors and mistakes in various manuscripts. It is noticed that the different manuscripts of these works in the libraries of İstanbul are registered incorrectly within the same name. It is aimed in this study to determine which manuscripts are the works of Halîmî and which manuscripts are wrongly registered in the libraries.

A regional study was conducted due to the high number of manuscripts of these three works, especially the *Lügat-i Halîmî*. The limitation of the study to İstanbul was decisive for the fact that the manuscripts were outnumbered in the libraries of the city. As a result, it is aimed to find out which copies were wrongly recorded in the databases of libraries and to share information about their contents.

Keywords: Lütfullah Halîmî, Halîmî, Dictionary, *Bahru'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî*.

Giriş

Lütfullah Halîmî XV. yüzyıl müelliflerindedir. Kaynaklarda hayatı hakkında ne yazık ki fazla bilgi bulunmamaktadır. Ona değinen eserler sınırlı olduğu gibi hakkında verilen bilgiler de kısıtlıdır. Biyografik eserlerde ailesinin Sivaslı olduğu, kendisinin Amasya'da doğup büyüdüğü belirtilmektedir¹. Adı, yazma nüshalarında bazen kısaca “Lütfullah” ya da “Halîmî” şeklinde, bazen de “Lütfullah b. Ebî Yûsuf el-Halîmî” şeklinde geçmektedir. Kütüphane kayıtlarında yaşadığı şehir de belirtilerek “Lütfullah b. Ebî Yûsuf el-Halîmî el-Amasî” şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Burada diğer Halîmî isimli yazarlarla karıştırılmaması için isminin sonuna “el-Amasî” nisbesi getirilmiştir². Eserlerinden de anlaşıldığı üzere yazar, ad olarak “Lütfullah b. Ebî Yûsuf el-Halîmî” künyesini, mahlas olarak da “Halîmî”yi kullanmıştır³.

Halîmî'nin *Bahru'l-garâyib*⁴, *Nisârü'l-mülk*⁵ ve *Lügat-i Halîmî* adlı eserleri incelendiğinde, bir dil bilimci ve sözlük bilimci olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat eserlerinin tamamı değerlendirildiğinde Halîmî'nin, sadece dil bilimci ve sözlük bilimci olarak değil aynı zamanda gramer konusunda da derin bir vukufiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra edebiyat ve özellikle lügat, edebî sanatlar, tarih, astroloji, tıp, fıkıh ve akaid gibi çeşitli konularda bilgi sahibidir. Bu bağlamda aydın bir âlim olarak anılması uygundur. Çünkü eserleri genel olarak incelendiğinde, Halîmî'nin çeşitli alanlarda mahir olduğu, çoğu konuda kalem gücünü göstermekte zorluk çekmediği görülmektedir.

Halîmî'nin eserleri konu bazında ve kronolojik olarak değerlendirildiğinde, ilk başta Farsça-Türkçe sözlükler, daha sonra tıp hakkında *Gülşen-i zîbâ* adlı Farsça

¹, Veli Behçet Kurdoğlu, *Şair Tabibler*, İstanbul 1967, s. 86; Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000, I, 273.

² Halîmî'nin hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. Adem Uzun, *Lügat-i Halîmî (İnceleme Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2005. s. 1-31.

³ Bu çalışmada metin içerisinde yazar ve müellif ile birlikte “Halîmî” mahlası da kullanılacaktır.

⁴ Mustafa Erkan, “Bahrül-garâib”, *DİA*, IX, s. 513-514.

⁵ Ayrıca yazar tarafından *Bahru'l-garâyib* ve *Nisârü'l-mülk* adlı eserlerle ilgili yapılan çalışmalar tamamlanmış olup yayımlanmak üzeredir.

manzum bir sözlük ve devamla *Musarrihatü'l-esmâ* adlı isimler sözlüğü, akaid, Kur'an tercümesi ile küçük manzum sözlük, mûsiki, tövbe ve cinas, teşbih, mecaz kaidelerini içeren risaleler⁶ gelmektedir. Halîmî, eserleri açısından değerlendirildiğinde Türkçe, Farsça ve Arapçaya vukufiyeti ile öne çıkan bir müelliftir. Halîmî'nin edebiyat dışında Kur'an tefsiri, akaid, feraiz ve dini konularda eserler telif etmesi din bilgini/âlimi olduğunu da göstermektedir⁷.

Lügat bağlamından bakıldığında, Halîmî'nin sözlük alanındaki çalışmalarının günümüz dünyasına ışık tuttuğu ve bu alanda yeni usullerin önünü açtığı ve sonraki çalışmalara kaynaklık yaptığı reddedilemez bir gerçektir. Bu itibarla kendi döneminden sonraki çalışmalara kaynak teşkil etmesinin yanı sıra, önceki çalışmalardan da oldukça faydalandığı ve örnek aldığı çalışmaların olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Özellikle Farsça-Türkçe manzum olarak yazdığı *Bahru'l-garâyib*'in dönemin bilim dünyasına katkısı, bu eserin açıklaması olarak yazdığı *Lügat-i Halîmî* giriş kısmındaki şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

... و بعد جنین می گوید ... لطف الله بن ابی یوسف الحلیمی ... که چون بهر ضبط
زبان ملاحظت کتاب جامع و پر لطافت بر رشتة نظام کشیده بودم و به انواع قوانین و لطایف
آراییده و بنام بحر الغرایب اشتہار داشته و هر کسی بر وی دستی افراشته اما در مشکلاتش
که متردد گشتند بر سوی فقیر و حقیر متردد گشتند. پس بر حرص و نیاز ایشان رافتی بردم.
و قصد توضیح این کتاب کردم و شرح او را بر دو دفتر تقسیم کردم و در هر دفتری صد
هزاران فواید تعلیم و الله الحکیم العلیم .

“...Güzellik dilini kayıt altına almak için çoğu incelikleri içeren bir kitap nazmetmiş, türlü kurallar ve latifelerle bezemiştim ve bu kitap *Bahru'l-garâyib* adıyla ün kazanmıştı. Her kes o kitaba rağbet etmişti. Fakat çözemedikleri müşküller hususunda bu fakir ve hakir bendenize başvurmuşlardı. Bu durum karşısında onların ısrarlı isteklerini kıramadım ve bu kitabı izah etmeye karar verdim. Şerhini de iki defterde açıkladım; her defterde yüz binlerce faydalı bilgi öğrettim -şüphesiz Allah hakimdir ve çok bilendir-⁸.”

İleride daha geniş şekilde bahsedeceğimiz üzere Halîmî, Farsça-Türkçe sözlük alanında 3 eser kaleme almıştır. Bunlardan birincisi manzum *Bahru'l-garâyib*, ikincisi bugünkü cep sözlüğü karşılığında kısa açıklamalı mensur *Nisârü'l-mülk* ve üçüncüsü doğruluğunda şüphe olmayan kelimelere şevahit⁹ beyit getirmek suretiyle oluşturulan mensur *Lügat-i Halîmî*'dir.

⁶ Halîmî'nin risaleler içerisinde yer alan *Tuhfe-i mukaddimetü'l-lüga* adlı küçük manzum Farsça-Türkçe sözlük, muamma ve cinas, teşbih ve mecaz konularındaki risaleleriyle ilgili yayınlar yapılmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Irmak Kaçar, "Lutfullah Halîmî'nin Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga", *Journal of Turkish Language and Literature*, S 2, 2017, s. 131-146; Necip Fazıl Duru, "Lütfullah Halîmî b. Ebî Yûsuf'un Bahru'l-Garâyib Adlı Eserinde Muamma Bahsi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 25, 2011, s. 109-138; Muhittin Eliaçık, "Lutfullah Halîmî'nin Tecnis, Mecaz ve Teşbihler Üzerine Risalesi", *İdil*, S 8, 2013, s. 52-64.

⁷ Mustafa Erkan, "Halîmî, Lutfullah", *DİA*, XV. 341.

⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa nu. 2634, vr. 1^b.

⁹ Şevahit, "örnekler" anlamına gelmektedir. Sözlüklerde kelimenin anlamının doğruluğunu belirtmek için örnek beyitler getirilir. Böylece kelimenin anlamı doğrulanmış olur. Bu usul daha çok

Halîmî'nin yukarıda adı geçen sözlükleri, özellikle de mensur ve alfabetik olarak hazırlanan *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî*, daha sonraki dönemlerde hocalar ve öğrenciler tarafından sıkça kullanılmış ve çokça istinsah/kopya edilmiştir. Bu eserler içerisinde *Lügat-i Halîmî*, en çok kopya edilenlerdendir. Bu duruma *Lügat-i Halîmî* üzerine yapılan doktora çalışmasında şahit olunmuştur¹⁰. Bunun üzerine bir kütüphane taraması yapılmasına karar verilmiş; nüshaların çok olması nedeniyle taramaya öncelikle İstanbul kütüphanelerinden başlanılmıştır. Bu kütüphaneler arasında Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yazma Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye ile Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler koleksiyonu bulunmaktadır. Neticede Lütfullah Halîmî'nin *Bahrü'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî* adlı eserleriyle ilgili kütüphanelerdeki kayıtlarda farklı bilgilerle karşılaşılmıştır. Bu farklılıkların ve yanlış bilgilerin giderilmesi amacıyla bu çalışmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. İstanbul kütüphanelerinde bulunan eser nüshalarının tespiti, bu nüshaların içerik yönünden belirlenmesi ve hangi el yazma nüshanın hangi esere ait olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir. Neticede Halîmî'nin hem *Bahrü'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî* adlı eserleri tanınmış ve hem de kütüphanelerde kayıtlara göre aramadaki sorunlar ortadan kalkmış olacaktır. Şimdi bu eser nüshalarıyla ilgili yapılan çalışmalar, ayrı başlıklar hâlinde aşağıda verilecektir.

1. Bahru'l-garâyib

Halîmî tarafından yazılan *Bahrü'l-garâyib*, XV. yüzyılda Anadolu'da yazılan sözlüklerin en önemlilerinden biri olup müellifin Farsça-Türkçe manzum olarak yazdığı ilk sözlüğün adıdır¹¹.

Aşağıda açıklanacağı üzere Halîmî, *Bahrü'l-garâyib*'i iki bölüm/kısım hâlinde düzenlemiştir. Birinci kısım, isimleri kapsayan 19 kıta ile takvim, özel gün, ay, burç ve edebiyat vb. bilgileri içeren 16 alt başlıktan oluşur. İkinci kısım ise Farsça masterlarla başlayıp 4 kıta ve 6 rubaiyi kapsar ve bu kısım bazı genel gramer kuralların yer aldığı bölümle son bulur.

Müellifin esere *Bahrü'l-garâyib* adını verdiği, Süleymaniye Kütüphanesinde Esad Efendi bölümü numara 3281 ve İzmir bölümü numara 681'de kayıtlı yazmalardaki mukaddimeden anlaşılmaktadır. Esad Efendi bölümünde “... نام او بحر الغرایب کرده ام...” (Adını *Bahrü'l-garâyib* koydum...)” şeklinde, İzmir bölümünde ise “... بهر او بحر الغایب گفته نام...” (Onun için adına *Bahrü'l-garâyib* denildi...)” şeklinde geçmektedir.

Farslarda kullanılmıştır. Daha sonra sözlükçülükte kullanılmaya başlanmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara 2016, s. 35-36.

¹⁰ Bu doktora çalışması, daha sonra Türk Dil Kurumu tarafından 2013 yılında *Lügat-i Halîmî* adıyla Ankara'da yayımlanmıştır.

¹¹ Mustafa Erkan, “Bahrül-garâib”, *DİA*, IX, s. 513-514. Bu makalede M. Erkan, *Bahrü'l-garâyib*'in açıklaması olarak yazılan *Lügat-i Halîmî*'yi tanıtmıştır. Ayrıca bk. Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara 2016, s. 94-100.

Halîmî, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi numara 3281’de kayıtlı yazmadaki “شد ز هجرت هشتصدو پنجاه سال// تا بتحریر آمد این نظم لال” (Bu inciler dizini hicretin 850’nci yılında yazıldı...)” ifadede eserin yazılış tarihini açık olarak belirtmiştir. Fakat Süleymaniye Kütüphanesi İzmir bölümü numara 681’de kayıtlı yazmadaki mukaddimede eserin yazılma tarihini belirten beyit yoktur. Muhtemelen müstensih tarafından atlanmıştır.

Yukarıda adı geçen kütüphanede kayıtlı nüshanın mukaddimesinden anlaşıldığına göre Halîmî, çevresinin ısrarı üzerine bir sözlük hazırlamayı düşünmüş, bunun üzerine Abdulhamîd-i Sivâsî’nin *Lüccetü’l-‘Acem min lügati’l-Furs* adlı eserini geniş şekilde yeniden düzenlemeye başlamıştır. Halîmî, Abdulhamîd-i Sivâsî’nin sözlüğüne eklediği kelimelerle oluşan bu yeni lügatin çok hacimli olduğunu görmüş ve Abdulhamîd-i Sivâsî’nin *Lücce*’sinin, bu yeni lügat karşısında çerçöp vaziyeti aldığını söylemiştir.

Ayrıca Halîmî, sözlük bölümünün daha kolay ezberlenebilmesi amacıyla *Bahru’l-garâyib*’i manzum olarak kaleme almış; biri isimlerin açıklaması diğeri de masterların çekimi olmak üzere iki kısım şeklinde tertip etmiş ve eserine *Bahru’l-garâyib* adını vermiştir¹².

Genellikle bu eser, *Bahru’l-garâyib*’in şerhi olan *Lügat-i Halîmî* ile birlikte anıldığından kayıtlarda *Bahru’l-garâyib (Lügat-i Halîmî)* şeklinde geçmektedir. Bu itibarla İstanbul kütüphanelerinde *Bahru’l-garâyib* ile ilgili yazma nüshalar çok fazla değildir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler koleksiyonunda eserin nüshası bulunmamaktadır. Burada bulunan yazmalar, Halîmî’nin diğer eserleri olan *Nisârü’l-mülk* ile *Lügat-i Halîmî*’den istinsah edilen nüshalardır. Bu nüshaların da çoğu *Lügat-i Halîmî*’nin yazma nüshalarıdır. İstanbul kütüphanelerinde *Nisârü’l-mülk*’ün yazma nüshası ise yok denecek kadar azdır.

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yazma Eserler Kütüphanesi numara 1898’de kayıtlı Halîmî’ye ait *Manzum Lügat-i Halîmî* adlı Farsça-Türkçe sözlük ise Halîmî’nin *Bahru’l-garâyib* adlı sözlüğünün ikinci kısmından bir bölümdür. Bu bölüm, diğer nüshalarda da var olan 4 kıta ve 6 rubaiden oluşmaktadır. Toplamı ise 6 yapaktır. Bu yazma nüsha, ikinci kısmın tamamı dahi değildir. Muhtemelen diğer yapraklar eksik ya da kaybolmuştur.

Ayrıca yine Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü numara 382’de kayıtlı ve *Bahru’l-garâyib* adlı yazma da Halîmî’nin *Bahru’l-garâyib* adlı eserinin nüshası değildir. Bu yazma, *Bahru’l-garâyib*’in açıklaması olan *Lügat-i Halîmî*’dir. Çünkü bu eser, kütüphanelerde bazen *Bahru’l-garâyib (Lügat-i Halîmî)*, bazen *İzâh-ı bahru’l-garâyib*, *Tavzîh-i bahru’l-garâyib*, *Şerh-i bahru’l-garâyib* ya da *Tercüme-i bahru’l-garâyib* ve bazen de *Lügat-i Halîmî* adıyla kayıtlara geçmiştir.

¹² Bu yazma nüshanın sonunda (vr. 99b) “Bu kitap 14 Zilkade 778’de İstanbul’da benim hocam zamanın Hipokrat’ı Yaküb el-Hakîm el-Muhtedî (öl. 889h)’nin evinde bitti” şeklinde bir ibare vardır. Bu ibaredeki tarih hatalı olmalı ve muhtemelen doğrusu 878 olmalıdır.

Yine Süleymaniye ve Beyazıd kütüphanelerinde aşağıdaki tabloda bilgileri verilen yazmalar her ne kadar *Bahru'l-garâyib* adıyla kaydedilmişse de bu nüshalar *Lügat-i Halîmî*'dir.

S	Bölüm Adı	Numarası	Adı
1	Laleli	3555	<i>Bahru'l-garâyib</i>
2	Bağdatlı Vehbi	1923	<i>Bahru'l-garâyib</i>
3	Carullah	2038	<i>Bahru'l-garâyib</i>
4	Erzincan	89	<i>Bahru'l-garâyib</i>
5	Hacı Mahmud Efendi	5443	<i>Bahru'l-garâyib</i>
6	İsmihan Sultan	423	<i>Bahru'l-garâyib</i>
7	İzmir	517	<i>Bahru'l-garâyib</i>
8	İzmir	643	<i>Bahru'l-garâyib</i>
9	Reşid Efendi	972	<i>Bahru'l-garâyib</i>
10	Beyazıd	6894	<i>Bahru'l-garâyib</i>
11	Beyazıd	6920	<i>Bahru'l-garâyib</i>
12	Beyazıd	6943	<i>Bahru'l-garâyib</i>

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yazma Eserler Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler koleksiyonunda bu eserin bir bütün olarak yazma nüshası ya da nüshaları bulunmamaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesinde ise Halîmî'nin *Bahru'l-garâyib* adlı eserinden iki tane el yazma nüsha bulunmaktadır. Bunlardan biri Esad Efendi bölümü numara 3281'de, diğeri de İzmir bölümü numara 681'de kayıtlıdır.

Bu yazmalarla ilgili genel fiziksel özellikler aşağıda verilmiştir.

S.	Ktp. Adı	Bölümü	Nu.	vr.	st.	Y. Alanı	Yazı Tipi	İstinsah T. h/m
1	Süleymaniye	Esad Efendi	3281	99	11	100x55	Nesih	976/

2	Süleymaniye	İzmir	681	87	11	120x80	Nesih	-
---	-------------	-------	-----	----	----	--------	-------	---

Süleymaniye Kütüphanesindeki bu nüshaların yazar ve eser adlarıyla ilgili bilgiler kayıtlarda şöyle yer almaktadır:

S.	Demirbaş Nu.	Eser Adı	Yazar Adı.
1	3281	<i>Bahru'l-garâyib</i>	Lütfullah b. Yusuf b. Abdulhalim el-Amasi Halîmî
2	681	<i>Bahru'l-garâyib</i>	Lütfullah b. Yusuf b. Abdulhalim el-Amasi Halîmî

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Süleymaniye Kütüphanesinde kayıtlı bu yazma nüshalar doğru tasnif edilmiştir. Fakat Halîmî'nin bu eserin yazma nüshalarının doğru tespit edilmiş olması, diğer eserlerin yazma nüshalarının da doğru tespit edildiği anlamına gelmiyor. Çünkü ilerde de anlatılacağı üzere bazı eserlerin yazmaları kayıtlara farklı adlarla geçmiştir. Bu itibarla araştırmacılar için eser nüshalarının içeriği görülmeden kütüphane kayıtlarına göre nüsha talep etmeleri yanlışlıklara sebep olacaktır.

Aşağıda İstanbul, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde *Bahru'l-garâyib*'in yazma nüshaların içeriğiyle ilgili bilgilere yer verilecektir.

1.1. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Numara 3281

Bu yazma nüsha, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi numara 3281'de kayıtlıdır. Nüsha, 100x55 yazım alanı, 11 satır ve 99 varak olarak nesih hattıyla 976/1568-69 tarihinde Fazlullah b. Yunus Hoca b. Muhammed el-Müderri tarafından istinsah edilmiştir¹³. Kütüphanedeki kayıta hem yazar adı hem de eser adı doğru tasnif edilmiştir.

Yazma nüshanın 0^b ile 4^b sayfaları arasında Farsça mukaddime bulunmaktadır. Mukaddime “بسمك اللهم فتاح القلوب (Senin adınla başlarım, ey Allahım! Ey kalpleri açan...)” mısrası ile başlıyor ve “وهو نعم النافع نعم المعين (O ne kadar çok fayda sağlayan ve ne güzel yardımcıdır.)” mısrası ile bitiyor. Mukaddimenin ilk sayfası, aynı müstensihin kaleminden çıkmamış, başka biri tarafından eklenmiş gibi durmaktadır. Muhtemelen bu ilk sayfa başka biri tarafından yazılmıştır. Mukaddimedede yazar, eserin adını, tarihini, yazılma nedenini, kullanım özelliklerini, nereden faydalandığını ve kaç kısımdan ibaret olduğunu anlatmaktadır.

Nüsha içerisindeki ana başlık veya alt başlıklarda renkli mürekkep kullanılmamıştır. Fakat başlıkların tamamı Arapça yazılmıştır. Ana başlıkta kısım, alt başlıkta kıta ifadesi yer almıştır.

¹³ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Nu. 3281, s. 99.

Yukarıda da ifade edildiği üzere eser iki kısım hâlinde düzenlemiştir. Birinci kısım 19 kıta ve 16 farklı başlıktan oluşturulmuştur. 19'uncu kıtanın sonunda 69^b-2'de “ختم اولد براده قسم اسما” (Hatm oldu burada kısım-1 esmâ) mısrası mevcuttur. Buraya kadar metin, Türkçe olup buradan itibaren ikinci kısmın birinci kıtasına kadar Farsça'dır.

İkinci kısım Farsça fiillerin mastarlarını içermektedir. Bu kısım 4 kıta ve 6 rubai başlığından oluşmaktadır ve Türkçe'dir. Bundan sonraki “Genel olarak mastardan türeme yoluyla yapılan örnekler” başlığı ise Farsça'dır. Son olarak da düzyazı şeklinde “پرستیدن” (perestîden) kelimesinin mastar ve diğer zamanlarda çekimi ile birlikte benzer fiil çekim örnekleri mevcuttur.

Yazma nüshaların konu başlıklarındaki beyit sayılarında farklılıklar görülmektedir. Bu yazma nüshada, birinci kısımda 807 ve ikinci kısımda 137 olmak üzere toplam 944 beyit vardır. Bu sayıların başlıklara göre dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Numara 3281				
Ana Başlık	Alt Başlık	Başlık Konusu (Bahirler)	Beyt s.	Toplam Beyt
1. Kısım	1. K1ta	Muzâri, ahzeb	53	695
	2. K1ta	Hezec, müseddes, mahzûf	48	
	3. K1ta	Remel, maksûr, evzân-ı Acem	31	
	4. K1ta	Hafif, mahbûn, mahzûf	59	
	5. K1ta	Remel, mahbûn, maksûr	65	
	6. K1ta	Hezec, ahreb, mahzûf, mekfûf	40	
	7. K1ta	Müstezâd	22	
	8. K1ta	Hafif, maksûr, terci-i bend	103	
	9. K1ta	Müctes, mahbûn, mahzûf	33	
	10. K1ta	Hezec, ahreb	23	
	11. K1ta	Mütekârib, sâlim	20	
	12. K1ta	Recez	17	

13. K1ta	Mütekârib, mahzûf	42	112
14. K1ta	Hezec, sâlim	22	
15. K1ta	Muzâri, ahzeb	27	
16. K1ta	Recez, sâlim	21	
17. K1ta	Münserih, metvî	15	
18. K1ta	Müctes, mahbûn, mahzûf	33	
19. K1ta	Hezec, müseddes	21	
	Rum ay adları ve gün sayıları	6	
	Eski Farsçada Fars ve Celâlî aylar-mevsimler	3	
	Hamse-i müsterka adları	2	
	Fars ay ve gün adları	5	
	Yedi yıldız ve on iki burç adları	2	
	Güneş takvimine göre burçların gün sayıları	2	
	Güneş yılına ait özel zamanlar	16	
	Hz. Musa (a.s.)'nın sakındığı günler	4	
	Arabi ayların ilk günleri	4	
	Yedi cinas	13	
	Yedi teşbih	8	
	Muamma kuralları	16	
	Muamma bahsindeki hesaplama terimleri	6	
	Sayıların çarpımı	8	
	Gizli sayıları açığa çıkarma	5	
	Özelliklerine (Mahreçlerine) göre harflerin kısımları	12	

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Numara 3281				
Ana Başlık	Alt Başlık	Başlık Konusu (Bahirler)	Beyt s.	Toplam Beyt
2. Kısım	1. Kıta	Hezec, müsemmen, sâlim	34	137
	2. Kıta	Muzâri, ahreb ve musammât kaidesi	22	
	3. Kıta	Remel, mahbûn, maksûr	24	
	4. Kıta	Hezec, müseddes	15	
	Rubai	Remel, müseddes, mahbûn, mahzûf	2	
	Rubai	Hezec, müseddes, mahzûf	2	
	Rubai	Müctes, mahbûn	2	
	Rubai	Hezec, müseddes, mahzûf	2	
	Rubai	Hezec, müseddes	2	
	Rubai	Hezec, müseddes, mahzûf	2	
	Genel olarak mastarlardan türetme yoluyla yapılan örnekler		30	
	Nesir şeklinde mastar çekimi çeşitliliğine örnekler		Nesir	
	Mastar, mazi, hal, müstakbel, emirler, ism-i fail ve meful		Nesir	
	Fiillerden benzer çekim örnekleri		Nesir	
Toplam Beyt			944	Beyt

1.2. Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Numara 681

Bu nüshadaki Farsça mukaddime, 1^a ile 3^a-10 sayfa arasında bulunmaktadır. Mukaddime “اكتساب علم و آدابست فرض... (İlim ve edep öğrenmek farzdır...)” mısrası ile başlıyor ve “مفعول فاعلاتن اخرب مضارع الحق” (Mefûlu fâilâtün ahreb, muzari el-hak.)” mısrası ile bitiyor. Bu nüshanın ilk sayfası da muhtemelen kopmuş ya da

yıpranmıştır. Başlık olmadan ve doğrudan yukarıda verilen mısra ile başlıyor ve devam ediyor. Mukaddimede yazar, eserin adını, yazılma sebebini, kullanım özelliklerini, nereden faydalandığını ve kaç kısımdan ibaret olduğunu ve dönemin şehzadesi II. Bayezid'e yaptığı övgüden bahsetmektedir.

Nüsha içerisinde başlıklarda kırmızı renkli mürekkep kullanılmıştır. Bu başlıklar, manzum olarak verilmiştir. Metin içerisinde Arapça bir cümleye rastlanılmaz. Sadece son bölümdeki örneklerde “ومنها” şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmış satır başlarını belirten Arapça ifadeler vardır.

Birinci kısım bahirlerden oluşmuştur. Buradaki başlıklar, birinci kısım, birinci, ikinci, üçüncü kıta vb. başlık şeklinde oluşturulmamıştır. Sadece kırmızı renkli mürekkeple bahirler manzum olarak birbirinden ayrıştırılmıştır. Birinci kısımdan olan isimler kısmı bitirildikten sonra diğer konu başlıkları da kırmızı mürekkeple manzum olarak düzenlenmiştir.

İkinci kısım, 63^a da “شروع قسم ثانی در مصادر بر تصرفها” (İkinci kısım mastarların çekimi...)” şeklinde kırmızı mürekkepli yazı ile başlıyor. Bu kısımda da başlıklar genellikle manzum olarak oluşturuluyor. Son olarak da düz yazı şeklinde “دانستن” (dânisten)” kelimesinin mastar ve diğer zamanlarda çekimi ile birlikte benzer fiil çekim örnekleri mevcut olup fiillerin hâl/muzari çekimi yapılarak bitiriliyor. Ferağ kaydında sadece tamamlandığına dair bir bilgi var. Müstensih ve istinsah tarihi ile ilgili bilgi mevcut değildir. Son 4 sayfada not olarak, Türkçe ve Farsça beyitler yazılmıştır.

1.3. Topkapı Sarayı Yazma Eser Kütüphanesi R. 1898

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yazma Eserler Kütüphanesi numara 1898'de kayıtlı Halîmî'ye ait *Manzum Lügat-i Halîmî* adlı Farsça-Türkçe sözlük ise Halîmî'nin *Bahru'l-garâyib* adlı sözlüğünün ikinci kısmından bir bölümdür. Bu nüsha, ikinci kısımdan olan 4 kıta ve 6 rubaiden (alt başlıktan) oluşmaktadır. Toplamı ise 6 yapraktır. Bu yazma nüsha, ikinci kısmın tamamı dahi değildir. Muhtemelen diğer yapraklar eksik ya da kaybolmuştur.

Buradaki mevcut yazma nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi numara 3281'de kayıtlı yazma ile benzerlikler taşımaktadır. Nüsha “هذا كتاب لغت حلیمی رحمة” ile başlayıp besmeleden sonra “القطعة الاولى فی بحر الهزج المثلث السالم” şeklinde devam ediyor. Başlıklar burada da Arapça olarak yazılmıştır.

Toplamda 6 yapraktan oluşan bu yazma nüshadaki beyit sayısı 107'dir. Bu beyit sayılarının konulara göre dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Topkapı Sarayı Yazma Eser Kütüphanesi R. 1898				
Ana Başlık	Alt Başlık	Başlık Konusu (Bahirler)	Beyt s.	Toplam Beyt
2. Kısım	1. Kıta	Hezec, müsemmen, sâlim	34	107

2. Kıta	Muzâri, ahrep ve musammât kaidesi	22
3. Kıta	Remel, mahbûn, maksûr	24
4. Kıta	Hezec, müseddes	15
Rubai	Remel, müseddes, mahbûn, mahzûf	2
Rubai	Hezec, müseddes, mahzûf	2
Rubai	Müctes, mahbûn	2
Rubai	Hezec, müseddes, mahzûf	2
Rubai	Hezec, müseddes	2
Rubai	Hezec, müseddes, mahzûf	2

2. Nisârü'l-mülk

*Nisârü'l-mülk*¹⁴, lügat alanında *Bahru'l-garâyib*'den 22 yıl sonra Halîmî tarafından kaleme alınan mensur Farsça-Türkçe sözlüktür. Bu eser, aynı zamanda yazarın *Lügat-i Halîmî* adlı sözlüğünün birinci defterine kaynaklık etmiştir. *Nisârü'l-mülk*, cep sözlüğü şeklinde özet olarak hazırlanmış bir eserdir.

Bu sözlüğün adı, mukaddimede¹⁵ belirtildiği üzere bizzat yazar tarafından *Nisârü'l-mülk* olarak konulmuştur. Müellif esere bu adı verirken aynı zamanda ebced hesabına göre tarih düşürmüştür. Bu hesaba göre harflerin sayısal değerlerinin toplamının hicri 872 yılına ve miladi 1467-8 yıllarına denk düştüğü eserin mukaddimesindeki "...اسم این در درى نثارالملک نهاده شد و بر وفق تاریخ افتاده.." (*...Bu Farsça incilerin adı Nisârü'l-mülk koyuldu ve tarihe uygun düştü...*) ifadeden anlaşılmaktadır. Mukaddimeden anlaşıldığına göre eser, o sıralarda Amasya valisi olan Şehzade II. Bayezid'e sunulmuştur.

Bu eserin yazılış amacı ise yine mukaddimede ifade edilmektedir. Burada müellif, *Bahru'l-garâyib*'i bizzat bu güzel dilin üslubunu araştırmak, kullanımı yönüyle kayıt altına almak ve okul bahçelerinin bübülleri olarak nitelendirdiği öğrenciler için tüm konuları içeren bir kitap olarak yazdığını ifade ettikten sonra "...Yine uyulması zorunlu buyruğun işaretiyle..." diyerek *Nisârü'l-mülk*'ü ezberlemeyi isteyen herkes için harf ve kelime dizilimine göre (alfabetik) geniş, kolay anlaşılır bir kitap şeklinde yazdığını ve Amasya valisi Şehzade II. Bayezid'e sunduğunu söylemektedir

¹⁴ Öz, *age*, s. 107.

¹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü nu. 5237, 1^b-6^b.

İstanbul kütüphanelerinde *Nisârü'l-mülk*'ün yazma nüshaları fazla değildir. Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler ile Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü kütüphanelerinde bu eserin yazma nüshası bulunmamaktadır. Aynı zamanda bu kütüphanelerin dışında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eser koleksiyonunda da bu eserin yazma nüshası mevcut değildir. Sadece Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümünde 5237 ve 5238 numarada kayıtlı iki nüsha vardır. Bu iki nüshanın kütüphanedeki eser isimleri de *Nisârü'l-mülk* değildir. Her iki eser de kütüphane kayıtlarında *Bahru'l-garaib fi lügati'l-Fürs* şeklinde geçmektedir. Bu kütüphanedeki 5237 numaralı yazmanın istinsah tarihi ferağ kaydında hicri 968 olarak geçmektedir, fakat müstensih belli değildir. 5238 numaralı yazmanın ise hem müstensih ve hem de istinsah tarihi belli değildir.

Bu yazmalarla ilgili genel fiziksel özellikler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Ktp. Adı	Bölümü	Nu.	vr.	st.	Y. Alanı	Yazı Tipi	İstinsah T. h/m
Süleymaniye	Fatih	5237	99	11	170x90	Talik	968/
Süleymaniye	Fatih	5238	84	15	134x90	Nesih	-

Nüshaların yazar ve eser adlarıyla ilgili bilgiler ise kayıtlarda aşağıdaki gibi yer almaktadır:

S.	Demirbaş Nu.	Eser Adı	Yazar Adı.
1	5237	Bahru'l-garâyib fi lügati'l-Fürs	Halîmî, Lütfullah b. Yusuf b. Abdulhalim el-Amasi
2	5238	Bahru'l-garâyib fi lügati'l-Fürs	Halîmî, Lütfullah b. Yusuf b. Abdulhalim el-Amasi

Sonuç itibarıyla yukarıda bilgileri sunulan yazma nüshalar, kütüphane kayıtlarına yanlış adla kaydedilmiştir. Bu yüzden eser adlarının kayıtlara *Nisârü'l-mülk* olarak geçmesi daha doğru ve uygun olacaktır.

Bunun dışında bir de bazı yazma nüshalarda mukaddimelerin yeri değiştirilmiştir. Mesela İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi İbnü'l-Emîn bölümü numara 3090'da kayıtlı yazma nüshanın mukaddimesi *Nisârü'l-mülk*'ündür. Mukaddime okunduğunda bu açık olarak anlaşılmaktadır. Yazma nüshanın 1^b-2^{nci} satırında "...اسم این درر دری نثارالملک نهاده شد و بر وفق تاریخ افتاده..." (*...Bu Farsça incilerin adı Nisârü'l-mülk koyuldu ve tarihe uygun düştü...*)" ifadesi diğer ibarelerle beraber aynen geçmektedir. Mukaddime üzerinden hareket edildiğinde nüshanın *Nisârü'l-mülk* olduğu söylenebilir. Fakat sözlük bölümünü incelediğinizde karşınıza geniş açıklamalı, şevahit beyitli *Lügat-i Halîmî* adlı eserin yazma nüshası çıkmaktadır.

Ayrıca İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler bölümü numara 84'te kayıtlı nüsha da aynı şekildedir. Burada da nüshanın mukaddimesi *Nisârü'l-mülk*'e; sözlük bölümü ise *Lügat-i Halîmî*'ye aittir.

Süleymaniye Kütüphanesine kayıtlı yukarıda bilgileri verilen yazma nüshalarla ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.1. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Numara 5237

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü numara 5237'de kayıtlı bu nüshanın 1^a sayfasında vakıf mührü ile birlikte Osmanlı Türkçesi yazılmış 5 beyit ve Farsça yazılmış bir beyit vardır. Mukaddime 1^b sayfasından başlıyor. İlk satırda başka bir siyah kalemle ve müstensihin yazısına benzemeyen “بنام ایزد بخشاینده بخشایش گر” (Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla)” Farsça besmele var. Mukaddime ikinci satırdan itibaren .. وبلطف الله العليم الحكيم حمد و سپاس.. ile başlayıp devam ediyor, 4^a sayfasında 9^{uncu} satırda واليه مرجع والمآب ifadesi ile bitiyor.

Müellif, mukaddimede yukarıda ifade edildiği üzere besmele, hamdele ve salveleden sonra, Farsçanın güzelliğinden ve üstünlüğünden bahsediyor. Daha sonra da, eserin yazılış amaç ve yöntemlerinden bahsedip esere verdiği adla ebced hesabına göre tarih düşürüyor.

Müellif, 4^a sayfasının son satırlarından 6^b sayfasının sonuna kadar ilk başta dâl harfinin nasıl okunacağı ile ilgili kuralı anlatıp daha sonra Farsça çoğul yapma yöntemini ve nihayetinde de üstün harekeli elif ve elifin diğer gramer kurallarını açıklıyor.

Sözlük, 6^b-8^a'den itibaren “...آباد. آبادانی.../ su ve ağustos ayı. ‘imâret. ‘imâret olan yer.” şeklinde başlıyor, Farsça kelimeler satırlara yazılırken Türkçe karşılıkları satır altlarına yazılıyor. Farsça kelimeler kırmızı nokta ile birbirinden ayrılıyor.

Kelimeler alfabetik olarak sıralanıyor ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılıyor. İlk olarak uzatmalı elif ile başlayıp daha sonra elifle devam ediyor. Bâ harfine geldiğinde başlık حرف با /harf-i bâ şeklinde Farsça tamamlama ile yazılıyor. Başlıklardan bazıları Farsça tamlama ile bazıları da Arapça tamlama ile tertip ediliyor. 5650'nin üzerinde kelimeye anlam verilen bu nüshanın müstensihi belli değildir ve istinsah tarihi hicri 968 olarak kayıtlıdır.

Bu nüshadaki ana başlıklar ve burada var olan kelime sayılarını gösterir tablo aşağıdadır:

S	Harf Adı/Ana Başlık	Kelime Sayısı	S	Harf Adı/Ana Başlık	Kelime Sayısı
1	ا	241	14	حرف صاد	16
2	ا	297	15	حرف الطاء	37

3	حرف با	674	16	فصل ع	19
4	حرف التاء	252	17	حرف غا	144
5	حرف الجاء	254	18	حرف الفا	218
6	حرف الحاء	15	19	حرف القاف	70
7	حرف الخاء	307	20	حرف الكاف	770
8	حرف الدال	359	21	حرف لام	109
9	حرف الذال	1	22	حرف الميم	233
10	حرف را	182	23	حرف النون	290
11	حرف الزاء	181	24	حرف الواو	105
12	حرف الساء	393	25	حرف الهاء	126
13	حرف شين	307	26	حرف الياء	68
Toplam Kelime Sayısı 5668					

Müellif tarafından bâ harfinin başında harfle ilgili gramer bilgileri veriliyor. Ana başlıklarla ilgili bazı gramer konuları sadece bu başlıkta değil aynı zamanda tâ, hâ, ze, şîn, sâd, ayın, kef, mîm, nûn ve ye başlıklarında da Farsça olarak anlatılıyor. Ana başlıkta ب/b ve پ/p harfli kelimeler birbirinden ayrı yazılmıyor. Aynı şekilde ج/cîm ve چ/çe harfi; ز/ze ve ژ/je harfi; گ/kâf-1 Farisi ile ک/kâf-1 Arabî de ayrı yazılmıyor.

2.2. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Numara 5238

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümü numara 5238’de kayıtlı bu nüshada nem almış olması nedeniyle onarım yapılmıştır. Bu yüzden bazı kelimeler güçlükle okunmakta, bazıları ise okunmamaktadır. Bu nüshanın 1^b sayfasının başında “صحاح فرس لمولانا حلیمی رحمه الله (Mevlânâ Halîmî’nin *Sihâh-ı Fûrs*’ü)” şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmış başlık mevcuttur.

Mukaddimede satır sayısı 15’dir. Sözlüğün başladığı elif maddesinden itibaren satır sayısı genelde sekizdir. Farsça açıklama yapılan madde başlarında ise bu satır sayısı değişiktir. Satırlar arasında boşluk bırakılıp Türkçe anlamlar satır altlarına yazılmıştır. Nüshada 3 sayfa Türkçe açıklamalar kırmızı mürekkepli kalemle yazıldıktan sonra siyah mürekkeple devam edilmiştir. Maddeler kırmızı nokta ile birbirinden ayrılmış daha sonra bırakılmış ve tekrardan kırmızı nokta ile ayrılmıştır. Bölüm başları حرف الالف şeklinde Arapça tamlama ile yazılmıştır. Kelimeler bazen

kırmızı bazen de siyah mürekkeple yazıldığı için nüshada bir insicam bulunmamaktadır. Müstensih tarafından fazlaca tasarrufa maruz kaldığı görülmektedir.

Sözlük kısmının bitimiyle birlikte son sayfada yaklaşık 3 yaprak “فصل اشتقاق امثلة” ile başlayan ve sarf konusundan bahseden Farsça metin vardır.

3. Lügat-i Halîmî

Halîmî'nin, Farsça-Türkçe lügat alanındaki üçüncü eseri *Lügat-i Halîmî*'dir. Yukarıda bahsi geçen *Bahru'l-garâyib* ve *Nisârü'l-mülk* adlı eserlerine isimlerini bizzat veren Halîmî, aşağıda da görüleceği gibi, bu eserine herhangi bir isim vermemiş, *Bahru'l-garâyib*'i açıklamak amacıyla yazdığını söylemiştir. Eserin mukaddimesinde şu ifade yer almaktadır:¹⁶

...Güzellik dilini kayda geçirmek için kapsamlı ve güzel bir kitap nazmetmiş... Bu kitabım Bahru'l-garâyib adıyla şöhret kazanmış ve herkes ona ilgi duymuştu. Fakat tereddüt ettikleri konular(ı öğrenmek) için bu fakire başvurmuşlardı. Bunun üzerine ben de onların istek ve arzularını kıramadım ve bu kitabı izah etmeye karar verdim. Onun (*Bahru'l-garâyib*'in) şerhini iki defter halinde tasnif...

Bu sözlüğün adı incelediğimiz ve tespit edebildiğimiz nüshalarda, ilgili kataloglarda ve kütüphane kayıtlarında çoğunlukla *Lügat-i Halîmî*¹⁷ ve (sehven) *Bahru'l-garâyib*¹⁸, bazen de *Şerh-i bahru'l-garâyib*¹⁹, *Îzâh-ı bahru'l-garâyib*, *Tavzîh-i bahru'l-garâyib* ya da *Tercüme-i bahru'l-garâyib* şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca bazı kaynaklarda bu eser için *el-Kâsımıyye*²⁰ ve *el-Kâ'ime*²¹ gibi farklı isimler de kullanılmıştır.

Bu isimlendirmeler kitabın muhtevesına uygun olmakla birlikte, sözlük daha çok *Lügat-i Halîmî* adıyla şöhret bulduğundan adının *Lügat-i Halîmî* olarak zikredilmesi daha doğrudur ve yazar ismine nisbet edilmesi daha uygundur.

Eserin yazılış tarihiyle ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte 882/1477-78 yılında Fatih Sultan Mehmed'e takdim edildiği Fehmi Edhem Karatay²² tarafından ifade

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa nu. 2634, vr. 2^a.

¹⁷Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa nu. 2634, Laleli nu. 3602, 3603 ve 3604, Çelebi Abdullah nu. 377, Yeni Cami nu. 1156, Hacı Beşir Ağa nu. 638, Şeyhülislam Esad Efendi nu. 179, Husrev Paşa nu. 784; Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi nu. 381, 1876, 2023, 2763 ve 2769.

¹⁸Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi nu. 5443, İzmir nu. 643, Fatih nu. 5237 ve 5238. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi nu. 382.

¹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya nu. 4739, 4740, 4744 ve 4766, Damad İbrahim nu. 1138.

²⁰ Zebîhullah Safâ, *Târîh-i edebiyât der İrân*, Tahran 1357, IV, 113; *el-Kâsımıyye*, bazı kaynaklarda ise Halîmî'nin tıbbâ dair bir eseri olarak geçmektedir. Bk. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, II, 600.

²¹ Charles Rieu, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*. London: s.139.

²² Fehmi Ethem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1961, II.20; Uzun, *age*. s.10.

edilmiştir. Bu itibarla eserin bu tarih ya da bundan önce yazılmış olabileceği daha doğru bir ifadedir.

Mukaddimeden de anlaşılacağı üzere *Lügat-i Halîmî*, iki defterden oluşmaktadır. Halîmî, mukaddimede *Bahru'l-garâyib*'i açıklama nedeninden bahsederek hazırladığı kitabın kaç kısımdan oluştuğunu şöyle ifade etmektedir:

... و قصد توضیح این کتاب کردم و شرح او را بر دو دفتر تقسیم کردم و در هر دفتری صد هزاران فواید تعلیم. دفتر اول در بیان لغات بتأیید ابیات ثقات مرتب بر ترتیب حروف هجا. دفتر دوم در بیان عبارات غیر ظاهره و قواعد معتبره از اول کتاب تا آخر والله المعین الناصر.

“...Ve bu kitabı açıklamaya karar verdim. *Bahru'l-garâyib*'in şerhini iki defter halinde tasnif ettim ve her bir defterde binlerce faydalı bilgiler öğrettim. **Birinci defter**, kelimelerin doğruluğunda şüphe olmayan beyitlerin teyidiyle açıklanmasına dair olup alfabetik sırayla tertip edilmiştir²³. **İkinci defter**, tam açık olmayan ibareler ve kitabın başından sonuna kadarki önemli kuralların açıklanması hakkındadır.²⁴”

Lügat-i Halîmî ile ilgili tarafımdan yapılan doktora çalışması sözlük bölümünün tamamı olan birinci defterdir. Birinci defterde takriben 5500 kelime vardır. 2000'den fazla kelime için örnek beyit getirilmiş ve bu beyitler başta Rûdekî-yi Semerkandî (öl. 329/940), Esedî-yi Tûsî (öl. 465/1072), Şems-i Fahrî (öl. 744/1343) ve Latîfî gibi şairlerin şiirlerinden seçilmiştir. Bu şairler dışında Unsurî (öl. 431/1039), Firdevsî (öl. 411/1020 veya 416/1025) Ebû Şekûr-i Belhî (öl. 336/947), Kemâlüddîn-i İsfahânî (öl. 635/1237) Hâfız-ı Şîrâzî (öl. 726/1325-791/1388) ve Mevlânâ (604-672/1207-1273) gibi şairlerden örnekler verilmiştir. Bu bölümde müellif tarafından 30'a yakın şairden 2050'nin üzerinde örnek beyit getirilmiştir. Bu da oldukça hacimli bir divan anlamına gelmektedir²⁵.

İkinci defter, *Bahru'l-garâyib*'in birinci kısmının isim ve isim soylu kelimelerin manzum olarak açıklanmasını takip eden ve farklı konulardan oluşan bölümdür. Bu bölümde Halîmî, takvimlerden, özel ay ve günlerden, gezegenlerden, burçlardan, teşbih ve cinas gibi edebi sanatlardan bahsetmiştir. İkinci defterin tamamı üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır²⁶.

Bu bölüm yani ikinci defter²⁷, “ikinci defter, tam açık olmayan ibareler ve kitabın başından sonuna kadarki önemli kuralların açıklanması hakkındadır” başlığından sonra; “**بِسْمِ اللّٰهِ** بشلم سنوک آدکله ای بزم مولامز **فتاح القلوب** ای کوکلر آچیقی تتکری....” ile başlıyor ve “**قصور** قصرک جمعی در یعنی کوشکلر” ile bitiyor. Burada mukaddimede ki beyitlerden başlanarak kelime, tamlama, mısra, beyit başlık şeklinde tüm konular Türkçe olarak açıklanıyor. Başlıklar genelde kırmızı mürekkeple oluşturuluyor. Bu bölüm içerisinde güneş ve ay takvimleriyle ilgili tüm bilgiler, Fars aylarının artıklı/kebîse ve artıksız ayları, gezegenler ve burçlarla ilgili bilgiler, muammanın

²³ Süleymaniye Kütüphanesi Laleli, nu. 3602.

²⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Laleli, nu. 3602 171^b vr.

²⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Uzun, age., s.1-31.

²⁶ *Lügat-i Halîmî*'nin ikinci defteri üzerinde yazar tarafından çalışma yapılmaktadır.

²⁷ Süleymaniye Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa, nu. 186^b, 215^a.

geniş açıklaması, sayılar hakkında bilgi ve onların çarpma ve çıkarma işlemleri, aruzla ilgili izahat ve sarf konuları herkesin anlayacağı dilden açıklanıyor.

Sadece İstanbul'daki kütüphanelerde *Lügat-i Halîmî*'nin 40'ın üzerinde yazma nüshası bulunmaktadır. Fakat bu nüshaların tamamında iki defter bir arada bulunmamaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesinde birinci defter ile ikinci defterin bir arada bulunduğu 9 adet yazma nüsha varken, sadece birinci defterin bulunduğu 18 adet nüsha vardır. Bu yazma nüshaların bazılarında istinsah tarihi varken müstensihî yoktur; bazılarının da hem istinsah tarihi yok hem de müstensihî belli değildir.

Her iki defterin bulunduğu yazma nüshalar tablo hâlinde aşağıdadır:

S	Bölüm Adı	Numarası	Adı
1	Laleli	3602	Lügat-i Halîmî
2	Şehid Ali Paşa	2634	Şerh-i bahru'l-garâyib
3	Fazıl Ahmed Paşa	1567	Lügat-i Halîmî (Bahru'l-garâyib)
4	Hacı Beşir Ağa	638	Lügat-i Halîmî
5	Beyazıd	6943	Bahru'l-garâyib
6	Ayasofya	3739	Şerh-i bahru'l-garâyib
7	Damad İbrahim	1138	Şerh-i bahru'l-garâyib
8	Kadıızade Mehmed	534	Şerh-i bahru'l-garâyib
9	Yazma Bağışlar	3308	Şerh-i bahru'l-garâyib (el-Kâime)

Sadece birinci defterin yani sözlük bölümünün bulunduğu yazmalar da şunlardır:

S	Bölüm Adı	Numarası	Adı
1	Laleli	3604	Lügat-i Halîmî
2	Laleli	3603	Lügat-i Halîmî
3	Laleli	3555	Bahru'l-garâyib
4	Ayasofya	4740	Şerh-i bahru'l-garâyib
5	Ayasofya	4744	Şerh-i bahru'l-garâyib

6	Bağdatlı Vehbi	1923	Bahru'l-garâyib
7	Carullah	2038	Bahru'l-garâyib
8	Çelebi Abdullah	377	Lügat-i Halîmî
9	Erzincan	89	Bahru'l-garâyib
10	Hacı Mahmud Efendi	5443	Bahru'l-garâyib
11	Hüsrev Paşa	734	Lügat-i Halîmî
12	İsmihan Sultan	423	Bahru'l-garâyib
13	İzmir	517	Bahru'l-garâyib
14	İzmir	643	Bahru'l-garâyib
15	Beyazıd	6894	Bahru'l-garâyib
16	Beyazıd	6920	Bahru'l-garâyib
17	Reşid Efendi	972	Bahru'l-garâyib
18	Serez	3673	Tavzîh-i bahru'l-garâyib

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yazma Eserler Kütüphanesinde *Lügat-i Halîmî*'nin 6 tane yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalarda ikinci defter bulunmamaktadır.

S	Bölüm Adı	Numarası	Adı
1	TSMK B.	382	Bahru'l-garâyib
2	TSMK B.	381	Lügat-ı Halîmî
3	TSMK E.H	2023	Lügat-ı Halîmî
4	TSMK R.	1876	Lügat-ı Halîmî
5	TSMK A.	2763	Lügat-ı Halîmî
6	TSMK A.	2769	Lügat-ı Halîmî

Yukardaki tablolarla görüldüğü üzere kütüphane kayıtlarına *Bahru'l-garâyib* adıyla kaydedilen yazma nüshalar, her ne kadar bu adla kayıt yapılmış olsa da *Lügat-i Halîmî*'dir. Muhtemelen kayıtlara sehven *Bahru'l-garâyib* olarak geçmiştir. Ayrıca Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde C. E. Faroe tarafından yapılan Yüksek Lisans Tezi de Halîmî'nin *Bahru'l-garâyib* adlı eseri değil; *Bahru'l-garâyib*'in şerhi olan *Lügat-i Halîmî*'dir.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde *Lügat-i Halîmî*'nin 10 tane yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan 2 tanesinde birinci ve ikinci defter varken 8 tanesinde sadece birinci defter vardır. Ayrıca bu kütüphanede TYO1208 numarada *Bahru'l-garâyib* adıyla Halîmî adına kayıtlı yazma, *Nigeristân* adlı yazmadır, Halîmî'nin eseri değildir.

İstanbul Büyükşehir Belediye Atatürk Kitaplığı Kütüphanesinde numara 84'te kayıtlı *Bahru'l-garâyib* adıyla Halîmî'ye ait bir yazma nüsha vardır. Bu yazma da *Lügat-i Halîmî*'nin nüshasıdır ve bu yazmada da ikinci defter yoktur. Ayrıca bu yazmanın mukaddimesi de *Nisârü'l-mülk*'ün giriş kısmıdır ve sonra *Lügat-i Halîmî*'nin sözlük kısmı başlamaktadır.

Yine İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesinde numara 143/1 ve 143/2'de *Şerh-i bahru'l-garâyib* adıyla kayıtlı yazma nüsha, adından da anlaşılacağı üzere *Lügat-i Halîmî*'dir ve bu nüshada ikinci defter vardır. Ancak burada yazmanın birinci defteri ile ikinci defteri, iki ayrı esermiş düşüncesiyle Halîmî'nin iki ayrı eseri olarak kaydedilmiştir.

Sonuç

Halîmî'nin Farsça-Türkçe lügat alanında 3 eseri mevcuttur. Bunlar yazılış tarihi sırasına göre *Bahru'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî*'dir.

Makale içerisinde ayrı başlıklar hâlinde detaylı incelemeye tabi tutulan bu eserler, muhteva açısından benzer olmaları nedeniyle kütüphanedeki veritabanlarına yanlış ve eksik olarak kaydedilmiştir. Ayrıca müstensihler tarafından eserlerin mukaddimelerinin değiştirildiği de görülmüştür. *Bahru'l-garâyib* ve *Nisârü'l-mülk* adlı eserlerin adları yazar tarafından bizzat verilirken *Lügat-i Halîmî*'ye bir ad verilmemiş, sadece *Bahru'l-garâyib* adlı eseri açıklamak için yazıldığı söylenmiştir. Bunun neticesinde eserin adı müstensihlerin ihtiyarına kalmış ve onlar da esere ad verirken “şerh, izah ve tavzih” gibi kelimeleri kullanmışlardır. Böyle bir tanımlama yanlış olmasa da manzum bir lügat ararken karşımıza mensur bir lügat çıkabilir ve bunun tersi de mümkündür. Kayıtlarda sadece *Bahru'l-garâyib* adının kullanılması, müellifin büyük özenle hazırladığı *Lügat-i Halîmî* adlı eserin unutulmasına ve Halîmî'nin tek eseri varmış gibi düşünülmesine neden olabilir.

Kütüphane veritabanlarında el yazma nüshalarıyla ilgili buna benzer birçok sıkıntıyla karşılaşmaktadır. Bu makale ile Halîmî'nin *Bahru'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî* eserleri üzerinde böyle bir çalışma yapılarak araştırmacılar için nüsha çalışmalarında karşılaşılan sorunlara dikkat çekilmek istenmiştir.

Kaynakça

- ATEŞ, A. (1968). *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BAHADUR, K. (1935). *A Descriptive Catalogue of the Arabic, Persian and Urdu Manuscripts in the Library of the Universty of Bombay*. Bombay: Qayyimah Press.
- BAKAR, İ. (1997). *Sadberk Hanım Müzesi Yazma Eserler Kataloğu Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- BROCKELMANN, C. (1949). *Geschichte der Arabischen Literatur*. Leiden: Brill.
- DURU, N. F. (2011). “Lütfullah Halîmî b. Ebî Yûsuf’un Bahru’l-Garâyib Adlı Eserinde Muamma Bahsi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.
- ERKAN, M. (1991). “Bahrü’l-garâib”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası. IX. 513.
- , (1997). “Halîmî, Lutfullah”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. XV. 341.
- ELİAÇIK, M. (2013). “Lutfullah Halîmî’nin Tecnis, Mecaz ve Teşbihler Üzerine Risalesi”. *İdil Dergisi*. 8. 52-64.
- ETHE, H. (1903). *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office*. Oxford: Clarendon Press.
- FAROE, C.C. (1991). *Lütfullah Halîmî’nin Bahru’l-garâib’i (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- GÖLPINARLI, A. (1967). *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katalogu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- IRCICA. (2008). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*. İstanbul: İsar.
- KAÇAR, İ. (2017). “Lutfullah Halîmî’nin Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Mukaddimetü’l-Luga”. *Journal of Turkish Language and Literature*. 2. 131-146.
- KARABULUT, A. R. (2005). *İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi*. Kayseri: Akabe Yayınları.
- KARATAY, F. E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları.
- KURDOĞLU, V. B. (1967). *Şair Tabibler*, İstanbul: Baha Matbaası.
- MÜNZEVÎ, A. (1351 hş.). *Fihrist-i nüshahâ-yı hatt-ı Fârisî*. Tahran: Mintikaî.
- ÖZ, Y. (2016). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RİEU, C. (1888). *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*. London: Longmans.

-----, (1895). *Supplement to the Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*, London: Longmans.

SAFÂ, Z. (1357). *Târîh-i edebiyât der Irân*. Tahran: Râmîn Yayınevi.

SUBHÂNÎ, T. H – Aksu, H. (1374 hş.). *Fihrist-i nüshahâ-yi hattî-i Fârisi kitâbhâne-i dânişgâh-i İstanbul*. Tahran: Beşeri Bilimler ve Kültürel Çalışmalar Enstitüsü Yayını.

TAHİR, B. M. (1975). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınları.

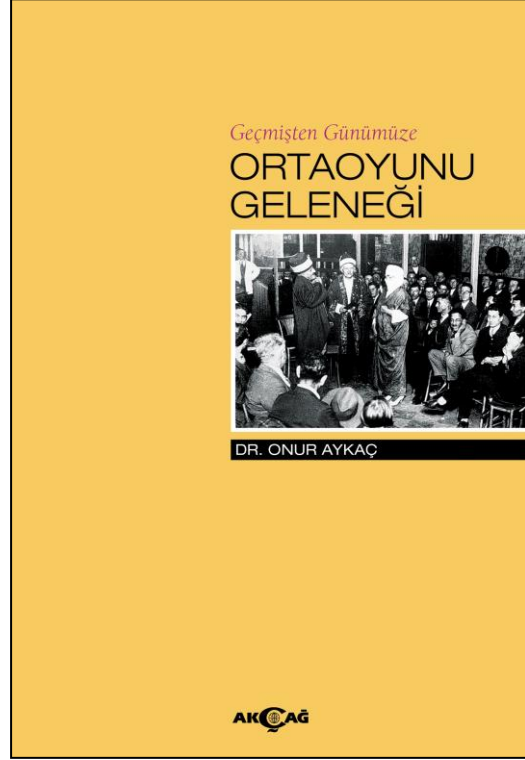
UZUN, A. (2005). *Lügat-i Halîmî (İnceleme Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

-----, (2013). *Lügat-i Halîmî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AYKAÇ, Onur (2019). *Geçmişten Günümüze Ortaoyunu Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları. 255 s.

Hüseyin AKSOY*

Âşık edebiyatı, Alevi-Bektaşî kültürü ve geleneksel Türk tiyatrosu alanlarında çalışmaları bulunan Onur Aykaç, 2019 yılında yayımlanan *Geçmişten Günümüze Ortaoyunu Geleneği* adlı kitabıyla dikkat çekmektedir. Yazarın doktora tezinden ürettiği kitap, mevcut çalışmalardan farklı olarak bugüne kadar değerlendirmeye tabi tutulmamış ortaoyunu metinlerini de (daha çok günümüze yakın oyunları) kapsar bir yapı ve içerik incelemesini içermektedir. Ayrıca, “estetik uzaklık kavramı” ve “gülme teorileri” üzerinden Batı tarzı tiyatro ile ortaoyununun müşterek yanlarını ortaya koyması ve metinlerdeki halk kültürü unsurlarını ayrıntılı bir biçimde ele alması da çalışmanın diğer belirgin özelliklerindedir.

Aykaç, bu çalışmada özellikle son dönem ortaoyunu metin külliyatını tespit etmekte, ortaoyunu geleneğine ait eski ve yeni metinleri bir arada değerlendirerek bunları yer yer birbirleriyle karşılaştırmakta, bu sayede geleneğin geçirdiği değişim hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Diğer taraftan ortaoyununu yenileştirme ve yaşatma çabası içinde olanların görüşlerini özenle incelediği, ortaoyunu geleneğini geleceğe taşımak için yapılması gerekenleri detaylı olarak tartıştığı da görülmektedir.

Kitabın kapağı, ortaoyunu geleneğini yansıtan bir fotoğrafla süslenmiştir. Fotoğrafta, 1930’lu yıllarda Şehzadebaşı Letafet Apartmanı’nda oynanan bir ortaoyunu temsili görülmektedir. Kitabın ilk sayfalarında ise, Aykaç’ın doktora döneminde ders alıp bilgilerinden istifade ettiği üç hocası için yazdığı ithaf cümlesi okurları karşılamaktadır.

* Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
e-posta: h.aksoy@kmu.edu.tr

Çalışma her ne kadar yazarın doktora tezinden üretilmiş olsa da, tezden farklı olarak Mehmet Akan'ın "Midirfillik Oyunu" ile Umut Uğur'un "Kabakçı Mustafa Vakası" oyunu da sonradan çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu durum, Aykaç'ın ortaoyunu üzerine araştırmalarını hâlâ sürdürdüğünü göstermektedir. Yine tezden farklı olarak Utku Erişik, Hasan Hüseyin Karabağ ve Alpay Ekler ile yapılan röportajlar da çalışmaya ilave edilmiştir. Türk halk tiyatrosunun bugünkü konumu, tiyatronun işlevi gibi hususların bu röportajlarda etraflıca konuşulduğu görülmektedir.

Aykaç'ın çalışması, "Giriş" bölümü dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın "Giriş" kısmı (ss. 1-17) ortaoyunu ile ilgili kitaplar, kitap bölümleri, tezler, makaleler, sözlük ve ansiklopedi maddelerinin tanıtımına ayrılmış; ayrıca yayımlanmış ortaoyunu metinlerinin künyeleri de burada sıralanmıştır. Böylece yazar, üzerinde çalıştığı konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalarını değerlendirerek söz söyleyecek yeni alanlar saptamıştır.

Kitabın birinci bölümü (ss. 19-108), "Ortaoyununun Genel Özellikleri" başlığını taşımaktadır. Ortaoyununun kökeni ve tarihî gelişimi, oyuncu kolları, oyun dağarcığı, yapısı, tipleri, dekoru, barındırdığı musiki ve raks unsurları, dil ve anlatımı, önde gelen temsilcileri bu bölümde mevcut çalışmalardan hareketle ele alınmış; Cumhuriyet döneminde ortaoyununu yenileştirme ve yaşatma çabası içine girenlerin faaliyetleri detaylı olarak irdelenmiştir. Bu bölümde, Aykaç'ın özellikle ortaoyunu geleneğinin yaşatılması için sunduğu öneriler ön plana çıkmaktadır. İlk olarak geçmişten günümüze pek çok araştırmacının önerilerine yer veren Aykaç, tüm önerilerin ortak noktasını "temsillerin içeriğini çağa uygun hâle getirme ve ortaoyunuyla Batılı tiyatroyu kaynaştırma" olarak tespit etmiş; ardından konuyla ilgili kendi fikirlerini şu şekilde aktarmıştır: "Ortaoyunu geleneği; 'yenileştirme çabaları' adı altında özünden uzaklaştırmamalı, gerekirse 'müzelik bir eşya' gibi korunmalı ve sadece özel günlerde halk önüne çıkarılmalıdır. Adı 'ortaoyunu' olan, ancak kendisi bu geleneğin çok uzağında bulunan temsiller, bugünün insanlarına 'ortaoyunu' kisvesi altında sunulmamalıdır. Devletin ilgili kurumlarının özel projeler üretmesi ve yazarların ortaoyunuyla Batılı tiyatroyu kaynaştıran oyunlar kaleme alması, bu geleneği geleceğe taşıma umutlarını daha taze tutabilir" (Aykaç, 2019: 95). Aykaç'ın geleneğin güncellenmesi hakkındaki fikirleri, folklorist Benjamin A. Botkin'den alıntı yapan Dan Ben-Amos'un folklor ile ilgili görüşlerini hatırlatmaktadır. Ona göre "folklor, yeni şişelerde eski şarap olabileceği gibi eski şişelerde de taze şarap olabilir. Fakat o, çok nadir olarak yeni şişelerde taze şarap gibi tasavvur edilmiştir." (Ben-Amos, 2006: 40-41)

Aykaç'ın, birinci bölümde mevcut çalışmalardan hareket ettiğini ve bilinen bilgileri harmanladığını söylerken bir hususu ifade etmekte fayda vardır. Aykaç, mevcut kaynaklarda zikredilen bilgileri sorgulamadan çalışmasına dâhil etmemiştir. Bunun en güzel örneği, Sümbül-zâde Vehbi'nin *Divan*'ına atfen yapılan yanlışı düzelttiği şu cümlelerinde görülebilir: "Bazı araştırmacılar, Sümbül-zâde Vehbi'nin *Divan*'ında geçen 'Ortaya düşdüm deyü gâhî miyânın

kollayıp/ Ol kul oğlunun gehi boynuna kol salmalıdır' beytindeki 'kul oğlu' ifadesini sehven yanlış okuyarak 'kol oğlu' şeklinde ele almışlar ve bu beyitte ortaoyunu kollarının kastedildiğini söylemişlerdir. Hatta beytin başında geçen 'ortaya düşmek' ifadesindeki 'orta' kelimesinin de ortaoyunu temsillerini akla getirdiğini iddia etmişlerdir. Oysa Sünbül-zâde Vehbi'nin bu beytinde ortaoyunu geleneğini kastetmediği aşikârdır." (Aykaç, 2019: 31)

Yine birinci bölümde dikkati çeken bir diğer husus, Aykaç'ın ortaoyunu temsillerinin bölümlerine dair tespitidir. "Bugüne kadar yayımlanan kitap ve makalelerde ortaoyunu temsilleri 'giriş, muhavere, fasıl, bitiş' şeklinde bölümlenip 'curcuna' ve 'ara fasıl' bölümleri ya hiç anılmamış ya da bir-iki satır açıklamayla geçiştirilmiştir." (Aykaç, 2019: 41) diye söze başlayan Aykaç, en az birkaç yüzyıl boyunca temsillerde varlığını sürdüren 'curcuna' ve 'ara fasıl' bölümlerini de ayrı başlıklar altında ele almış ve bu bölümlerin belli başlı özelliklerini dile getirmiştir.

Aykaç'ın çalışması, ikinci bölümde (ss. 109-170) daha çok metinlerin yapı ve içerik çözümlemesi ile seyircilerin temsildeki rolüne yoğunlaşmıştır. "Ortaoyunu Metinlerinde Kurgu" üst başlığını taşıyan bu bölümde Aykaç; ortaoyunu metinlerinin yeniden yazım sürecinde geçirdiği değişimi, "estetik uzaklık" kavramı üzerinden oyun-oyuncu-seyirci bağını, gülme teorilerine göre oyun metinlerinin içeriğini ve ortaoyunu seyircisinin genel özelliklerini incelemiştir. Aykaç, bir senaryo olarak ele alınabilecek ortaoyunu metinlerini yeniden yazım başlığıyla değerlendirmeye almış; "Telgrafçı", "Fotoğrafçı", "Büyücü" ve "Kanlı Nigar" oyunlarını bu kategoride değerlendirmiştir. Estetik uzaklık konusu ise Aykaç'ın metin ve bağlam ilişkisini sorguladığı bir bölüm olarak dikkati çekmektedir. Burada Aykaç; "oyun alanı üzerinden", "dekor üzerinden", "hareket komiği üzerinden", "kurmaca âlem vurgusuyla" sağlanan estetik uzaklık unsurlarına etraflıca yer vermiştir. Ardından gülme teorilerine göre metinleri değerlendiren Aykaç'ın; üstünlük (kötüleme), uyumsuzluk (uyuşmazlık) ve rahatlama (psikanalitik) teorilerine göre metinlerdeki güldürü unsurlarını ortaya çıkardığı görülmektedir. Kitabın ikinci bölümü, temsillerdeki seyirci-oyuncu etkileşiminin irdelenmesiyle son bulmaktadır. Aykaç, seyirci-oyuncu etkileşimini ele alırken bilhassa alanın ustalarının hatıralarından ve dönemin gazete haberlerinden faydalanmıştır.

İkinci bölümün en dikkate değer satırları, hiç şüphesiz, "Estetik Uzaklık Kavramı ve Ortaoyunu" başlığı altında yer almaktadır. Bertolt Brecht'in çalışmalarında "verfremdung" olarak geçen ve Türkçeye "yabancılaştırma" şeklinde çevrilen terime -Sevda Şener'in kullandığı hâliyle- "estetik uzaklık" demeyi tercih eden Aykaç, ortaoyunu temsillerinde görülen estetik uzaklık unsurlarını yeni baştan tasnif etme ihtiyacını duymuştur. Bunun gerekçesini ise şu şekilde ifade etmiştir: "Estetik uzaklık kavramının ortaoyunuyla bağını belirli bir sistem dâhilinde inceleyen ilk araştırmacılardan biri Özdemir Nutku'dur. Nutku, 'estetik uzaklık' yerine 'yabancılaştırma' terimini kullanmayı tercih etmiş ve 6 oyundan (Ödüllü, Büyücü Hoca, Eskici Abdi, Gülme Komşuna/Kütahya, Tahir ile Zühre,

Fotoğrafçı) seçtiği örnekler eşliğinde ortaoyunu temsillerinde yanılısamayı bozan unsurları 4'e ayırmıştır: 'Metinde yabancılaştırma, oyunculukta yabancılaştırma, dekorda yabancılaştırma, sahne ile seyirci arasında yabancılaştırma'. Ne var ki Özdemir Nutku'nun yapmış olduğu tasnif, incelemeye tabi tutulan 43 oyunun tümünde görülen estetik uzaklık unsurlarını kapsamakta yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliği giderebilmek adına 'hareket komiği üzerinden sağlanan estetik uzaklık, oyun alanının genişliği üzerinden sağlanan estetik uzaklık, dekor üzerinden sağlanan estetik uzaklık, kurmaca âlem vurgusuyla sağlanan estetik uzaklık' şeklinde yeni bir tasnife gitmek faydalı olacaktır." (Aykaç, 2019: 127) Aykaç'ın bu satırların devamında verdiği örnekler, yeni tasnifin başarılı olduğunu ve Özdemir Nutku'nun açık bıraktığı noktaları bu tasnifin tamamladığını göstermektedir.

Bu arada, Aykaç'ın tezini bilim dünyasına duyurmak için yayımlamış olduğu "Uyumsuzluk (Uyuşmazlık) Teorisi Bağlamında Ortaoyunu Metinlerinin İncelenmesi" (Aykaç, 2016) başlıklı makalesini, bu bölümde yer alan "Gülme Teorileri Bakımından Ortaoyunu" başlığının bir kısmından türettiğini de burada söylemek gerekir.

Kitabın "Ortaoyunu Metinlerinde Halk Kültürü Unsurları" başlıklı üçüncü bölümü (ss. 171-208), ortaoyunu metinlerine yansıyan halk kültürü unsurlarına ayrılmıştır. Halk kültürü unsurlarıyla ilgili Sedat Veyis Örnek'in tasnifi (Örnek, 1977: 17-20) dikkate alınmış, tasnifin yetersiz kaldığı kısımlarda Aykaç tarafından bazı eklemeler yapılmıştır. Halkın günlük hayatının bir parçası olan yeme içme alışkanlıkları, inançlar, gelenek ve görenekler, halk hekimliği, geçiş dönemleri vs. metinlerden seçilen örnekler eşliğinde anlatılarak ortaoyununun halk hayatıyla bağı ortaya konulmuştur. Böylece, oyunlar kurgulanırken yararlanan yerli öğeler büyük oranda tespit edilmiştir.

Geçmişten Günümüze Ortaoyunu Geleneği adlı çalışma, genel bir değerlendirmeyi içeren "Sonuç" (ss. 209-212); yararlanan materyalleri gösteren "Kaynakça" (ss. 213-229); Utku Erişik, Hasan Hüseyin Karabağ ve Alpay Ekler'le gerçekleştirilen mülakatların metinlerinden oluşan "Ekler" (ss. 230-255) başlıklarıyla son bulmaktadır.

Onur Aykaç'ın da eser için yazdığı önsözde belirttiği üzere, bu eserin ortaoyunu üzerine yapılacak yeni araştırmalara kapı aralması dileğiyle...

Kaynakça

AYKAÇ, Onur (2016). Uyumsuzluk (uyuşmazlık) teorisi bağlamında ortaoyunu metinlerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 35, 235-244.

AYKAÇ, Onur (2019). *Geçmişten günümüze ortaoyunu geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

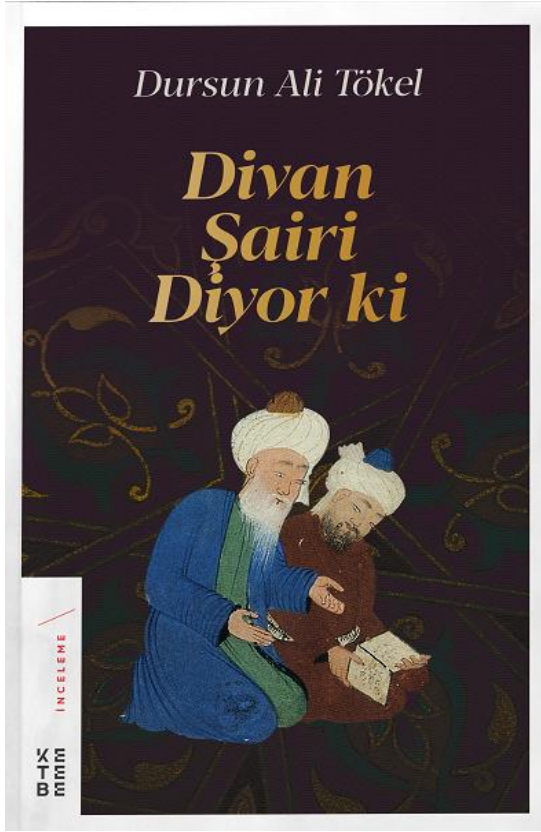

BEN-AMOS, Dan (2006). Şartlar ve çevre içinde folklorun bir tanımına doğru. Çev.: Metin Ekici. *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 1*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1977). *Türk halkbilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

**TÖKEL, Dursun Ali (2019). *Divan Şairi Diyor ki*.
İstanbul: Ketebe Yayınları, 263 s.**

Kamil Ali GIYNAŞ*

Divan Şairi Diyor Ki, Dursun Ali TÖKEL'in muhtelif edebiyat dergilerinde yayımlanmış yazılarının toplandığı bir kitap. Kitapta 21 yazı var.

İlk yazının başlığı “Dede Korkut ve Güvâhî Der ki: Ailede Mutluluk böyle sağlanır”dır. Bu yazıda ailede mutluluğun formülü *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki Dirse Han ile Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sindeki Behlül Dâna hikâyesiyle anlatılmaktadır.

İkinci yazı “Mevlânâ, Gelibolulu Âlî, Dostoyevski, France, Firdevsî, Zerdüş Diyor Ki: Şeytan İşte Böyle Kandırır” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda şeytanın insanı nasıl kandırdığı Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde Muaviye ile şeytan arasında, Gelibolulu Âlî'nin *Tuhfetü'l-Uşşâk* mesnevisinde peygamber ile şeytan arasında, Anatole France'ın *Thais* adlı romanında Pafnüs ile şeytan arasında,

Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler*'inde İvan ile şeytan arasında, Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde Dahhâk ile şeytan arasında geçen hikâyeler vasıtasıyla anlatılmıştır. Ayrıca, Zerdüştlüğün kutsal kitabı *Avesta*'da “Geciktirmek” ve “Sonra” şeytanlarının varlığı ifade edilmiştir.

Üçüncü yazı “Necâtî Diyor Ki: Benlik Şarap, Zikir Karanfildir” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda yazar, günümüzde çok yaygın olarak sorulan “Tanrı neden sürekli kendisine yalvarmamızı istiyor? Bu egoistçe bir davranış değil mi?” sorusuna asırlar önce Necâtî'nin verdiği cevapları yorumluyor.

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: kagiy nas@gmail.com

“Zâtî ve Tanpınar Diyor Ki: Şiirimiz Âb-ı Hayâtımızdır” başlığını taşıyan dördüncü yazıda yazar, Zâtî ve Tanpınar üzerinden sanatın ve şiirin ölümsüz olduğu ve şairlerin dönemlerindeki yöneticileri de ölümsüzleştirdiği üzerinde duruyor.

Beşinci yazının başlığı “Fuzûlî Soruyor: “Mal Deyince Ne Anlıyorsunuz?”dur. Yazar, “mal” kelimesinin etimolojisine değindikten sonra Fuzûlî’nin eserlerinden örneklerle insanın aslında birilerine bir şeyler verdikçe; yani malını harcadıkça tamamlandığını ve böylece zevale uğramaktan kurtulduğunu anlatıyor.

İlginç bir yazı olan altıncı yazı “Gelibolulu Âlî Diyor Ki: Bizim de Çalar Saatlerimiz Vardı” başlığını taşıyor. “Tezkire”nin ne olduğuyla ilgili bilgiden sonra Gelibolulu Âlî’nin *Künhü’l-Ahbâr* adlı eserinin tezkire kısmında bir şairin biyografisinde çalar saatten bahsediliyor. Çalar saatin tam olarak hangi tarihte kullanıldığı belli değilken 1500’lü yıllarda kaleme alınan bir eserde çalar saatten bahsedilmesi durumu ilginç bir hâle getiriyor.

Yedinci yazının başlığı “Bir Osmanlı Âlimi Der ki: “Türk ile Kürd Kürd ile Türküm, Altı Dilde Gazel Yazarım”dır. Yazıda, on altıncı yüzyılda yaşamış bir şair olan Bitlisli Şükrî’nin zamanın padişahı Yavuz Sultan Selim’e şiir şeklinde sunduğu özgeçmişinden bahsediliyor.

Sekizinci yazı “Fuzûlî Diyor Ki: “Bin Diken Bir Gül İçin Sulanır” başlığını taşımaktadır. Yazar, bu yazıda Fuzûlî’nin *Su Kasidesi*’ndeki

Arızın yâdıyla nemnâk olsa müjgânım n’ola

Zâyi olmaz gül temennâsıyla vermek hâre su

beytini eğitim açısından ele alıyor. Buna göre, bahçıvanın bir gül elde etmek için dikenleri sulayıp onlara özenle baktığı gibi öğretmenin de öğrencilerine itinayla, sabırla, ayırım yapmaksızın, eşit bir şekilde yaklaşması gerektiği ifade ediliyor.

“Bâkî Diyor Ki: Bizi Yağmalamayın Yahut Dişlerinizi İyi Fırçalayın” başlıklı dokuzuncu yazı, Bâkî hakkında hep basmakalıp ifadelerin kullanıldığı, sadece şairliğinden bahsedildiği, aynı zamanda mensur eserlerinin de bulunduğuyla başlıyor. Devamında Bâkî’nin mensur eserlerinin hâlâ hakkıyla incelenip yayımlanmadığı belirtiliyor. Son olarak da Bâkî’nin Hz. Peygamber’i konu edinen *Me’âlimü’l-Yakîn*’inde peygamberimizin vefatından hemen önce dişlerini misvakladığı hâlde bunun birçok siyer kitabında ele alınmadığına değiniliyor.

Onuncu yazı “Latîfi Der Ki: Kitap Yüz Yapraklı Bir Güldür” başlığını taşıyor. Yazar, bu yazıda Alberto Manguel’in *Geceleyin Kütüphane* adlı kitabı vesilesiyle haberdar olduğu Latîfi’nin “kitâb” redifli gazelini inceliyor.

“Divan Şairi Diyor Ki: Baklava Bizimdir” başlıklı on birinci yazısında yazar günümüzde devam eden “baklavanın hangi millete ait olduğu tartışmaları”na asırlar önce divan şairlerinin cevap verdiklerini belirtiyor. Baklavanın bize ait olduğu Zâtî, Lebîb, Rahmî, Nazmî, Vecdî, Cinânî ve Tırsî’den örneklerle anlatılıyor.

“Divan Şairi Diyor Ki: Bizim Elmalara Ne Oldu?” başlığını taşıyan on ikinci yazıda meyve adlarının hep yabancı olduğuna değinildikten sonra, neden yerli adlarla anılmadığı sorgulanıyor. Devamında *Tezkire-i Rızâ*’nın da müellifi olan Seyyid

Mehmed Rızâ'nın *Kızanlık Kasidesi*'nde otuz beş farklı elma adının geçtiği ifade ediliyor.

On üçüncü yazı "Divan Şairi Diyor Ki: Bizde İktidarın Edebiyatı Değil, Edebiyatın İktidarı Vardı" başlığını taşıyor. Bu yazıda Osmanlı'da şair ve yazarların iktidarın yönlendirmesinde olmadıkları, sanatlarını özgür bir biçimde icra ettikleri anlatılmaktadır.

"Divan Şairi Diyor Ki: Bizim de Çocuk Eğitimimiz Vardı" başlıklı on dördüncü yazıda çocuk eğitimiyle ve edebiyatıyla ilgili yazılan eserlerde hep bu tür çalışmaların Batı'da başladığının söylenildiğine değiniliyor ve aslında öyle olmadığı, bizim de bu konularda kaleme alınmış metinlerimiz olduğu anlatılıyor.

On beşinci yazı "Tezkire Yazarı Diyor Ki: Mahlasların Anlamı Dilimizin Perdelerindedir" başlığını taşımaktadır. Yazar, bu yazıda önemli bir tespitte bulunuyor. O da şudur: Tezkire yazarı biyografi yazacağı şairin mahlası ve mesleği neyse ona göre bir dil kullanmaktadır.

"Şair Diyor Ki: Rüyaıyla Gelen Kitaplar Vardır" başlığını taşıyan on altıncı yazı yazarın da ilk cümlede söylediği gibi "yazarları tarafından rüyada kendilerine ilham edilerek yazıldığı söylenen metinlere dikkat çekmeye dair"dir.

On yedinci yazının başlığı "Divan Şairi Nâbî Der ki: Popülizm Kurbanı Olmayın"dır. Bu yazıda 17. yüzyıl şairlerinden Nâbî'nin, çağdaşı Sâbit'i zamanın modası olan şiirde atasözü kullanmayı abarttığı için eleştirdiği anlatılmaktadır. Nâbî'ye göre "Şiirde atasözü kullanmak hoştur; ancak marifet şairin kendisinden sonraya kalacak atasözü değerinde sözler söylemesidir":

Sözde darbü'l-mesel îrâdına söz yok ammâ

Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel

On sekizinci yazıda çeşitli eserlerden örnekler sunularak, günümüz tıbbının "uyku yedi saatten az, dokuz saatten de fazla olmamalı" tespitinin asırlar önce eserlerimizde anlatıldığına değiniliyor. Yazının başlığı "Divan Şairi Diyor Ki: İdeal Uyku Nasıl ve Kaç Saat Olmalı?"dır.

On dokuzuncu yazıda çocuk eğitimiyle ilgili muhtelif şahsiyetlerin hayatlarından kesitler anlatıldıktan sonra Güvâhî'nin *Pend-nâme*'si ile Nâbî'nin *Hayriyye*'sinden çocukların eğitime dair örnekler verilmiştir. Yazı "Güvâhî ve Nâbî Diyor Ki: Çocuğunuzu İşte Böyle Eğitin" başlığını taşımaktadır.

"Nedim Diyor Ki: Yapım Güzeldir; Orhan Veli Diyor Ki: Yıkım Güzeldir" başlıklı yirminci yazıda tarihî eserlere gereken ihtimamın gösterilmesi gerektiği Nedîm'in şiirleri ve Orhan Veli'nin bir şiiri incelenerek anlatılıyor.

Yirmi birinci ve sonuncu yazının başlığı "Şeyh Gâlib Der Ki: Zevki Kederde Sıkıntıyı da Rahatta Bil"dir. Bu yazıda yazar bir işi başarmak ve sonlandırmak için onu dert edinmek gerektiğine değiniliyor.

Kitap, akademik anlatımın sıkıcılığı ve kuruluşundan uzak, sohbet havasında yazılmış yazılardan oluşuyor. Bütün bu yazıları okuyunca yazarın çok geniş bir

okuma dünyasının olduğunu ve divan şiirini hakkıyla anlamak/anlatmak için disiplinler arası okumalar yapılması gerektiğini anlıyoruz.

Bu değerlendirmelerime ek olarak kitapla ilgili birkaç eleştiri yapmadan geçemeyeceğim. Sayfa 58’de “Şeyhî: Şiir, Ölümsüzlüğe Erdiren Bir Âb-ı Hayattır” başlığı var. Başlıkta Şeyhî’nin adı geçmesine rağmen Zâtî’nin gazeli yer alıyor. Birçok yerde eklerin eksikliğinden kaynaklanan cümle bozuklukları var. Yer yer yazım yanlışları, anlatım bozuklukları, dipnot karışıklıkları ve imla tutarsızlıkları da göze çarpıyor. Bunların ilerideki muhtemel baskılarda düzeltileceğini umuyorum.

Son olarak farklı dergilerde muhtelif zamanlarda yayımlanmış yazılarını bir araya getirip bizlere sunan Dursun Ali TÖKEL’e teşekkür ediyorum.